

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ & ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΔΙΕΘΝΕΣ & ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ»
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

Καθεστώτα αποστρατικοποίησης: ισορροπώντας ανάμεσα στον
περιορισμό της κρατικής κυριαρχίας και στο φυσικό δικαίωμα νόμιμης
άμυνας. Επισκόπηση των καθεστώτων αποστρατικοποίησης με έμφαση
στο καθεστώς των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου

Demilitarization regimes; balancing between limitation of state
sovereignty and the inherent right of self-defense. Overview of
demilitarization regimes with an emphasis on the Eastern Aegean islands'
regime

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Αικατερίνη Τσίτου
(AM: 2122M038)

Αθήνα, 2023

Τριμελής Επιτροπή

Κωνσταντίνος Υφαντής, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Μαρία Ντανιέλλα Μαρούδα, Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Σοφία Γαλάνη, Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Αικατερίνη Τσίτου, 2023

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη- Abstract	1
Εισαγωγή	3
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: Ο θεσμός της αποστρατικοποίησης στο διεθνές δίκαιο, υπό το πρίσμα της διατήρησης της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας αλλά και του παράγοντα της κρατικής κυριαρχίας	5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α: Η φύση της αποστρατικοποίησης υπό το πρίσμα του διεθνούς δικαίου	5
I. Η έννοια της αποστρατικοποίησης	5
1. Η αποστρατικοποίηση ως καθεστώς περιοριστικό της κρατικής κυριαρχίας	5
2. Ο νομικός χαρακτηρισμός της αποστρατικοποίησης	7
α. Αποστρατικοποίηση και διεθνείς δουλείες	7
β. Αποστρατικοποίηση και αντικειμενικά καθεστάτα	10
3. Ο θεσμός της αποστρατικοποίησης σε σχέση με την ουδετεροποίηση	12
II. Χαρακτηριστικά του θεσμού της αποστρατικοποίησης	16
1. Περίοδος και διάρκεια εφαρμογής	16
2. Βαθμός αποστρατικοποίησης	18
3. Διεθνείς εγγυήσεις	18
4. Βασικές αρχές	19
III. Στόχοι του θεσμού της αποστρατικοποίησης	22
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β: Επισκόπηση σύγχρονων καθεστώτων αποστρατικοποίησης	24
I. Ιστορική εξέλιξη του θεσμού της αποστρατικοποίησης	24
II. Δειγματική επισκόπηση καθεστώτων αποστρατικοποίησης	29
1. Η αποστρατικοποίηση της Γερμανίας με τη Συνθήκη των Βερσαλλιών (1919)	29
2. Η αποστρατικοποίηση των νησιών Ωλαντ	30
3. Καθεστάτα αποστρατικοποίησης από τη Συνθήκη Ειρήνης μετά της Ιταλίας (1947)	35
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: Το φυσικό δικαίωμα νόμιμης άμυνας σε σχέση με την αποστρατικοποίηση	37
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ: Η εξέταση του δικαιώματος νόμιμης άμυνας	37
I. Η εξέλιξη του δικαιώματος νόμιμης άμυνας	37
1. Συνοπτική ιστορική εξέλιξη του δικαιώματος νόμιμης άμυνας	37
2. Το δικαίωμα νόμιμης άμυνας στον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών	40

3. Δικαίωμα νόμιμης άμυνας και απειλή χρήσης βίας	43
II. Το δικαίωμα νόμιμης άμυνας σε σχέση με τον περιοριστικό της κρατικής κυριαρχίας θεσμό της αποστρατικοποιήσεως	45
<u>ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ:</u> Το νομικό καθεστώς των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου	50
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ: Τα καθεστώτα αποστρατικοποιήσεως στο Αιγαίο υπό το φως των διεθνών Συνθηκών και η ελληνοτουρκική επιχειρηματολογία	50
I. Το καθεστώς των νήσων Λήμνου και Σαμοθράκης	51
1. Η Σύμβαση της Λωζάννης του 1923 «περί του καθεστώτος των Στενών»	51
2. Η Σύμβαση του Montreux του 1936 «περί του καθεστώτος των Στενών»	53
3. Οι τουρκικές θέσεις	55
4. Οι ελληνικές θέσεις	59
II. Το καθεστώς των νήσων Λέσβου, Χίου, Σάμου, Ικαρίας	64
1. Η Συνθήκη Ειρήνης της Λωζάννης του 1923	64
2. Οι τουρκικές θέσεις	66
3. Οι ελληνικές θέσεις	69
III. Το καθεστώς των Δωδεκανήσων	73
1. Η πορεία προς τη Συνθήκη Ειρήνης των Παρισίων του 1947 και η διαμόρφωση του καθεστώτος	73
2. Οι τουρκικές θέσεις	77
3. Οι ελληνικές θέσεις	79
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ: Η εφαρμογή του δικαιώματος νόμιμης άμυνας στην περίπτωση των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου	83
I. Οι ελληνικές απόψεις πάνω στο ζήτημα της εφαρμογής της νόμιμης άμυνας	83
1. Η τουρκική απειλή	83
2. Το δικαίωμα νόμιμης άμυνας και η αποστρατικοποίηση των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου	86
II. Οι τουρκικές απόψεις πάνω στο ζήτημα της εφαρμογής της νόμιμης άμυνας	89
Συμπεράσματα	92
Παράρτημα	96
Βιβλιογραφία	103

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η αποστρατικοποίηση αποτελεί έναν θεσμό, που επεμβαίνει έντονα στην άσκηση της κρατική κυριαρχίας, συνιστώντας μια ιδιαίτερη περίπτωση επιβαρύνσεώς της. Σκοπός της παρούσης εργασίας αποτελεί η διερεύνηση της έκτασης του περιορισμού, που επιφέρουν τα καθεστώτα αποστρατικοποίησης στην κρατική κυριαρχία, με απώτερο στόχο την εξακρίβωση του κατά πόσο ο περιορισμός αυτός φθάνει να επηρεάζει την ενάσκηση κρίσιμων για την προστασία της κρατικής κυριαρχίας δικαιωμάτων του αποστρατικοποιημένου κράτους, όπως το φυσικό δικαίωμά του νόμιμης άμυνας. Μέσα από την ανάλυση του θεσμού της αποστρατικοποίησης και την επισκόπηση των βασικών γνωρισμάτων του, την δειγματική επισκόπηση καθεστώτων αποστρατικοποίησης, τη συσχέτιση του θεσμού με το φυσικό δικαίωμα νόμιμης άμυνας, και τη μελέτη περίπτωσης του καθεστώτος αποστρατικοποίησης των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου εξάγονται κρίσιμα συμπεράσματα για το υπό κρίση ερευνητικό ερώτημα. Ενόψει της ως άνω διερεύνησης, η εργασία καταλήγει στο συμπέρασμα ότι ο θεσμός της αποστρατικοποίησης, καίτοι περιοριστικός για την κρατική κυριαρχία, δεν μπορεί να οδηγεί στην απώλεια ζωτικών για αυτή δικαιωμάτων, όπως το φυσικό δικαίωμα νόμιμης άμυνας, επεμβαίνοντας αναπόδραστα και εμποδίζοντας καταλυτικά την ενάσκησή του.

Λέξεις-κλειδιά: Αποστρατικοποίηση, κρατική κυριαρχία, διεθνής ειρήνη και ασφάλεια, δικαίωμα νόμιμης άμυνας, νησιά Ανατολικού Αιγαίου

ABSTRACT

Demilitarization is an institution that strongly intervenes in the exercise of state sovereignty, being a special case that causes its limitation. The purpose of this work is to investigate the extent of the limitation imposed by demilitarization regimes to state sovereignty, with the ultimate aim of ascertaining whether this limitation affects the exercise of rights that are crucial to the protection of state sovereignty of the demilitarized state, such as its inherent right of self- defense. Through the analysis of the institution of demilitarization and the overview of its main features, the overview of certain demilitarization regimes, the association of the institution with the inherent right of self-defense, and the case study of the demilitarization regime of the Eastern Aegean islands, critical conclusions are drawn regarding the research question under consideration. In view of the above investigation, the work concludes that the institution of demilitarization, although restrictive to state sovereignty, cannot lead the demilitarized state to lose vital rights, such as its inherent right of self-defense, by inevitably hindering or catalysing its exercise.

Key-words: Demilitarization, state sovereignty, international peace and security, right of self-defense, Eastern Aegean islands

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η αποστρατικοποίηση αποτελεί έναν ιδιάζοντα θεσμό του διεθνούς δικαίου, που λόγω των συμβατικών καταβολών του, λαμβάνει ανεξάντλητες μορφές και εκφάνσεις, με αποτέλεσμα ο εννοιολογικός προσδιορισμός του περιεχομένου του ακόμη και σήμερα να μην έχει απολύτως ευοδωθεί. Η θεσμοποίηση της αποστρατικοποίησης βρίσκει τις απαρχές της στα μέσα του 19^{ου} αιώνα στον ευρωπαϊκό χώρο, εκφράζοντας τη στροφή του διεθνούς πολιτισμού στην αναζήτηση μέσων και εργαλείων για τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας. Στα πλαίσια αποφυγής του πολέμου, ο οποίος άφησε μέχρι τότε ανεξίτηλες πληγές στην ανθρωπότητα και περνά πλέον στη σφαίρα της παρανομίας, η αποστρατικοποίηση ανάγεται σε θεσμό που η εφαρμογή του διαδίδεται όλο και περισσότερο στη διεθνή κοινότητα, χάρη στην άμεση συμβολή της στον σκοπό της εξασφάλισης της απρόσκοπτης και ειρηνικής συμβίωσης των κρατών. Ωστόσο, κόστος για την επιδίωξη του σκοπού αυτού μέσω του θεσμού της αποστρατικοποίησης φέρεται να αποτελεί η επιβολή σημαντικών περιορισμών στην κρατική κυριαρχία εν γένει.

Στα πλαίσια αυτά, η παρούσα εργασία αναλαμβάνει να διερευνήσει την έκταση του περιορισμού, την οποία επιφέρουν τα καθεστώτα αποστρατικοποίησης στην κρατική κυριαρχία, εξετάζοντας, συγκεκριμένα, αν η επιβολή ενός περιοριστικού για την κρατική κυριαρχία καθεστώτος αποστρατικοποίησης φθάνει να επηρεάζει και να καταλύει ακόμη και την άσκηση από το αποστρατικοποιημένο κράτος του δικαιώματος νόμιμης άμυνάς του, που αποτελεί ένα φυσικό δικαίωμα του, ζωτικό για την εξασφάλιση της αυτοπροστασίας του. Για να καταστεί η απάντηση στο ερώτημα αυτό εφικτή, η εργασία, σε πρώτο πλάνο, επιχειρεί να εξετάσει το θεσμό της αποστρατικοποίησης ως αυτός υφίσταται στο διεθνές δίκαιο, εστιάζοντας την προσοχή της στην επίδρασή του στην κρατική κυριαρχία και, παράλληλα, στην αξιοποίησή του ως εργαλείο για τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας. Παράλληλα, επιδιώκεται η βαθύτερη ανάλυσή του μέσα από την επισκόπηση των βασικών στοιχείων του θεσμού και της εννοιολογικής του οριοθέτησης από άλλους συναφείς θεσμούς - όπως είναι οι διεθνείς δουλείες, τα αντικειμενικά καθεστώτα και η ουδετεροποίηση-, ενώ εξετάζονται τα χαρακτηριστικά, οι στόχοι του θεσμού, γίνεται αναδρομή στην ιστορική εξέλιξή του και δειγματική επισκόπηση κάποιων σημαντικών

καθεστώτων αποστρατικοποίησης που απασχόλησαν για διαφορετικούς λόγους τη διεθνή κοινότητα.

Με αφετηρία την σκιαγράφηση του θεσμού της αποστρατικοποίησης, η εργασία, σε δεύτερο πλαίσιο, επιχειρεί να εξετάσει τη σύνδεση του δικαιώματος νόμιμης άμυνας με το θεσμό της αποστρατικοποίησης, προκειμένου να διερευνηθεί κατά πόσο είναι εφικτή η ενάσκησή του στα περιοριστικά πλαίσιά της. Πρόκειται για ένα δικαίωμα απερίφραστης σημασίας για το διεθνές δίκαιο, που συνδέεται άρρηκτα με την κρατική υπόσταση, και για αυτό το λόγο η εξέταση της δυνατότητας άσκησής του από το αποστρατικοποιημένο κράτος αποτελεί εν προκειμένω το ζητούμενο.

Η διερεύνηση οδηγείται, τέλος, στη μελέτη περίπτωσης της αποστρατικοποίησης των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου. Η ελληνοτουρκική διαφορά ως προς την αποστρατικοποίηση των ελληνικών νησιών του Ανατολικού Αιγαίου προκύπτει από το γεγονός της στρατικοποίησης των νησιών από την πλευρά της Ελλάδας. Πέραν της σημασίας της συγκεκριμένης μελέτης περίπτωσης για τη χώρα μας, η εξέταση του εν λόγω καθεστώτος έχει σημασία, καθώς στα πλαίσιά του το υπό εξέταση ζήτημα ως προς τη νόμιμη άμυνα έχει έντονα τεθεί. Η επισκόπησή του, μέσα από την μελέτη των συμβατικών κειμένων που το ρυθμίζουν (τη Σύμβαση της Λωζάννης του 1923 «περί του καθεστώτος των Στενών» και τη Σύμβαση του Montreux του 1936 «περί του καθεστώτος των Στενών» για την Λήμνο και τη Σαμοθράκη, τη Συνθήκη Ειρήνης της Λωζάννης του 1923 για την Λέσβο, Χίο, Σάμο, Ικαρία, και τη Συνθήκη Ειρήνης των Παρισίων του 1947 για τα Δωδεκάνησα), καθώς και μέσα από την ανάπτυξη της ελληνοτουρκικής επιχειρηματολογίας στην εν λόγω διαφορά, συμβάλλει πολύ σημαντικά στην εξαγωγή χρήσιμων παρατηρήσεων, που διαμορφώνουν τα τελικά συμπεράσματα για το υπό κρίση ερευνητικό ερώτημα της παρούσας εργασίας.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Ο θεσμός της αποστρατικοποίησης στο διεθνές δίκαιο, υπό το πρίσμα της διατήρησης της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας αλλά και του παράγοντα της κρατικής κυριαρχίας

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α: Η φύση της αποστρατικοποίησης υπό το πρίσμα του διεθνούς δικαίου

I. Η έννοια της αποστρατικοποίησης

1. Η αποστρατικοποίηση ως καθεστώς περιοριστικό της κρατικής κυριαρχίας

Η εδαφική κυριαρχία, ως αναπόσπαστη συνιστώσα της κρατικής κυριαρχίας, περιλαμβάνει την απόλυτη, πλήρη και αποκλειστική άσκηση ενός συνόλου αρμοδιοτήτων από το κράτος επί του εδάφους του. Για το διεθνές δίκαιο, η κυριαρχία που ασκείται σε ορισμένο έδαφος έχει καθοριστικό χαρακτήρα. Για αυτό το λόγο, άλλωστε, γύρω από την έννοια της εδαφικής κυριαρχίας έχει οικοδομηθεί ένα ολόκληρο σύστημα γενικών και ειδικών κανόνων που αντανακλά την επιθυμία για κατοχύρωση της ασφάλειας, της ειρηνικής συνύπαρξης και της συνεργασίας μεταξύ των κρατών. Παρακολούθημα της εδαφικής κυριαρχίας αποτελεί η εδαφική ακεραιότητα (territorial integrity) ενός κράτους, η οποία συνιστά τη νομική εξασφάλιση της ανεξαρτησίας των κρατών σε σχέση προς το έδαφός τους. Αυτή κατοχυρώνεται και ρητά από το άρθρο 2 παρ. 4 του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών¹ και επαναλαμβάνεται από πολυάριθμες διεθνείς διακηρύξεις, με την επιτακτικότητα σεβασμού της να ανάγεται σε θεμελιώδη βάση των διεθνών σχέσεων.^{2 3}

Υπό τα πλαίσια αυτά, ο θεσμός της αποστρατικοποίησης (demilitarization)⁴ συνιστά μια εξαιρετική περίπτωση περιορισμού της έννοιας της εδαφικής κυριαρχίας του κράτους. Αν και δεν υφίσταται στο διεθνές δίκαιο ακριβής ορισμός που να εξαντλεί

¹ «Όλα τα Μέλη στις διεθνείς τους σχέσεις θα απέχουν από την απειλή ή τη χρήση βίας, που εκδηλώνεται εναντίον της εδαφικής ακεραιότητας ή της πολιτικής ανεξαρτησίας οποιουδήποτε κράτους είτε με οποιαδήποτε άλλη ενέργεια ασυμβίβαστη προς τους Σκοπούς των Ηνωμένων Εθνών»

² Ρούκουνας, Ε. «Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο», 4^η εκδ., Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2021, σελ. 195-196

³ Sahovic, M. & Bishop, W. «The Authority of the State: Its Range with respect to Persons and Places», Manual of Public International Law, 1968, σελ. 313-380

⁴ Πολλές φορές αντί για τον όρο «αποστρατικοποίηση» απαντάται και ο όρος «αποστρατιωτικοποίηση», που είναι ομόρριζός του. Η χρήση και των δύο όρων είναι ορθή.

όλες τις πιθανές μορφές και εκφάνσεις της αποστρατικοποίησης, στο μεγαλύτερο μέρος των θεωρητικών πονημάτων αυτή ορίζεται γενικά ως «η δια συνθήκης συμφωνία δύο ή περισσότερων κρατών να μην οχυρώσουν ή εγκαταστήσουν στρατεύματα πάνω σε μια συγκεκριμένη εδαφική ζώνη»⁵. Η υποχρέωση λοιπόν ενός κράτους να μη διατηρεί ένοπλες δυνάμεις ή οχυρωματικά έργα σε ορισμένο τμήμα ή σε ολόκληρη την επικράτειά του επιβαρύνει αδιαμφισβήτητα την κυριαρχία του.

Το γεγονός αυτό δε σημαίνει, ωστόσο, ότι το καθεστώς της αποστρατικοποίησης οδηγεί σε απώλεια της εδαφικής κυριαρχίας του κράτους.⁶ Ως ένα τέτοιο περιοριστικό της κρατικής κυριαρχίας καθεστώς δικαιολογεί την ύπαρξή του στην ανάγκη καθιέρωσης ισορροπίας διακρατικών δυνάμεων σε ορισμένη περιοχή.

Αν και το καθεστώς της αποστρατικοποίησης καθορίζεται με συνθήκη και το κάθε ειδικό συμβατικό καθεστώς διαφέρει κατά τις περιστάσεις από το άλλο, το γενικότερο πνεύμα του θεσμού σχετίζεται με την ανάγκη διαφύλαξης της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας. Η ανάγκη αποκλεισμού των συνεχών πολέμων και ενόπλων συρράξεων των προηγούμενων αιώνων αποτέλεσε άλλωστε το λόγο που κατέστη βαθμιαία ιστορικά υπαρκτό το όραμα του αφοπλισμού, ως μέσο για την εξασφάλιση της διεθνούς ειρήνης. Σε αντιστοιχία με αυτό, η αποστρατικοποίηση φαίνεται να αποτέλεσε ένα μέτρο μικρότερου βεληνεκούς του αφοπλισμού, ενώ η αποτελεσματικότητά της για τη μείωση των εντάσεων και των προστριβών, ειδικά στο συνοριακό περιβάλλον, μέχρι και σήμερα είναι κάτι το οποίο δεν μπορούμε να αρνηθούμε.

Παρά τους περιορισμούς που επιφέρει, δεν μπορεί, ωστόσο, όπως προείπαμε, να οδηγεί σε απεμπόληση της κρατικής κυριαρχίας, καθώς για το διεθνές δίκαιο κάθε κράτος είναι ανεξάρτητο από κάθε εξωτερική επιρροή και έχει την αποκλειστική δικαιοδοσία να ελέγχει το έδαφός του και να αναπτύσσει σε αυτό τις δραστηριότητες που κρίνει αυτό σκόπιμες. Η διατήρηση ενόπλων δυνάμεων και η οχύρωση του εδάφους εντάσσονται φυσικά σε αυτές τις δραστηριότητες, και μάλιστα συνιστούν μέτρα τα οποία, σε συνδυασμό με την εξωτερική πολιτική, αποτελούν ακρογωνιαία για την κατοχύρωση των υπολοίπων στοιχείων της κυριαρχίας και για την εξασφάλιση της ανεξαρτησίας και της εθνικής επιβίωσης.⁷ Άλλωστε, για τους λόγους αυτούς, περιπτώσεις που συνεπάγονται ουσιώδη περιορισμό της κρατικής κυριαρχίας, όπως επί

⁵ Ο εν λόγω ορισμός ανήκει στον Oppenheim (βλ. Oppenheim, L. «International Law», vol. 2, edit. By Lauterpacht H., 1965)

⁶ Brownlie, I. «Principles of Public International Law», 7th edit., Oxford University Press, 2008

⁷ Ροζάκης, Χ. «Η αποστρατικοποίηση των ελληνοτουρκικών συνόρων», Πάντειος Ανώτατη Σχολή Πολιτικών Επιστημών, 1977, σελ. 17

παραδείγματι η σιωπηρή ή η κατά παραπομπή κατά τα κείμενα των συνθηκών αποστρατικοποίησης, πρέπει να αποκλείονται.⁸

2. Ο νομικός χαρακτηρισμός της αποστρατικοποίησης

Η καθιέρωση ενός αποστρατικοποιημένου καθεστώτος περιορίζει την κρατική κυριαρχία συστήνοντας ουσιαστικά μια διεθνή υποχρέωση από μέρους του αντίστοιχου κράτους. Η διεθνής υποχρέωση ως τέτοια, στο διεθνές δίκαιο, μπορεί γενικότερα να προέρχεται είτε από την υπαγωγή στους γενικούς εθιμικούς κανόνες του διεθνούς δικαίου είτε από μια σύμβαση στην οποία το κράτος αποτελεί συμβαλλόμενο μέρος. Όπως είναι αποδεκτό, η σύσταση αποστρατικοποιημένων καθεστώτων είναι από τη φύση της πάντοτε αποτέλεσμα μιας συμφωνίας μεταξύ δύο ή περισσότερων κρατών, ενσωματωμένης συνήθως σε συνθήκη ειρήνης ή σε συμφωνία κατάπαυσης πυρός.⁹ Η ύπαρξη λοιπόν διεθνούς υποχρέωσης δικαιολογεί την επιβάρυνση της αποκλειστικής δικαιοδοσίας του κράτους στον τομέα των εξοπλισμών, των οχυρώσεων και των ενόπλων δυνάμεων, που αποτελεί έκφανση της άσκησης της κυριαρχίας του.

Ο νομικός χαρακτηρισμός, ωστόσο, της συμβατικής αυτής υποχρέωσης η οποία εγκαινιάζει τη σύσταση αποστρατικοποιημένων καθεστώτων, δηλαδή η νομική φύση των περιορισμών που επιβάλλονται στην κυριαρχία ενός κράτους, αποτελεί ένα ζήτημα για το οποίο υφίστανται διαφορετικές απόψεις, τις οποίες θα εξετάσουμε:

α. Αποστρατικοποίηση και διεθνείς δουλείες

Η πρώτη άποψη υποστηρίζει πως η αποστρατικοποίηση αποτελεί ένα καθεστώς διεθνούς δουλείας (international servitude) εις βάρος του κράτους που αναλαμβάνει την υποχρέωση αποστρατικοποίησης.

Διεθνείς δουλείες θεωρούνται οι περιορισμοί που επιβάλλονται με συνθήκη στην εδαφική κυριαρχία ενός κράτους σε όφελος άλλου ή και άλλου κράτους. Η διεθνής δουλεία μπορεί να συνίσταται είτε σε πράξη είτε σε παράλειψη, που επιτελεί το εν λόγω κράτος σε όφελος του τρίτου κράτους. Στο διεθνές δίκαιο, η ποικιλία τέτοιων συμβατικών καταστάσεων, κατά τις οποίες παρέχονται εδαφικής φύσης δικαιώματα σε

⁸ Ρούκουνας, Ε. «Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο», 4^η εκδ., Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2021, σελ. 219

⁹ Ροζάκης, Χ. «Η αποστρατικοποίηση των ελληνοτουρκικών συνόρων», Πάντειος Ανώτατη Σχολή Πολιτικών Επιστημών, 1977, σελ. 18-20

τρίτα κράτη, δυσχεραίνει την ενιαία αντιμετώπιση του συγκεκριμένου θεσμού.¹⁰ Παραδείγματα διεθνούς δουλείας αποτελούν η διέλευση ξένων στρατευμάτων μέσα από το έδαφος ενός κράτους, η ελεύθερη χρήση εγκαταστάσεων ενός κράτους από άλλο κράτος ή η παραχώρηση δικαιωμάτων αλιείας στην αιγιαλίτιδα ζώνη άλλου κράτους.

Η διεθνής δουλεία, λοιπόν, αποτελεί μια δέσμευση διεθνούς χαρακτήρα, η οποία όπως και μια απλή διεθνής συμβατική υποχρέωση, απορρέει από μία συμφωνία. Η πρακτική διαφορά τους, ωστόσο, έγκειται στο γεγονός πως η διεθνής δουλεία αποτελεί μια δέσμευση για παροχή ευχέρειας σε τρίτο κράτος, χωρίς απαραίτητα να αναμένεται η ανταπόδοση αντίστοιχης ευχέρειας ή ύπαρξη αντίστοιχης δέσμευσης από το τρίτο κράτος.

Σε γενικότερες γραμμές, ο θεσμός των διεθνών δουλειών έχει χαρακτηριστεί ως αμφισβητούμενης φύσεως¹¹, ενώ η θεωρία έχει εκφράσει αμφιβολίες σχετικά με τη φύση του καθεστώτος στη βάση του ότι η διαμόρφωσή του προκύπτει από μια σύγκυση της εδαφικής κυριαρχίας (territorial sovereignty) σε σχέση με την ιδιωτική ιδιοκτησία (private property).¹²

Σημαντικό μέρος της θεωρίας υποστηρίζει ότι η αποστρατικοποίηση δε συνιστά διεθνή δουλεία αρνητικής φύσεως, αλλά μια απλή συμβατική υποχρέωση. Η άποψη αυτή επικαλείται το γεγονός πως ναι μεν η αποστρατικοποίηση συνιστά κατά παράλειψη μια επιβάρυνση στον τρόπο άσκησης της κρατικής κυριαρχίας, ωστόσο η επιβάρυνση αυτή από μόνη της δεν σημαίνει ότι υφίσταται αποκλειστικά προς χάρη τρίτου κράτους. Ο ίδιος ο θεσμός της αποστρατικοποίησης ανάγει ως κατασκευή την σκοπιμότητά του και τη σύστασή του σε μέτρο εξυπηρέτησης της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας, και κατ' αρχήν αποτελεί ένα μέτρο που εξυπηρετεί το

¹⁰ Vali, F. «Servitudes of International Law: A Study of Rights in Foreign Territory», Stevens, London, 1958

¹¹ Βλ. Wimbledon Case; Great Britain, France, Italy and Japan v. Germany, PCIJ Rep. Series A No 1, Permanent Court of International Justice, 1923

¹² Ανατρέχοντας στο Ρωμαϊκό Δίκαιο, από το οποίο έλκει την καταγωγή του ο θεσμός της «δουλείας», το δόγμα προϋποθέτει την ύπαρξη ιδιοκτησίας επί του εδάφους, και συνεπάγεται τη γένεση δικαιωμάτων πάνω σε μία εδαφική έκταση, συγκεκριμένα δικαιωμάτων τα οποία συνιστούν δικαιώματα *in rem*. Κατά τη θεωρία, ένα καθεστώς διεθνούς δουλείας στο διεθνές δίκαιο είναι ουσιαστικά δυνατό να υπάρχει μόνο κατ' αναλογία σε σχέση με το ιδιωτικό δίκαιο. Ωστόσο, στο διεθνές δίκαιο η σχέση του κράτους με το έδαφός του δεν αποτελεί μία σχέση ιδιοκτησίας. Για αυτό το λόγο, κατ' αναλογία με το δικαίωμα ιδιωτικής ιδιοκτησίας που υφίσταται *in rem*, ένα καθεστώς διεθνούς δουλείας θα πρέπει να συνεχίζει να υφίσταται ακόμη και κατά τη διαδοχή κρατών στην εν λόγω εδαφική επικράτεια, κάτι το οποίο έχει σπάνια επιβεβαιωθεί μέχρι σήμερα στη διεθνή πρακτική των κρατών και τη βούλησή τους, όπως εξηγεί ο Brierly, J.L. «The Law of Nations», edit. By Andrew Clapham, Oxford University Press, 7th edit., 2012

αποστρατικοποιημένο κράτος, όσο και τα γειτονικά κράτη ή, εν γένει, τη διεθνή κοινότητα. Κατ' αρχήν δεν υφίσταται, λοιπόν, απλά και μόνο για την εξυπηρέτηση και την παροχή ευχερειών σε ένα τρίτο κράτος.

Αυτό δε σημαίνει, ωστόσο, πως ένα καθεστώς αποστρατικοποίησης δεν μπορεί να συνιστά διεθνή δουλεία. Με άλλα λόγια, εάν στα πλαίσια μιας συμφωνίας σκιαγραφείται ένα καθεστώς, το οποίο φέρει τα χαρακτηριστικά του θεσμού της διεθνούς δουλείας, δεν θα μπορούσαμε να αρνηθούμε ότι η αποστρατικοποίηση δεν συνιστά στη συγκεκριμένη περίπτωση διεθνή δουλεία. Κατά τον Erich, το ζήτημα είναι πραγματικό και θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να εξετάζεται η βούληση των μερών όσον αφορά την έκταση της παραγωγής των αποτελεσμάτων της αποστρατικοποίησης.^{13 14} Είναι δυνατόν δηλαδή να υπάρχει μια συμφωνία που να καθιερώνει ένα καθεστώς αποστρατικοποίησης σε όφελος (α) ενός άλλου συμβαλλόμενου στη συνθήκη κράτους ή (β) ενός τρίτου κράτους ή αριθμού κρατών που δε μετέχουν της συνθήκης και απολαμβάνουν δικαιώματα από το καθεστώς αποστρατικοποίησης μέσω ρητρών υπέρ τρίτων, χωρίς κανένα από τα κράτη αυτά και στις δύο περιπτώσεις να υποχρεώνεται με την ύπαρξη αντίστοιχης δεσμεύσεως απέναντι στο αποστρατικοποιημένο κράτος.¹⁵

Το ερώτημα που γεννάται, κατόπιν όλων των ανωτέρω είναι, ωστόσο, εάν η καθιέρωση τέτοιων καθεστώτων διεθνούς δουλείας είναι και θεωρητικά συμβατή με τις αρχές και τη ratio του θεσμού της αποστρατικοποίησης. Διότι, μια αρνητική απάντηση στο ερώτημα αυτό θα σήμαινε πως η σύσταση διεθνών δουλειών στα πλαίσια συμφωνιών αποστρατικοποίησης θα ήταν ικανή να αχρηστέψει ουσιαστικά τον ίδιο

¹³ Erich, R. «La question des zones démilitarisées», Recueil des Cours de l' Académie de Droit International, vol. 26, 1929, σελ. 603

¹⁴ Ένα παράδειγμα που δείχνει τη σημασία της εξέτασης των ειδικών συμβατικών ρυθμίσεων, όσον αφορά την αξιολόγηση του καθεστώτος, αποτελεί η αποστρατικοποίηση της πόλης Huningen, και συγκεκριμένα η απαγόρευση οχύρωσής της, με τη Συνθήκη των Παρισίων του 1815, προς ενδιαφέρον της Ελβετικής Ομοσπονδίας που δεν ήταν συμβαλλόμενο μέρος της συνθήκης. Η Γαλλία και η Γερμανία, που είχαν διαδοχικά την κυριαρχία της πόλης, δεν οχύρωσαν ποτέ την πόλη Huningen, και ως εκ τούτου υποστηρίχθηκε πολλές φορές ότι εν προκειμένω υφίσταται ένα καθεστώς διεθνούς δουλείας, καθώς το καθεστώς αποστρατικοποίησης φάνηκε να διατηρείται ακώλυτα επί αυτής παρά τη διαδοχή των κρατών στην κυριαρχία της πόλης. Στην πραγματικότητα, ωστόσο, το γεγονός αυτό από μόνο του δεν αποδεικνύει τίποτα, καθώς η πόλη μπορεί να παρέμενε ανοχύρωτη για πολλούς άλλους λόγους. Εφόσον λοιπόν η καθιέρωση καθεστώτος δουλείας δεν έχει αποτελέσει αντικείμενο ρητής συμβατικής ρύθμισης ή δεν προκύπτει ως τέτοια τελεολογικά από τη συνθήκη, δεν μπορούμε να τεκμαίρουμε την ύπαρξή της. (Brierly, J.L. «The Law of Nations», edit. By Andrew Clapham, Oxford University Press, 7th edit., 2012)

¹⁵ Ροζάκης, Χ. «Η αποστρατικοποίηση των ελληνοτουρκικών συνόρων», Πάντειος Ανώτατη Σχολή Πολιτικών Επιστημών, 1977, σελ. 19-20

το λειτουργικό σκοπό του θεσμού της αποστρατικοποίησης, που δεν είναι άλλος από την επίτευξη και εξασφάλιση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας.

β. Αποστρατικοποίηση και αντικειμενικά καθεστάτα

Μια άλλη άποψη σχετικά με το νομικό χαρακτήρα των καθεστώτων αποστρατικοποίησης υποστηρίζει πως πρόκειται για αντικειμενικά καθεστάτα (objective regimes), τα οποία δημιουργούν αποτελέσματα έναντι όλων (erga omnes), δημιουργώντας δικαιώματα και υποχρεώσεις και για τρίτα κράτη, κράτη δηλαδή μη μέρη των σχετικών συναπτόμενων συνθηκών. Ως τέτοιες συνθήκες, που δημιουργούν αντικειμενικά καθεστάτα, θεωρούνται οι συνθήκες ειρήνης, συνθήκες που καθιερώνουν καθεστάτα ουδετεροποίησης, συνθήκες που οριοθετούν σύνορα ή καθιερώνουν διεθνείς πλωτούς διόδους σε κανάλια ή ποτάμια.^{16 17} Στην πραγματικότητα, η έννοια των αντικειμενικών καθεστώτων, που έχει κατά κανόνα εδαφική διάσταση, αποτελεί μια δογματική κατασκευή αρκετά αμφισβητήσιμη στη θεωρία, καθώς προσκρούει στην αρχή *pacta tertiis nec nocent nec prosunt*, η οποία απορρέει από το άρθρο 34 της Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών¹⁸, και σύμφωνα με την οποία οι συνθήκες δημιουργούν δικαιώματα και υποχρεώσεις μόνο για τα συμβαλλόμενα κράτη-μέρη.¹⁹

Αρκετοί θεωρητικοί υποστήριζαν το δόγμα των αντικειμενικών καθεστώτων όσον αφορά το νομικό χαρακτήρα των καθεστώτων αποστρατικοποίησης²⁰, ενώ η διεθνής πρακτική δεν είχε φανεί στο παρελθόν αρνητική σε μια τέτοια τάση, αν λάβουμε ως παράδειγμα και τα νησιά Ωλαντ, για τα οποία η Επιτροπή Νομομαθών της Κοινωνίας των Εθνών του 1920 υπογράμμισε -με βάση τους κανόνες της Συνθήκης 1856- την ευρωπαϊκού ενδιαφέροντος φύση του καθεστώτος αποστρατικοποίησής τους. Πιο

¹⁶ Salerno, F. «Treaties Establishing Objective Regimes», in Enzo Cannizzaro (ed.), «The Law of Treaties Beyond the Vienna Convention», Oxford Academic, Oxford, 2011, σελ. 225-243

¹⁷ Rynjaert, C. «Objective Regime», Max Planck Encyclopedias of International Law, May 2023

¹⁸ «A treaty does not create either obligations or rights for a third state without its consent», άρθρο 34 της Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών, 1969

¹⁹ Barnes, R. «Objective Regimes Revisited», Asian Yearbook of International Law, vol. 9, Koninklijke Brill NV., printed in the Netherlands, 2004, σελ. 97-98

²⁰ Ανάμεσά τους οι McNair, Subedi, Waldock, Roxburgh, σύμφωνα με τους οποίους «μπορεί εύκολα να γίνει παραδεκτό ότι ορισμένα είδη συνθηκών, π.χ. συνθήκες που δημιουργούν εδαφικές διευθετήσεις ή καθεστάτα ουδετεροποίησης ή αποστρατικοποίησης, συνθήκες εκχώρησης ή συνθήκες οριοθέτησης συνόρων, είτε έχουν είτε αποκτούν έναν αντικειμενικό χαρακτήρα» (Waldock, H. at Yearbook of the International Law Commission 1964, vol. II, A/CN.4/SER.A/1964/ADD.1, New York, 1965, σελ. 28), «είναι γεγονός πως ορισμένες συνθήκες επιδρούν και πέραν των συμβαλλόμενων σε αυτές μερών, ωστόσο δεν μπορεί να λεχθεί πως έχουν βρει μια συγκεκριμένη θέση σε κάποια αναγνωρισμένη νομική κατηγορία» (McNair, L. «The Law of the Treaties», Clarendon Press, Oxford, 1961)

ασφαλή συμπεράσματα φάνηκαν, ωστόσο, να εξάγονται για το ζήτημα αυτό κατά τη σύνταξη του Σχεδίου Συμβάσεως περί του Δικαίου των Συνθηκών το 1966 από την Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου, κατά την οποία υπήρξαν προτάσεις για την κωδικοποίηση ρυθμίσεων σχετικά με την ύπαρξη αντικειμενικών καθεστώτων υπό προϋποθέσεις²¹, όμως κατά βάση αυτές απορρίφθηκαν, υπό την ανησυχία της κατάχρησης του θεσμού από τις Μεγάλες Δυνάμεις για την επιβολή της ισχύος τους στα μικρότερα κράτη. Έτσι, η Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου άφησε σκόπιμα το ζήτημα της νομικής φύσης των αντικειμενικών καθεστώτων να υπαχθεί στο ρυθμιστικό πεδίο των άρθρων 34-38 της Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών. Τα άρθρα αυτά ουσιαστικά διευθετούν το ζήτημα της δημιουργίας δικαιωμάτων ή υποχρεώσεων ως προς τρίτους και καταλήγουν στην επικράτηση της αρχής *pacta tertiis nec nocent nec prosunt*, που αποτελεί τον βασικό τρόπο προσέγγισης του όλου ζητήματος, παραμερίζοντας το δόγμα των αντικειμενικών καθεστώτων.

Συνολικά, προκύπτει πως ο νομικός χαρακτηρισμός του θεσμού της αποστρατικοποίησης είναι ένα ζήτημα για το οποίο έχουν εκφραστεί διάφορες απόψεις, εκ των οποίων αρκετές εστιάζουν στις έννοιες της διεθνούς δουλείας και των αντικειμενικών καθεστώτων. Όπως είδαμε, όμως, η θέση αυτών των δύο εννοιών στο υπάρχον διεθνές δίκαιο αποτελεί επισφαλής και αμφισβητήσιμη, ή τουλάχιστον μη ξεκάθαρη. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι μια πιο περιοριστική ερμηνεία ως προς τον νομικό χαρακτηρισμό της αποστρατικοποίησης είναι ευκατάρτη - καθώς η αποστρατικοποίηση συνιστά έναν θεσμό που επιβαρύνει άμεσα τον τρόπο άσκησης της κρατικής κυριαρχίας-, μας οδηγεί στο συμπέρασμα πως ο θεσμός της αποστρατικοποίησης πρέπει να αντιμετωπίζεται περισσότερο ως μια συμβατική δέσμευση. Για το λόγο αυτό, όπως κάθε άλλη διεθνή σύμβαση, οι συμφωνίες που καθιερώνουν καθεστώτα αποστρατικοποίησης πρέπει να εξετάζονται υπό το φως του κανονιστικού πλαισίου της Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών (1969), η οποία σκιαγραφεί τους κανόνες που πρέπει να ακολουθούνται για τα ζητήματα που

²¹ Βλ. πρόταση Ειδικού Εισηγητή Waldock στην Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου, σύμφωνα με την οποία «η συνθήκη θεσπίζει ένα αντικειμενικό καθεστώς όταν από τους όρους της και τις περιστάσεις προκύπτει ότι η πρόθεση των μερών είναι να δημιουργήσουν προς το γενικό συμφέρον γενικές υποχρεώσεις και δικαιώματα σχετικά με μια συγκεκριμένη περιοχή [...]» και «α) ένα κράτος που δεν είναι συμβαλλόμενο μέρος σε μια συνθήκη, το οποίο συναινεί ρητά ή σιωπηρά στη δημιουργία ή την εφαρμογή ενός αντικειμενικού καθεστώτος, θεωρείται ότι το έχει αποδεχθεί» (UN ILC Special Rapporteur H. Waldock 'Third Report on the Law of Treaties', Yearbook of the International Law Commission 1964, vol. II, ο.π., σελ. 26-27)

ανακύπτουν σχετικά με την ερμηνεία των συνθηκών. Κάθε συμφωνία είναι ιδιαίτερη και, για αυτό το λόγο, τα καθεστώτα αποστρατικοποίησης που εδραιώνονται κάθε φορά πρέπει να αντιμετωπίζονται αναλόγως μέσα από την προσφυγή στο γράμμα της συνθήκης, την ερμηνεία και την εξέταση της βούλησης των μερών για την ρύθμισή τους. Η υπαγωγή βέβαια του θεσμού της αποστρατικοποίησης στο νομικό χαρακτηρισμό της απλής συμβατικής δέσμευσης δεν εμποδίζει ένα καθεστώς αποστρατικοποίησης να ανάγεται σε καθεστώς δουλείας ή σε αντικειμενικό καθεστώς, ανάλογα πάντα με τα συμφωνηθέντα.

3. Ο θεσμός της αποστρατικοποίησης σε σχέση με την ουδετεροποίηση

Στα πλαίσια επιδίωξης του εδαφικού αφοπλισμού ενός κράτους, υφίστανται μέτρα τα οποία μπορούν να ληφθούν και τα οποία ποικίλλουν ανάλογα με τις επικρατούσες απαγορεύσεις και περιορισμούς στην στρατιωτική και εξοπλιστική δραστηριότητα μιας συγκεκριμένης επικράτειας. Η αποστρατικοποίηση, η διαρκής ουδετερότητα, η ουδετεροποίηση, η διεθνοποίηση είναι κάποια από αυτά· μέτρα των οποίων οι έννοιες συχνά συγχέονται, λόγω του ότι στις περισσότερες συμφωνίες που προβλέπουν καθεστώτα τέτοιας μορφής, προβλέπονται μεικτές περιπτώσεις χωρίς να διαφοροποιείται η ορολογία τους ή με τους όρους αυτούς να χρησιμοποιούνται στις συμφωνίες αυτές πολλές φορές αδόκιμα ή καταχρηστικά.²²

Μέχρι τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, οι έννοιες της αποστρατικοποίησης και της ουδετεροποίησης χρησιμοποιούνταν ως ταυτόσημες, ενώ ακόμη και σήμερα συγχέονται μεταξύ τους. Συγκεκριμένα, ο όρος «αποστρατικοποίηση» δεν απαντάται σε προπολεμικά λεξικά, ενώ ορισμένοι μελετητές έχουν καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η καθιέρωση του όρου ήταν αποτέλεσμα της Συνόδου Ειρήνης του Παρισιού (1919-1920), για τον ορισμό του καθεστώτος στον Ρήνο, σύμφωνα με το οποίο η Γερμανία δεν θα διέθετε εκεί, ως ηττημένο μέρος, «ούτε όπλα ούτε εγκαταστάσεις».²³ Μέχρι τότε, ο όρος που απαντούσε περισσότερο στα συμβατικά κείμενα της εποχής για να

²² Ροζάκης, Χ. «Η αποστρατικοποίηση των ελληνοτουρκικών συνόρων», Πάντειος Ανώτατη Σχολή Πολιτικών Επιστημών, 1977, σελ. 7, υποσ. 7

²³ Marshall-Cornwall, J.H. «Geografic Disarmament. A Study of Regional Demilitarization», Oxford University Press, London, 1935, σελ. 46-47

περιγράψει το καθεστώς απαγόρευσης οχύρωσης και εξοπλισμού μιας περιοχής ήταν ο όρος «ουδετεροποίηση» (neutralization).

Ο όρος «ουδετεροποίηση» προήλθε από τον όρο «ουδετερότητα» (neutrality). Σύμφωνα με τον Oppenheim²⁴, «ουδετερότητα» είναι η τήρηση από μέρους ενός κράτους μιας αμερόληπτης πολιτικής απέναντι σε τρίτα εμπόλεμα κράτη, ενώ «διαρκής ουδετερότητα» (permanent neutrality) είναι η ουδετερότητα που προκύπτει από ειδικές συμφωνίες και αφορά στην υποχρέωση του ουδέτερου κράτους να τηρεί αμεροληψία απέναντι στα εμπόλεμα κράτη και επιπλέον να προλαμβάνει οποιοδήποτε κράτος από τη χρήση του εδάφους του για ένοπλες επιχειρήσεις εναντίον τρίτων κρατών.²⁵ Ουσιαστικά, η έννοια της «ουδετεροποίησης» βασίζεται στην έννοια της «διαρκούς ουδετερότητας», που ως καθεστώς ίσχυε τόσο σε καιρό ειρήνης όσο και σε καιρό πολέμου, παράγοντας τα αποτελέσματά της όμως ενόψει ή κατά τη διάρκεια μιας ένοπλης σύρραξης, και στα πλαίσια της συμφωνίας που την καθιέρωνε, με τα υπόλοιπα συμβαλλόμενα κράτη-μέρη της συνθήκης να δεσμεύονται στον σεβασμό και στη διαφύλαξη αυτού του καθεστώτος, μέσα από εγγυήσεις. Στη βάση αυτή, «ουδετεροποίηση» (neutralization) ορίζεται ως *«το καθεστώς συγκεκριμένων εδαφών, περιοχών, μερών, στενών ή διεθνών καναλιών, ή συγκεκριμένων κατασκευών ή κατηγοριών ανθρώπων, τα οποία, σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης πρέπει να διατηρούνται μακριά από τις εχθροπραξίες ή την πράξη με την οποία εγκαινιάζεται ένα τέτοιο καθεστώς»*^{26 27}. Με άλλα λόγια, η ουδετεροποίηση σημαίνει τον αποκλεισμό

²⁴ Oppenheim, L. «International Law», vol. 1, edit. by H. Lauterpacht, 1965, σελ. 632,672

²⁵ Η έννοια της διαρκούς ουδετερότητας εφαρμόζεται σε ολόκληρη την επικράτεια ενός κράτους (χαρακτηριστικό παράδειγμα το μοντέλο της Ελβετίας). Ένα κράτος, που βρίσκεται υπό καθεστώς διαρκούς ουδετερότητας, αναλαμβάνει να παραμείνει ουδέτερο σε όλους τους μελλοντικούς πολέμους (εκτός αν δεχθεί επίθεση), να μη συνάψει στρατιωτικές συμμαχίες και να μην επιτρέψει ξένες στρατιωτικές βάσεις στο έδαφός του, σύμφωνα με Dinstein, Y. «War, Aggression and Self Defence», 3rd edit., Cambridge University Press, Cambridge, 2001, σελ.20

²⁶ Note 18, 'Neutralisation' [Neutralization] στο Salmon, J. «Dictionnaire de droit international public», Collection Universités francophones, ed. 7, Bruylant, 2001, σελ. 737

²⁷ Παρότι κάποιες συμφωνίες αντιμετωπίζουν τους όρους της «ουδετερότητας» και της «ουδετεροποίησης» ως συνώνυμους, αυτές αποτελούν δύο διαφορετικά μέτρα με διαφορετική νομική υπόσταση. Η κυριότερη διαφορά είναι πως η ουδετερότητα είναι ένα καθεστώς που αφορά ένα ολόκληρο κράτος, ενώ τα πρακτικά αποτελέσματα της ουδετεροποίησης αφορούν σε μία πιο περιορισμένη περιοχή ή υπό πιο περιορισμένες συνθήκες. Η ουδετερότητα πρέπει να ιδωθεί λοιπόν, ως κάτι ευρύτερο και ποιοτικά διαφορετικό, σε σχέση με τον εδαφικό αποπλισμό. Έτσι και ο νόμος της ουδετερότητας (law of neutrality), που περιέχεται στη Σύμβαση της Χάγης του 1907, δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να περιγράψει τη σημασία της ουδετεροποίησης, κατά Chillaud, M. «Territorial Disarmament in Northern Europe: The Epilogue of a Success Story?», SIPRI Policy Paper No. 13, Stockholm International Peace Research Institute, Sweden, August 2006, σελ 8-9

μιας συγκεκριμένης περιοχής, μέσω συμφωνίας, από το θέατρο των πολεμικών επιχειρήσεων, έτσι ώστε κάθε πολεμική δραστηριότητα να θεωρείται παράνομη.²⁸

Από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα, η έννοια της ουδετεροποίησης άρχισε να προσλαμβάνει στα διεθνή συμβατικά κείμενα μια πιο χαλαρή μορφή, και το πεδίο εφαρμογής της να καλύπτει όχι πια ολόκληρη την εδαφική επικράτεια ενός κράτους, αλλά έστω και ένα μέρος αυτής.²⁹ Από αυτό το σημείο, η σύγχυση της έννοιας της ουδετεροποίησης με αυτή της αποστρατικοποίησης είναι εμφανής. Παρότι και οι δύο θεσμοί αποσκοπούν στο ίδιο σημείο -την πρόληψη της περίπτωσης μια δεδομένη περιοχή να αποτελέσει την πηγή ή το χώρο διεξαγωγής μιας ένοπλης σύρραξης-, θα πρέπει να διαφοροποιούνται ξεκάθαρα.³⁰ Σε αντιδιαστολή με την αποστρατικοποίηση, η ουδετεροποίηση σημαίνει πως καμία πολεμική επιχείρηση δεν θα πρέπει να λαμβάνει χώρα εντός της ουδετεροποιημένης περιοχής, ακόμα και κατά τη διάρκεια μιας ένοπλης σύρραξης.³¹ Η αποστρατικοποίηση, απεναντίας, εφαρμόζεται ως καθεστώς μόνο σε ειρηνικές περιόδους. Το αποστρατικοποιημένο κράτος δικαιούται, λοιπόν, σε κάθε περίπτωση έκρηξης ένοπλης σύρραξης, να επαναστρατικοποιήσει την αποστρατικοποιημένη περιοχή, καθώς υφίσταται εμπόλεμη κατάσταση.³²

Αυτό πρακτικά σημαίνει πως, ενώ η αποστρατικοποίηση απαγορεύει τη δημιουργία στρατιωτικών εγκαταστάσεων σε μια συγκεκριμένη περιοχή, με σιωπηρό σκοπό την αποτροπή της σύρραξης στο έδαφος αυτό, η ουδετεροποίηση χωρίς απαραίτητα να απαγορεύει την ύπαρξη στρατιωτικών εγκαταστάσεων, επιδιώκει ρητά τον αποκλεισμό εμπλοκής του εδάφους αυτού σε ένοπλη σύρραξη. Έτσι, λοιπόν, όσον αφορά τον στρατιωτικό εξοπλισμό ή τις εγκαταστάσεις που παραμένουν, αυτό σημαίνει πως μια ουδετεροποιημένη περιοχή δεν είναι αναγκαία και αποστρατικοποιημένη, και αντίστροφα μια αποστρατικοποιημένη περιοχή δεν είναι *ipso facto* και ουδετεροποιημένη.³³ Όπως σημειώνει ο Dinstein, ο θεσμός της αποστρατικοποίησης εστιάζει στην πρόληψη περιστατικών ικανών να πυροδοτήσουν εχθροπραξίες, ενώ η

²⁸ Oppenheim, L., ο.π. σελ. 244

²⁹ Wicker, C. «Neutralization», Oxford University Press, London, 1911, σελ. 1-10

³⁰ Chillaud, M., ο.π., σελ. 5-6

³¹ Αυτό βέβαια δεν σημαίνει και παράδοση της κρατικής κυριαρχίας που ασκεί το κράτος επί της ουδετεροποιημένης περιοχής. Αν για παράδειγμα, το εν λόγω κράτος δεχθεί επίθεση ή απειλή επίθεσης, επιτρέπεται, στα πλαίσια άσκησης της κυριαρχίας του, να αναλάβει στρατιωτικά μέτρα για την υπεράσπιση της ακεραιότητάς του, κατά Hannikainen, L. «The Continued Validity of the Demilitarised and Neutralised Status of the Aland Islands», Max-Planck-Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht 54, 1994, σελ. 616

³² Oppenheim, L., ο.π. σελ. 244

³³ Chillaud, M., ο.π., σελ. 7

ουδετεροποίηση βασίζεται στην υπόθεση ότι οι εχθροπραξίες έχουν ήδη ξεκινήσει και στόχος είναι να αποτραπεί η εμπλοκή της περιοχής στη σύρραξη. Στην αποστρατικοποίηση, η αποστρατικοποιημένη ζώνη είναι το μέσο για τη διαφύλαξη και διατήρηση της ειρήνης, ενώ, στην ουδετεροποίηση, η ουδετεροποιημένη ζώνη συνιστά το όριο για τη μη εξάπλωση του πολέμου που μαίνεται αλλού.³⁴

Σε πολλά συμβατικά κείμενα, πολύ συγκεχυμένα ο όρος «ουδετεροποίηση» χρησιμοποιείται για την απαγόρευση κατασκευής οχυρωματικών έργων σε μια περιοχή, ενώ αντιστρόφως η καθιέρωση απαγόρευσης εμπλοκής στη σύρραξη (που είναι συστατικό στοιχείο της ουδετεροποίησης) χρησιμοποιείται για να υποδηλώσει καθεστώς «αποστρατικοποίησης».³⁵ Η σύγχυση ίσως επιτείνεται από το γεγονός πως πολλές περιοχές που έχουν αποστρατικοποιηθεί, έχουν επίσης στη διάρκεια της ιστορίας και ουδετεροποιηθεί, όπως συμβαίνει στην περίπτωση των νησιών Ωλαντ.³⁶ Παρόλα αυτά, τόσο η αποστρατικοποίηση όσο και η ουδετεροποίηση αποτελούν δύο διαφορετικά νομικά καθεστώτα, τα οποία θα πρέπει να διαχωρίζονται.

³⁴ Dinstein, Y., ο.π., σελ 21

³⁵ Χαρακτηριστικό παράδειγμα το Πρωτόκολλο I των Συμβάσεων της Γενεύης του 1949 (1977), όπου *‘απαγορεύεται στα Μέρη της σύρραξης να επεκτείνουν τις στρατιωτικές τους επιχειρήσεις σε ζώνες στις οποίες έχει τεθεί με συμφωνία το καθεστώς της αποστρατικοποιημένης ζώνης, εφόσον τέτοια επέκταση αντίκειται στους όρους της συμφωνίας’*. Εδώ η χρήση του όρου «αποστρατικοποιημένη ζώνη» είναι παράδοξη, καθώς ο χαρακτηρισμός μιας περιοχής ως αποστρατικοποιημένης (σε καιρό ειρήνης) δεν αφαιρεί το νόμιμο δικαίωμα του εν λόγω κράτους να τη χρησιμοποιήσει σε καιρό πολέμου, σύμφωνα με τον Chillaud, M., ο.π., σελ. 7.

³⁶ Κατά τον Ahlström, *‘υπάρχουν παραδείγματα όπου οι δύο όροι έχουν οριστεί σε μία ad hoc βάση, δηλαδή οι ορισμοί που χρησιμοποιούνται εφαρμόζονται μόνο σε ειδικές περιστάσεις που καθορίζονται από τη συνθήκη και δεν έχουν σκοπό να δημιουργήσουν έναν γενικό ορισμό’*, στο Ahlström, C., «Demilitarised and Neutralised Territories in Europe», Åland Islands Peace Institute, Mariehamn, 2004, σελ. 15

II. Χαρακτηριστικά του θεσμού της αποστρατικοποίησης

1. Περίοδος και διάρκεια εφαρμογής

Όπως εκτέθηκε, βασικό διαφοροποιητικό στοιχείο του θεσμού της αποστρατικοποίησης σε σχέση με την ουδετεροποίηση αποτελεί η εφαρμογή του καθεστώτος σε περίοδο ειρήνης. Δεδομένου, ωστόσο, ότι η εγκαθίδρυση καθεστώτων αποστρατικοποίησης αποτελεί προϊόν συμβάσεων κατά κύριο λόγο, η συμβατική ελευθερία επιτρέπει τη διαμόρφωση του περιεχομένου του θεσμού από τα μέρη σε κάθε επίπεδο, ακόμη και την συμφωνία πως το καθεστώς αποστρατικοποίησης θα ισχύει και κατά τη διάρκεια του πολέμου. Ο μη διαχωρισμός, λοιπόν, των εννοιών της αποστρατικοποίησης από την ουδετεροποίηση, που μπορεί να προκύψει από έναν αδόκιμο χαρακτηρισμό του καθεστώτος, δεν είναι, βεβαίως, ικανός να επηρεάσει τη νομική φύση του συμφωνηθέντος καθεστώτος ούτε να καταστήσει τη συμφωνία λιγότερο δεσμευτική. Όπως τονίζει και ο καθηγητής Ροζάκης, *η αρχή pacta sunt servanda υπερισχύει κάθε πιθανού ελαττώματος της νομικής ορολογίας*.³⁷

Στο ερώτημα του κατά πόσο είναι εφικτό μια συμφωνία, που δεν προβλέπει ρητά την περίοδο εφαρμογής του καθεστώτος αποστρατικοποίησης, να εκτείνει την εφαρμογή του καθεστώτος ακόμη και σε περίοδο πολέμου, υφίστανται διάφορες απόψεις. Κατά συγγραφείς όπως ο Erich, το καθεστώς αποστρατικοποίησης, σε περίπτωση σιωπής της σύμβασης, ισχύει κατά τεκμήριο και σε περίοδο πολέμου, καθώς «*θα πρέπει να θεωρήσουμε πως τα συμβαλλόμενα μέρη ήθελαν να διατηρήσουν μερικούς περιορισμούς και κατά τον χρόνο του πολέμου· αυτό μπορεί να θεωρηθεί ότι είναι ένας από τους θεμελιώδεις σκοπούς της αποστρατικοποίησης*».³⁸ Αντίθετος με την άποψη αυτή είναι ο Ροζάκης, ο οποίος θεωρεί πως, καθώς στόχος της αποστρατικοποίησης είναι η πρόληψη του πολέμου, δεν υπάρχει, σε περίπτωση μη τελεσφόρησης του στόχου αυτού και επέλευσης τελικά του πολέμου, λόγος για τη διατήρηση του καθεστώτος αποστρατικοποίησης.³⁹ Σε μια τέτοια περίπτωση, τα ίδια τα κράτη θα ήταν λογικά παράδοξο να υποθέσουμε πως επιθυμούν να κρατήσουν ανενεργές περιοχές νευραλγικές για την εξέλιξη της σύρραξης, όπως είναι συνήθως οι αποστρατικοποιημένες ζώνες, ιδίως καθώς με την εμφιλοχώρηση επίθεσης η συμφωνία

³⁷ Ροζάκης, Χ., ο.π., σελ. 29

³⁸ Erich, R. ο.π. σελ. 601-602

³⁹ Ροζάκης, Χ., ο.π., σελ. 30-31

αποστρατικοποίησης φαίνεται να έχει παραβιαστεί, και να έχει συντελεστεί έτσι μια ουσιαστική μεταβολή των πραγματικών και νομικών δεδομένων της.

Όσον αφορά τη διάρκεια εφαρμογής των καθεστώτων αποστρατικοποίησης, είναι δυνατόν να προβλέπονται καθεστώτα αόριστης και καθεστώτα συγκεκριμένης διάρκειας. Στην πρώτη περίπτωση, δεν καθορίζεται στο γράμμα της σύμβασης η διάρκεια ζωής του καθεστώτος. Στη δεύτερη περίπτωση, τα μέρη αποφασίζουν ποια θα είναι η χρονική ισχύς του καθεστώτος, η οποία μπορεί να είναι μερικούς μήνες, χρόνια ή και παντοτινή. Κύριο χαρακτηριστικό της αποστρατικοποίησης, σε κάθε περίπτωση ωστόσο, είναι ο πρόσκαιρος χαρακτήρας του θεσμού, ακριβώς γιατί πρόσκαιρος και μεταβατικός είναι και ο σκοπός που εξυπηρετεί. Για το λόγο αυτό, η συνομολόγηση μιας συμφωνίας αποστρατικοποίησης, χωρίς την πρόβλεψη διάρκειας ισχύος, δε σημαίνει ότι το καθεστώς αυτό υπάρχει για να διαιωνίζεται επ' άπειρο. Απεναντίας, υφίσταται ως προσωρινό μέτρο, μέχρι την επέλευση της αποκατάστασης των εντάσεων και την εξάλειψη των λόγων που οδήγησαν στη καθιέρωσή της. Ένα τέτοιο καθεστώς καλείται ουσιαστικά να υπάρχει για όσο χρόνο απαιτείται μέχρι την εξεύρεση μιας πολιτικής λύσης, που θα αποκλείει πλέον τη διατάραξη της διεθνούς ειρήνης.

Το εάν μια συμφωνία αποστρατικοποίησης αορίστου χρόνου διατηρείται, θα πρέπει λοιπόν να κρίνεται κατά τις περιστάσεις.⁴⁰ Υπάρχουν περιπτώσεις, όπου κράτη αποκήρυξαν τη δέσμευσή τους από τις συμβατικές υποχρεώσεις της επ' αόριστον αποστρατικοποίησής τους, στη βάση της θεμελιώδους αλλαγής των περιστάσεων (*rebus sic standibus*).⁴¹ Κατά τη διεθνή πρακτική, ο τερματισμός καθεστώτος αποστρατικοποίησης μπορεί να επιτευχθεί με μονομερείς καταγγελίες, με καταγγελίες από όλα τα συμβαλλόμενα μέρη, με την υπογραφή νέων συμφωνιών από όλα τα συμβαλλόμενα μέρη σε αντικατάσταση της προηγούμενης συμφωνίας, με την εξεύρεση μόνιμων πολιτικών λύσεων, με απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας⁴², με περιέλευση της συμφωνίας σε αχρησία, ή ακόμη και με το ξέσπασμα πολέμου που σημαίνει την παραβίαση του υπάρχοντος καθεστώτος αποστρατικοποίησης.

⁴⁰ Ροζάκης, Χ., ο.π., σελ. 33-35

⁴¹ Παράδειγμα αποτελεί, η μονομερής καταγγελία από τη Ρωσία το 1870 του καθεστώτος αποστρατικοποίησης της Μαύρης Θάλασσας, που είχε επιβληθεί με τη Συνθήκη του Παρισιού του 1856, όπου επικαλέστηκε την θεμελιώδη αλλαγή των περιστάσεων στον διεθνή χώρο.

⁴² Αντίστοιχο παράδειγμα αποτελεί κατάργηση της αποστρατικοποιημένης ζώνης μεταξύ Ιράκ και Κουβέιτ με την απόφαση S/RES/1490 (2003) του Συμβουλίου Ασφαλείας, όπου το Συμβούλιο Ασφαλείας αναγνωρίζει ότι η εν λόγω αποστρατικοποιημένη ζώνη δεν είναι πια αναγκαία για την προστασία έναντι απειλών στην διεθνή ασφάλεια που τίθενται από πράξεις του Ιράκ ενάντια στο Κουβέιτ.

2. Βαθμός αποστρατικοποίησης

Ο βαθμός αποστρατικοποίησης αφορά στο εύρος των περιορισμών, που καθορίζει η συμφωνία αποστρατικοποίησης για το αποστρατικοποιημένο κράτος. Η αποστρατικοποίηση, που καθιερώνεται μέσω της σχετικής συμφωνίας, μπορεί να είναι πλήρης ή μερική. Η πλήρης αποστρατικοποίηση αφορά στη γενική απαγόρευση στρατιωτικών εξοπλισμών, εγκαταστάσεων, οχυρώσεων και στρατευμάτων στην αποστρατικοποιημένη ζώνη⁴³, ενώ η μερική στον περιορισμό των εν λόγω, στην παρουσία τους δηλαδή σε περιορισμένο βαθμό και με ορισμένο τρόπο. Στην δεύτερη περίπτωση, η ίδια η συμφωνία καθορίζει ρητά τον ποσοτικό και ποιοτικό περιορισμό των υλικών, των οχυρών, των δυνάμεων κλπ. που απαγορεύει ή επιτρέπει.

3. Διεθνείς εγγυήσεις

Ενόψει της γεωστρατηγικής σημασίας που έχει η αποστρατικοποιημένη περιοχή για το σύνολο των κρατών της διεθνούς κοινότητας και όχι μόνο για το αποστρατικοποιημένο κράτος, η ανάμειξη τρίτων κρατών στη σύναψη συμφωνιών αποστρατικοποίησης αλλά και στη μετέπειτα παρακολούθηση εφαρμογής τους, αποτελεί ένα σύνθημα χαρακτηριστικό του θεσμού της αποστρατικοποίησης, που παρατηρείται ήδη από τον 19^ο αιώνα. Πολύ συχνό ιστορικά αποτελεί το φαινόμενο, μετά το τέλος μιας ένοπλης σύρραξης, κράτη (συνήθως μεγάλες δυνάμεις) να υποχρεώνουν το ηττημένο στη σύρραξη κράτος στη σύναψη συμφωνίας για επιβολή ενός καθεστώτος αποστρατικοποίησης στα εδάφη του. Μιλώντας για τρίτα κράτη, αναφερόμαστε σε κράτη τα οποία δεν γειτνιάζουν γεωγραφικά με την αποστρατικοποιημένη περιοχή. Ο λόγος για την επιβολή ενός τέτοιου καθεστώτος κατά αυτό τον τρόπο δεν είναι φυσικά άλλος από την επιδίωξη ηγεμονικών συμφερόντων από τις μεγάλες αυτές δυνάμεις στην εν λόγω περιοχή, την εξασφάλιση της προστασίας τους, ή ακόμη και την επιθυμία τους να ωφεληθούν τρίτα κράτη, φίλια προσκείμενα προς αυτές, που συνορεύουν με το αποστρατικοποιούμενο κράτος.⁴⁴

⁴³ Μια τέτοια συμφωνία πλήρους αποστρατικοποίησης είναι δυνατόν να περιλαμβάνει ακόμη και την απαγόρευση παρουσίας πολιτών ή την ανάπτυξη οποιασδήποτε δραστηριότητας στη συγκεκριμένη ζώνη. Το καθεστώς αυτό απαντάται συνήθως σε έρημες ή ημιέρημες περιοχές.

⁴⁴ Παράδειγμα επιβολής τέτοιου καθεστώτος αποτελεί η αποστρατικοποίηση της Ρηνανίας, που επιβλήθηκε από τις Συμμαχικές Δυνάμεις με την Συνθήκη των Βερσαλλιών του 1919 και επισφραγίστηκε έπειτα με τις Συνθήκες του Λοκάρνο του 1925, σε αποτέλεσμα της ήττας της Γερμανίας στον Α Παγκόσμιο Πόλεμο, με την αιτιολογία την εξασφάλιση της διεθνούς ασφάλειας και

Σύνηθες για τη σύσταση καθεστώτων αποστρατικοποίησης αποτελεί, επίσης, και το φαινόμενο αυτά να συνοδεύονται από διεθνείς εγγυήσεις· εγγυήσεις δηλαδή οι οποίες παρέχονται από τρίτα κράτη προς τα αποστρατικοποιούμενα με την προσφορά υπόσχεσης βοήθειας (υλικής, στρατιωτικής, πολιτικής κλπ.), σε περίπτωση παραβίασης εκ μέρους ενός από τα συμβαλλόμενα κράτη της συμφωνίας αποστρατικοποίησης. Η καθιέρωση διεθνών εγγυήσεων έχει ως αποτέλεσμα την παρακολούθηση εφαρμογής του καθεστώτος αποστρατικοποίησης από τις εγγυήτριες δυνάμεις και την νομιμοποίηση ενεργητικής επέμβασής τους σε περιπτώσεις παραβάσεων. Αν και οι εγγυήσεις έχουν ως στόχο την διασφάλιση της βιωσιμότητας του καθεστώτος, η σημασία του δικαιώματος επέμβασης από τις εγγυήτριες δυνάμεις δεν είναι αμελητέα και θα μπορούσαμε να πούμε ότι τις καθιστά κρίσιμες ρυθμίστριες της κατάστασης, κάτι το οποίο θα μπορούσε να γίνει ακόμη και αντικείμενο κατάχρησης από αυτές.

Τέλος, ακόμη πιο σύνηθες μεταπολεμικά αποτελεί το φαινόμενο οι συμφωνίες αποστρατικοποίησης να συνομολογούνται υπό την εγγύηση διεθνών οργανισμών, όπως ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, προβλέποντας την παρακολούθηση εφαρμογής του καθεστώτος μέσω της αποστολής ειρηνευτικών δυνάμεων στις αποστρατικοποιημένες ζώνες, που συμβάλλουν στην παροχή μιας καλύτερης μεσολαβητικής πολιτικής και στην προώθηση συνθηκών ασφαλείας στην περιοχή.⁴⁵

4. Βασικές Αρχές

Η θεωρία του διεθνούς δικαίου έχει εκφράσει πως, προκειμένου να υφίστανται προοπτικές βιωσιμότητας των καθεστώτων αποστρατικοποίησης, οι σχετικές συμφωνίες θα πρέπει να συνοδεύονται από κάποιες αρχές. Οι αρχές αυτές δεν διαθέτουν νομική δεσμευτικότητα διεθνών κανόνων, ούτε αποτελούν εθιμικό δίκαιο, αλλά αποτελούν απλές *προϋποθέσεις εμπειρικές επιτυχούς εφαρμογής*, που η θεωρία προσπαθεί να καθιερώσει στην πρακτική. Αυτό σημαίνει πως οι σχετικές συμφωνίες

την αποτροπή μιας μελλοντικής γερμανικής επίθεσης. Ανάλογο καθεστώς επιβλήθηκε και μέσω των Συνθηκών Ειρήνης των Παρισίων του 1947 στα ηττημένα κράτη του Β Παγκοσμίου Πολέμου, με τις Συμμαχικές Δυνάμεις να θεωρούν για μια ακόμη φορά πως οι επαχθείς όροι της αποστρατικοποίησης κατά των ηττημένων κρατών θα συνέβαλλαν έτσι στην στρατιωτική αποδυνάμωσή τους και ως εκ τούτου στην οριστική απομάκρυνση των ενόπλων απειλών.

⁴⁵ Παραδείγματα αποτελούν η ειρηνευτική δύναμη της UNPROFOR για την επιτήρηση αποστρατικοποιημένων ζωνών στην Κροατία (S/RES/779/1992), η ειρηνευτική δύναμη της UNEF στην αποστρατικοποιημένη ζώνη μεταξύ Αιγύπτου και Ισραήλ (A/RES/1001(ES-I)) κλπ.

αποστρατικοποίησης εξακολουθούν να διέπονται, όπως κάθε διεθνής συμφωνία, από το Δίκαιο των Συνθηκών, και δύνανται κατά βάση να παρεκκλίνουν από τις αρχές αυτές, καθώς η ελευθερία των συμβάσεων επιτρέπει στα μέρη τους να καθορίσουν ελεύθερα τους όρους και το περιεχόμενό τους. Αν και η παρέκκλιση από αυτές δε συνιστά νομικό ελάττωμα, όπως επισημαίνει ο καθηγητής Ροζάκης, μπορεί να επισύρει την επίκληση τουλάχιστον κάποιου λόγου τερματισμού μιας συμφωνίας, όπως η καταγγελία, ακύρωση, λύση, στη βάση υπογράμμισης της ελαττωματικότητας από την οποία πάσχει ο θεσμός, η οποία μπορεί να αποτελέσει και στοιχείο ελαττωματικότητας για την ίδια τη συμφωνία.⁴⁶

Πρόκειται για τις αρχές της αμοιβαιότητας, της σχετικότητας και της ελεύθερης βούλησης. Η αρχή της αμοιβαιότητας σχετίζεται με την ανάγκη ο περιορισμός που θέτει η αποστρατικοποίηση να μοιράζεται και στα δύο ή περισσότερα κράτη για τα οποία υφίσταται η συμφωνία. Όπου υφίσταται, δηλαδή, μια διεθνής ένταση, είναι ευκταίο να λαμβάνει χώρα αποστρατικοποίηση και από τις δύο πλευρές των συνόρων, έτσι ώστε να μετριάζεται η επάχθεια του καθεστώτος για το ένα από τα συμβαλλόμενα μέρη κράτος. Ειδικότερα, η μονόπλευρη αποστρατικοποιημένη ζώνη αποτελεί εξαιρετικά επιβαρυντική περίσταση για την κυριαρχία του αποστρατικοποιημένου κράτους, καθώς εντείνει τον κίνδυνο μη αποτελεσματικής υπεράσπισης της εδαφικής ακεραιότητάς του, σε περίπτωση αιφνίδιας επίθεσης των στρατευμάτων του όμορου κράτους, που διατηρούνται έτσι ακώλυτα στη συνορεύουσα πλευρά έναντι της αποστρατικοποιημένης ζώνης. Μια τέτοια συμφωνία, για να πληροί τον όρο της αμοιβαιότητας, μπορεί τουλάχιστον να περιλαμβάνει άλλου είδους ποιότητας ανταλλάγματα για το αποστρατικοποιημένο κράτος.⁴⁷

Παρακολούθημα της αρχής της αμοιβαιότητας είναι η αρχή της σχετικότητας, η οποία θέτει το ζήτημα της ύπαρξης μιας σχετικότητας στους όρους της συνομολογηθείσας συνθήκης. Η αρχή αυτή εξασφαλίζει ισότητα των όρων αμφοτεροβαρώς στις ειδικές και συγκεκριμένες συνθήκες που διέπουν το καθεστώς της

⁴⁶ Ροζάκης, Χ., ό.π., σελ 20-27

⁴⁷ Η μη τήρηση, βέβαια, της αρχής της αμοιβαιότητας στην συνομολόγηση της συμφωνίας δεν είναι ικανή από μόνη της να ανατρέψει τη δεσμευτικότητα της συμφωνίας. Αντιθέτως, συνδυαζόμενη με άλλους καθιερωμένους στο δίκαιο των συνθηκών λόγους ακυρότητας, όπως π.χ. η άσκηση βίας ή απειλής για τη σύναψη της συνθήκης κ.α., μπορεί να αποτελέσει στοιχείο για την ακυρότητά της συμφωνίας.

αποστρατικοποίησης, όσον αφορά την έκταση και την ένταση των περιορισμών ανάμεσα στα επιβαρυνόμενα κράτη.⁴⁸

Τέλος, θεμελιώδης -κατά τη γνώμη μας- αρχή που πρέπει να διέπει το θεσμό της αποστρατικοποίησης είναι αυτή της ελεύθερης βούλησης, καθώς είναι αδιανόητο η συμφωνία αποστρατικοποίησης να μην πηγάζει από την ελεύθερη βούληση των κρατών που επιβαρύνουν την κυριαρχία τους κατά αυτόν τον τρόπο. Το διεθνές δίκαιο μπορεί να αναγνωρίζει ως λόγο ακυρότητας των συνθηκών τη χρήση βίας ή απειλής κατά τη σύναψη συμβάσεων⁴⁹, ωστόσο η επίκληση της αρχής της ελεύθερης βούλησης πρέπει ως ιδιαίτερο αντικείμενο σεβασμού να γίνεται για όλες εκείνες τις ειδικές περιπτώσεις που δεν κατοχυρώνονται ως λόγοι ακυρότητας στο δίκαιο των συνθηκών.⁵⁰ Άλλωστε, η ιστορία δείχνει πως καθεστώτα που προέκυψαν χωρίς τη θέληση των αποστρατικοποιημένων κρατών, όπως στην περίπτωση των ηττημένων στον Α΄ και Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, δεν άντεξαν στο χρόνο και επιβεβαίωσαν τη μη λειτουργικότητα του θεσμού.⁵¹

⁴⁸ Για παράδειγμα, τη ρύθμιση της έκτασης των αποστρατικοποιούμενων ζωνών, του επιτρεπόμενου ορίου παρουσίας ενόπλων δυνάμεων, οπλισμού κλπ. Τυχόν διαφοροποίηση των όρων, ωστόσο, ανάμεσα στα κράτη δεν σημαίνει κατ' ανάγκη και έλλειψη σχετικότητας.

⁴⁹ βλ. αρθ. 51-52 Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών 1969. Αρθ. 52 «*Κάθε συνθήκη είναι άκυρη εάν η σύναψή της έγινε με απειλή ή χρήση βίας κατά παράβαση των αρχών του διεθνούς δικαίου, όπως αυτές περιέχονται στο Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών*»

⁵⁰ Η Σύμβαση της Βιέννης 1969, συγκεκριμένα, θεωρεί ως λόγο ακυρότητας την απειλή ή χρήση βίας μόνο στο βαθμό που αυτή λαμβάνει χώρα κατά παραβίαση των αρχών που ενσωματώνονται στον Χάρτη των ΗΕ. Άρα προκύπτει πως η απαγόρευση σύναψης συνθηκών υπό απειλή ή χρήση βίας δεν ισχύει στην περίπτωση που η εν λόγω βία είναι νόμιμη κατά τον Χάρτη. Το κενό αυτό μπορεί να ειπωθεί, λοιπόν, ότι έρχεται να πληρώσει σε αυτή την περίπτωση η αρχή της ελεύθερης βούλησης

⁵¹ Όπως η παραβίαση της Συνθήκης των Βερσαλλιών του 1919 και των Συνθηκών του Λοκάρνο 1925 από την ηττημένη Γερμανία, με την εισβολή των γερμανικών στρατευμάτων στις αποστρατικοποιημένες ζώνες του Ρήνου τον Μάρτιο του 1936, που ανέτρεψε το επιβεβλημένο καθεστώς αποστρατικοποίησης.

III. Στόχοι του θεσμού της αποστρατικοποίησης

Οι περιπτώσεις αποστρατικοποιημένων καθεστώτων που υφίστανται στη διεθνή κοινωνία είναι πλείονες, και κάθε μία από αυτές παρουσιάζει τα δικά της ιδιόμορφα χαρακτηριστικά. Όλες, ωστόσο, συγκλίνουν στον θεμελιώδη στόχο που διακατέχει τον θεσμό της αποστρατικοποίησης: την εξασφάλιση και την διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας. Η επιθυμία για διεθνή ασφάλεια και μια μονιμότερη ειρήνη φαίνεται ότι ακολουθεί τις διαρθρωτικές μεταβολές που παρουσιάζονται και κατατείνουν στον αποκλεισμό των συνεχών πολέμων και συρράξεων. Κάτω από το πρίσμα της δαιμονοποίησης του πολέμου, λοιπόν, τα μέτρα για την επιδίωξη της ειρήνης και τη διατήρηση της ασφάλειας αποκτούν πρόσφορο έδαφος. Η αποστρατικοποίηση, σαν τέτοιο μέτρο, επινοείται για να εκφράσει τη θέληση της διεθνούς κοινωνίας για βελτίωση των διεθνών σχέσεων και επιδίωξη της ειρηνικής συμβίωσης μεταξύ των κρατών. Στη βάση της δημιουργίας εθνών-κρατών με νομικά απαραβίαστα σύνορα, η αποστρατικοποίηση χρησιμοποιείται σαν αντικίνητρο για την αναζωπύρωση των εδαφικών διεκδικήσεων και τη μείωση των προστριβών μεταξύ των κρατών, συντείνοντας στον γενικότερο σκοπό της διατήρησης της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας.

Η αποτροπή αιφνίδιων επιθέσεων από το αποστρατικοποιημένο κράτος αποτελεί έτσι έναν επιμέρους στόχο προς αυτή την κατεύθυνση. Οι αποστρατικοποιημένες ζώνες αποβλέπουν στο να λειτουργήσουν ανασταλτικά απέναντι στην όποια πρόθεση επίθεσης, στερώντας από τον επιτιθέμενο το πλεονέκτημα του αιφνιδιασμού, καθώς τα ορμητήρια εδάφη του παραμένουν αποστρατικοποιημένα.

Η αποστρατικοποίηση όμορων εδαφών κρατών, σε περίπτωση διακρατικών εντάσεων, λειτουργεί ακόμη και αποτρεπτικά λόγω της απουσίας στρατευμάτων στα εν λόγω εδάφη για τη δημιουργία ενός θερμού επεισοδίου, που θα μπορούσε να επεκταθεί από εκεί σε μια ευρύτερη ρήξη. Δεν μπορούμε να αγνοήσουμε και το γεγονός πως η στρατικοποίηση των συνόρων δημιουργεί, άλλωστε, ένα κυνήγι εξοπλισμών που είναι δυνατόν να οδηγεί συχνά σε προστριβές -μέσω διαμαρτυριών- τα όμορα κράτη, που διάγουν σε καθεστώς έντασης. Για αυτό το λόγο, η αποστρατικοποίηση επιπλέον αποσκοπεί στην αποφυγή τυχόν άσκησης ψυχολογικής πίεσης ενός κράτους απέναντι σε όμορό του, καθώς η διατήρηση στρατευμάτων και εξοπλισμού στα σύνορα ενός κράτους είναι κατανοητό πως μπορεί να χρησιμοποιηθεί σαν μέσο 'απειλής' και

χειραγώγησης της εξωτερικής πολιτικής του άλλου συνορεύοντος κράτους, οδηγώντας το δεύτερο είτε στην υιοθέτηση αντίστοιχων μέτρων είτε σε συμβιβασμούς στην πολιτική του, με την περιέλευσή του σε μειονεκτική θέση λόγω της στρατιωτικής του υστέρησης.

Δεν αποτελεί, επίσης, σπάνια η περίπτωση των καθεστώτων αποστρατικοποίησης, ιδίως σε θαλάσσια στενά, πορθμούς ή ισθμούς, που αποσκοπούν στην εξασφάλιση της ελεύθερης διακίνησης ατόμων και αγαθών ή ναυσιπλοΐας. Εν προκειμένω, η αποστρατικοποίηση αποσκοπεί στην αποστέρηση της εξουσίας του παράκτιου κράτους για αυθαίρετη εκμετάλλευση, μέσω της αποκλειστικής ρύθμισης του ελέγχου του δικαιώματος διόδου.

Στο παρελθόν έχουμε δει καθεστώτα αποστρατικοποίησης να επιβάλλονται με το πέρασ συρράξεων από τις νικητήριες δυνάμεις σε βάρος των ηττημένων. Οι λόγοι επιβολής των καθεστώτων στις περιπτώσεις αυτές μπορεί να κρύβουν ιδιοτελείς σκοπιμότητες, με στόχους που να αφορούν στην εξασφάλιση της αποδυνάμωσης του αποστρατικοποιούμενου κράτους, μέσω της ουσιαστικής επιβάρυνσης της κυριαρχικής εξουσίας του, που εξ ορισμού άλλωστε συνεπάγεται ο θεσμός της αποστρατικοποίησης. Κάτι τέτοιο, ωστόσο, δεν πρέπει να ξεχνάμε πως εκφυλίζει το θεσμό και απέχει από τις βασικές αρχές του που πρέπει να τον διέπουν για την ομαλή λειτουργία του, αφού όπως είδαμε, ο σκοπός που διέπει ακρογωνιαία την σύσταση του θεσμού της αποστρατικοποίησης δεν είναι άλλος από την διασφάλιση της διεθνούς ειρήνης και τη διατήρηση της διεθνούς ασφάλειας στο γεωπολιτικό γίγνεσθαι.

I. Ιστορική εξέλιξη του θεσμού της αποστρατικοποίησης

Ο θεσμός της αποστρατικοποίησης δεν αποτελεί σύγχρονο φαινόμενο, αλλά απαντάται ως αποτέλεσμα συνομολόγησης συνθηκών ειρήνης για την καθιέρωση συνθηκών ασφαλείας από πρώην εμπόλεμα κράτη ήδη από πολύ παλιά. Στην πρώιμη μορφή του, τον 17^ο και 18^ο αιώνα, αναφέρεται κατά βάση στην πρακτική καταστροφής οχυρωματικών έργων και στην απαγόρευση ανοικοδόμησης νέων.⁵²

Σημαντικά παραδείγματα εφαρμογής του θεσμού εντοπίζονται, την εποχή αυτή, στη Συνθήκη της Βεστφαλίας του 1648⁵³, όπου υπήρχαν συμπληρωματικά με σχετικές απαγορεύσεις κατασκευής και ανακατασκευής οχυρώσεων, προβλέψεις καταστροφής παλαιών οχυρωματικών θέσεων, καθώς και προβλέψεις απόσυρσης των στρατιωτικών δυνάμεων των συμβαλλομένων μερών στα εδάφη τους και απομείωσής τους στον αναγκαίο βαθμό για την απλή διατήρηση της ασφάλειάς τους.⁵⁴ Όπως και στη Συνθήκη της Βεστφαλίας βέβαια, έτσι και σε παλαιότερες μέχρι τότε συμφωνίες, σχετικές προβλέψεις πρώιμων μορφών αποστρατικοποίησης υφίσταντο, πλην όμως τα στρατιωτικά μέτρα που καθορίζονταν περιορίζονταν αυστηρά στο ζήτημα των οχυρώσεων και της απόσυρσης στρατευμάτων.⁵⁵ Με τη Συνθήκη του Μύνστερ μεταξύ Ολλανδικής Δημοκρατίας και Ισπανίας (30 Ιανουαρίου 1648) για τον τερματισμό του ογδοηκονταετούς πολέμου (1568-1648), συμφωνήθηκε αμοιβαία καταστροφή οχυρώσεων στη Φλάνδρα και στον ποταμό Σκάλδη, με τη Συνθήκη της Κωνσταντινούπολης (13 Ιουλίου 1700), για τον τερματισμό του ρωσοτουρκικού πολέμου του 1686-1700, συμφωνήθηκε απαγόρευση ανοικοδόμησης οχυρώσεων στα τουρκικά εδάφη γύρω από τη ρωσική πόλη Αζόφ καθώς και ότι η περιοχή του κάτω

⁵² Bar-Yaakov, N., «The Israel-Syrian Armistice Agreement», The Magnes Press, Jerusalem, 1967

⁵³ Η Συνθήκη της Βεστφαλίας του 1648 περιλάμβανε ως επιμέρους συνθήκες τη Συνθήκη του Μύνστερ (24 Οκτωβρίου 1648) μεταξύ της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και της Γαλλίας και τη Συνθήκη του Όσναμπρυκ (24 Οκτωβρίου 1648) μεταξύ της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και της Σουηδίας για τον τερματισμό του τριακονταετούς πολέμου στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία (1618-1648)

⁵⁴ Lesaffer, R.C.H., «The Westphalia peace treaties and the development of the tradition of great European peace treaties prior to 1648», *Grotiana: A journal under the auspices of the Foundation Grotiana*, vol. 18, 1997, σελ. 93-94

⁵⁵ Βλ. για παράδειγμα Συνθήκη της 2 Απριλίου 1559 μεταξύ Αγγλίας και Σκωτίας (αρθ.5), Συνθήκη της 2 Απριλίου 1559 μεταξύ Αγγλίας και Γαλλίας (αρθ. 14), Συνθήκη της 5 Αυγούστου 1529 μεταξύ Γαλλίας και Ισπανίας (αρθ. 4)

Δνείπερου θα παρέμενε αποστρατικοποιημένη⁵⁶, με τη Συνθήκη Ειρήνης της Ουτρέχτης (11 Απριλίου 1713) συμφωνήθηκε μεταξύ Γαλλίας και Βρετανίας η καταστροφή των οχυρωματικών θέσεων στην Δουνκέρκη, που χρησιμοποιούνταν ως ορμητήριο επιθέσεων κατά των αγγλικών και ολλανδικών πλοίων⁵⁷, ενώ τα παραδείγματα αντίστοιχων συμφωνιών κατά τον 17^ο και 18^ο αιώνα είναι πάρα πολλά.

Το 19^ο αιώνα, οι συμφωνίες αποστρατικοποίησης προσλαμβάνουν ευρύτερη μορφή, με τις συμφωνίες των περιορισμών να επεκτείνονται και στην παρουσία και το ρόλο των στρατιωτικών δυνάμεων στα αντίστοιχα εδάφη. Ακόμη, τότε για πρώτη φορά αρχίζει να απαντάται στα περισσότερα συμβατικά κείμενα της εποχής ο όρος «ουδετεροποίηση» (neutralization), με τον όρο της «αποστρατικοποίησης» (demilitarization) να συναντάται μόλις μια φορά μόνο -στην περίπτωση των νησιών Ωλαντ-, γεγονός που προκαλεί τη σύγχυση των δύο καθεστώτων, των οποίων η διάκριση επήλθε αργότερα, όπως είδαμε στο σχετικό κεφάλαιο⁵⁸.

Το ζήτημα είναι πως οι συμφωνίες της περιόδου αποτελούν απόρροια της ανάγκης ηγεμονισμού των μεγάλων δυνάμεων της εποχής, οι οποίες, μετά το πέρας των τότε μεταξύ τους συρράξεων, αποζητούν την επιβολή των καθεστώτων αποστρατικοποίησης σε βάρος των ηττημένων και πιο αδυνάμων κρατών, για την ικανοποίηση των επεκτατικών τους βλέψεων, την αποδυνάμωση των εχθρών τους και την εξασφάλιση της προστασίας τους από μελλοντικές επιθέσεις. Τις περισσότερες φορές μάλιστα οι συνθήκες αυτές συνοδεύονται από την υπεισέλευση των μεγάλων δυνάμεων σε ρόλο εγγυητή, με την εγγύηση να περιορίζεται σε απλή υπόσχεση ηθικής υποστήριξης προς τα κράτη με τα αντίστοιχα καθεστάτα.

Παραδείγματα συμφωνιών αποστρατικοποίησης της εποχής αποτελούν η Συνθήκη του Παρισιού (30 Μαρτίου 1856), με την οποία τερματίστηκε ο Κριμαϊκός Πόλεμος (1853-1856), και με την οποία συμφωνήθηκε η «ουδετεροποίηση» της Μαύρης Θάλασσας και τέθηκε απαγόρευση εισόδου πολεμικών πλοίων και διατήρησης πολεμικών ναυστάθμων στις παρόχθιες περιοχές⁵⁹, η αποστρατικοποίηση των νησιών Ωλαντ με την ίδια Συνθήκη, η αποστρατικοποίηση των Μεγάλων Λιμνών με τη διμερή

⁵⁶ Davies, B., «Warfare, state and society on the Black Sea steppe, 1500-1700», Routledge, London-New York, 2007, σελ. 187

⁵⁷ Thompson, R., «Treaty of Utrecht 300th Anniversary», on the National Archives Blog, publ. on Friday 25 October 2013, διαθέσιμο στο <https://blog.nationalarchives.gov.uk/treaty-of-utrecht-300th-anniversary/>

⁵⁸ Κεφάλαιο Α.Ι.3.

⁵⁹ Κολιόπουλος, Ι.Σ., «Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία 1789-1945. Από τη Γαλλική Επανάσταση μέχρι τον Β Παγκόσμιο Πόλεμο», Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1995, σελ. 199

αγγλοαμερικανική Συμφωνία Rush-Bagot (20 Απριλίου 1817), που όριζε τον περιορισμό των ναυτικών δυνάμεων σε συγκεκριμένο αριθμό πλοίων για κάθε λίμνη, με συγκεκριμένο βάρος και χαρακτηριστικά συνοδευόμενου οπλισμού⁶⁰, ακόμη και η ελληνικής σημασίας Συνθήκη του Λονδίνου (29 Μαρτίου 1864), που έθετε τις Μεγάλες Δυνάμεις ως εγγυήτριες χώρες για το καθεστώς «διαρκούς ουδετερότητας» (perpetual neutrality) των νήσων Κέρκυρας και Παξών.^{61 62}

Από τον 20^ο αιώνα, ο θεσμός της αποστρατικοποίησης αρχίζει να προσδιορίζεται πιο συμπαγώς όσον αφορά την έκταση και το είδος των περιορισμών που θέτει, ενώ οι δύο παγκόσμιοι πόλεμοι που ακολουθούν δίνουν ώθηση στην επέκταση και διαμόρφωσή του. Η Συνθήκη των Βερσαλλιών, που τερματίζει τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο με τη Γερμανία, κατατείνει σε σκληρά μέτρα, με χαρακτηριστικά την αποστρατικοποίηση της Ρηνανίας, την μείωση του γερμανικού στρατού, την απαγόρευση αεροσκαφών, υποβρυχίων και της ναυπήγησης πολεμικών πλοίων υπό όρους.⁶³ Αντίστοιχες συμφωνίες επικρατούν ως απόρροια και του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου με τη Συνθήκη Ειρήνης των Παρισίων του 1947 να οδηγεί στην επιβολή σκληρών καθεστώτων αποστρατικοποίησης στις ηττημένες δυνάμεις του Άξονα, όπως την πλήρη αποστρατικοποίηση των νήσων Παντελλερία, Λαμπεντούζα, Λαμπιόνε, Λινόζα, Πιανόζα και τη μερική αποστρατικοποίηση της Σικελίας και Σαρδηνίας σε βάρος της Ιταλίας.⁶⁴ Παράλληλα, στη Διάσκεψη του Πότσνταμ αποφασίζεται η κατοχή και αποστρατικοποίηση της Γερμανίας, με την πλήρη απαγόρευση της γερμανικής βιομηχανικής παραγωγής όπλων και την διάλυση των γερμανικών ενόπλων

⁶⁰ Μετά το τέλος του αγγλοαμερικανικού πολέμου του 1812, με τη Συμφωνία Rush-Bagot ορίστηκε κάθε χώρα να διαθέτει ένα πλοίο στη λίμνη Champlain, ένα πλοίο στη λίμνη Ontario, και δύο στις πάνω λίμνες, ενώ καθένα από αυτά θα διέθετε επιτρεπόμενο βάρος τους 100 τόνους και ένα πυροβόλο 18 λιβρών. Η Συμφωνία με κάποιες μετέπειτα τροποποιήσεις παραμένει σε ισχύ μέχρι σήμερα. Britannica, T. Editors of Encyclopaedia., «Rush-Bagot Agreement», *Encyclopedia Britannica*, January 31, 2019, από <https://www.britannica.com/event/Rush-Bagot-Agreement>

⁶¹ *Treaty between Great Britain, France, Russia, and Greece, respecting the Union of the Ionian Islands to the Kingdom of Greece*, signed at London, 29th March, 1864, διαθέσιμο στο https://www.mfa.gr/images/docs/diethneis_symvaseis/1864_london_treaty.doc

⁶² Με τη Συνθήκη εκχωρούνται τα Ιόνια Νησιά στην Ελλάδα, ενώ οι Μεγάλες Δυνάμεις προσδιορίζονται ως εγγυήτριες δυνάμεις, χωρίς κάποια άλλη περαιτέρω ιδιαίτερη πρόβλεψη για τη διατήρηση της ουδετερότητας, για την οποία δεσμεύεται μόνο ο Βασιλιάς των Ελλήνων (art. II). Το καθεστώς ουσιαστικά είχε επιβληθεί, ώστε η Ελλάδα με την προσάρτηση των νήσων, να μην μπορεί να τα χρησιμοποιήσει ως στρατιωτικά ορμητήρια, σε περίπτωση πολέμου με τα γειτνιάζοντα τότε οθωμανικά εδάφη.

⁶³ Treaty of Peace at Versailles, 28 June 1919, art. 159-213 (Military, Naval and Air Clauses)

⁶⁴ Treaty of Peace Between the Allied and Associated Powers and Italy, Paris, 10 February 1947, art. 49-50

δυνάμεων.⁶⁵ Οι εν λόγω περιπτώσεις καταδεικνύουν την πρακτική ο θεσμός της αποστρατικοποίησης να χρησιμοποιείται ως κυρωτικό μέτρο μετά τον τερματισμό ενός πολέμου. Ωστόσο από το Μεσοπόλεμο και ύστερα, σε πολλές συμφωνίες, διαπιστώνεται πλέον εντονότερη η τάση ο θεσμός να αντιμετωπίζεται ως ένα μέτρο κυρίως για την επιδίωξη μιας μονιμότερης ειρήνης. Αρχίζει να εκφράζει, λοιπόν, ιδίως στον απόηχο δύο καταστροφικών για την ανθρωπότητα παγκοσμίων πολέμων, την ανάγκη εξάλειψης των διεθνών συρράξεων και ως τέτοιο μέτρο επίτευξης αυτού του σκοπού τείνει να χρησιμοποιείται.

Σημαντική είναι και η εγκόλπωσή του στους νεοσύστατους διεθνείς οργανισμούς. Ήδη από την Κοινωνία των Εθνών αρχίζουν να γίνονται προσπάθειες για την κωδικοποίηση του θεσμού⁶⁶, οι οποίες καθίστανται σε αυτό το στάδιο ανεπιτυχείς, λόγω του ότι, παρά την αναγνώριση της συνεισφοράς της αποστρατικοποίησης στη διεθνή ασφάλεια, τα περισσότερα κράτη θεωρούν τις κυριαρχικές επιβαρύνσεις που αυτή συνεπάγεται ως απειλητικές για την ασφάλειά τους και διστάζουν να δεχθούν κοινούς κανόνες για τη διαμόρφωσή του θεσμού.⁶⁷ Στα πλαίσια του ΟΗΕ, ωστόσο, ο θεσμός της αποστρατικοποίησης φαίνεται να εξελίσσεται αποφασιστικά. Χαρακτηριστικής σημασίας αποτελεί η αναφορά του Μπούτρος Μπούτρος Γκάλι, τότε Γενικού Γραμματέα, στο Συμβούλιο Ασφαλείας το 1992 με την οποία εντάσσει την αποστρατικοποίηση στα μέτρα προληπτικής διπλωματίας (preventive diplomacy), κάνοντας λόγο για τη χρησιμότητα της καθιέρωσης αποστρατικοποιημένων ζωνών «σε κάθε πλευρά των συνόρων, με τη συμφωνία των δύο μερών, σαν μέσο διαχωρισμού πιθανών εμπολέμων, ή στη μία πλευρά των συνόρων, κατόπιν αιτήματος ενός μέρους,

⁶⁵ "A Decade of American Foreign Policy 1941-1949 Potsdam Conference: The Berlin (Potsdam) Conference, July 17-August 2, 1945 (a) Protocol of the Proceedings, August 1, 1945", Yale Law School, διαθέσιμο στο https://avalon.law.yale.edu/20th_century/decade17.asp

⁶⁶ Παραδείγματος χάρη στα πλαίσια της Κοινωνίας των Εθνών και των προσπαθειών για σύνταξη της Συνθήκης Αμοιβαίας Βοήθειας, υιοθετήθηκε στο Προσχέδιο αυτής που υποβλήθηκε στην 4^η Σύνοδο της ΚτΕ στις 25 Οκτωβρίου 1923 η πρόβλεψη ότι: «για να διευκολυνθεί η εφαρμογή της παρούσας Συνθήκης, κάθε Συμβαλλόμενο Μέρος μπορεί να διαπραγματευθεί μέσω του Συμβουλίου, με μία ή περισσότερες γεινιάζουσες χώρες για τη δημιουργία αποστρατικοποιημένων ζωνών. Το Συμβούλιο, [...], θα εξασφαλίσει προηγουμένως ότι η καθιέρωση αποστρατικοποιημένης ζώνης δεν θα απαιτεί μονομερείς θυσίες από στρατιωτική άποψη εκ μέρους του ενδιαφερόμενου Συμβαλλομένου Μέρους» (άρθρο 9), Kelsen, H., «Collective Security and Collective Self-Defense Under the Charter of the United Nations.», vol. XLIX, Naval War College Newport-Rhode Island, Washington 1957, σελ. 229. Τελικά το Προσχέδιο απορρίφθηκε και έτσι δεν υιοθετήθηκε ποτέ.

⁶⁷ Στη Διάσκεψη για τη Μείωση και τον Περιορισμό των Εξοπλισμών στη Γενεύη το 1933, στο ζήτημα της δέσμευσης των ΗΠΑ, ο καθηγητής John Bassett Moore, δήλωσε ότι «Η δέσμευση των ΗΠΑ σε μία τέτοια 'συμβουλευτική συμφωνία', όπως επιθυμείται στη Γενεύη, πιστεύω, ότι συνιστά τον σοβαρότερο κίνδυνο στον οποίο η χώρα έχει ποτέ εκτεθεί, έναν κίνδυνο που αφορά την ίδια μας την ανεξαρτησία. Θα κατέστρεφε το τελευταίο απομεινάρι της δύναμης να ελέγχουμε το μέλλον μας» Kelsen, H., ο.π., σελ 174

για το σκοπό της αφαίρεσης οποιουδήποτε προσχήματος για επίθεση» και τη συμβολικότητά τους ως μέσο για την αποσόβηση των ανησυχιών της διεθνούς κοινότητας για πρόκληση συρράξεων.⁶⁸ Ενώ ο θεσμός αποκτά παρουσία σε Ψηφίσματα της Γενικής Συνέλευσης και του Συμβουλίου Ασφαλείας⁶⁹, αρχίζει επιπλέον να εμπλέκεται και στη δράση των ειρηνευτικών επιχειρήσεων, που περιλαμβάνει ακόμη και την επιτήρηση τέτοιων καθεστώτων, τα οποία ονοματίζονται πολλές φορές στα σχετικά κείμενα ως «buffer zones» (νεκρές ζώνες), «non-military zones» (μη στρατιωτικές ζώνες) ή «security zones» (ζώνες ασφαλείας).⁷⁰

Στο διάστημα αυτό λοιπόν, η αποστρατικοποίηση διαμορφώθηκε εξελικτικά, φθάνοντας να αποτελεί από ένα συμβατικό μέσο επιβολής επιβαρύνσεων στην εδαφική κυριαρχία των ηττημένων κρατών, πλέον ένα θεσμό του διεθνούς δικαίου που χρησιμεύει ως μέσο εξυπηρέτησης της διεθνούς ασφάλειας και ειρήνης. Ανταποκρινόμενη στις διαφορετικές πολιτικές περιστάσεις κάθε εποχής, διατηρεί τα βασικά χαρακτηριστικά της, ωστόσο συνεχίζει να προσαρμόζει την υπόστασή της στις σύγχρονες διεθνείς ανάγκες. Στη σύγχρονη εποχή, ειδικά καθεστώτα αποστρατικοποίησης έχουν κάνει την εμφάνισή τους, όπως η δημιουργία «απαλλαγμένων από πυρηνικά ζωνών» (nuclear free zones) αλλά και καθεστώτα που απαγορεύουν τη στρατιωτική δραστηριότητα σε περιβάλλοντα όπως η Ανταρκτική, το Διάστημα και ο Θαλάσσιος Βυθός, καταδεικνύοντας την ανάγκη αέναης εξέλιξης του θεσμού στη μεταβολή των δεδομένων της διεθνούς πραγματικότητας.

⁶⁸ Επίσης, κάνει λόγο για τη σημασία των αποστρατικοποιημένων ζωνών ως μέτρο ανοικοδόμησης της ειρήνης μετά το πέρας των συρράξεων. «An agenda for peace : preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping», Report of the Secretary-General pursuant to the statement adopted by the Summit Meeting of the Security Council on 31 January 1992 / Boutros Boutros-Ghali, διαθέσιμο στο <https://digitallibrary.un.org/record/145749>

⁶⁹ Παραδείγματος χάριν, A/RES/194/1948 για την αποστρατικοποίηση της Ιερουσαλήμ, S/RES/242/1967 για την εγκαθίδρυση αποστρατικοποιημένων ζωνών για την εκτόνωση της κατάστασης στη Μέση Ανατολή, S/RES/98/1952 σχετικά με την καθιέρωση αποστρατικοποιημένης ζώνης μεταξύ Ινδίας-Πακιστάν στις περιοχές Jammu και Kashmir, κλπ.

⁷⁰ Η Πράσινη Γραμμή στην Κύπρο (United Nations Buffer Zone in Cyprus) αποτελεί μια τέτοια ζώνη, η οποία επιτηρείται από την ειρηνευτική επιχείρηση UNFICYP του ΟΗΕ, που συστάθηκε με την απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας S/RES/186/1964. Άλλο παράδειγμα ειρηνευτικής επιχείρησης εντεταλμένης για την επιτήρηση αποστρατικοποιημένης ζώνης αποτελεί η UNDOF στην κατεχόμενη από το Ισραήλ περιοχή των υψιπέδων του Γκολάν, που τέθηκε σε ισχύ με την απόφαση S/RES/350/1974.

II. Δειγματική επισκόπηση καθεστώτων αποστρατικοποίησης

1. Η αποστρατικοποίηση της Γερμανίας με τη Συνθήκη των Βερσαλλιών (1919)

Άξια αναφοράς για ιστορικούς λόγους αποτελεί η αποστρατικοποίηση της Γερμανίας, η οποία επήλθε σε συνέχεια της αναγκαστικής αποδοχής εκ μέρους της του εν λόγω καθεστώτος για την πλήρη ευθύνη της για την έναρξη του Α Παγκοσμίου Πολέμου. Με την υπογραφή της Συνθήκης των Βερσαλλιών στις 28 Ιουνίου 1919, τερματίστηκε ο Πόλεμος ανάμεσα στην Αντάντ και την Γερμανία και τέθηκαν επαχθείς όροι για το ηττημένο κράτος.

Πέρα από την απώλεια εδαφών, την οποία προέβλεπε η Συνθήκη για το γερμανικό κράτος, ιδιαίτερα αυστηροί ήταν οι όροι της αποστρατικοποίησης, κάτι για το οποίο επέμεινε ιδιαίτερα η Γαλλία απέναντι στους υπόλοιπους Συμμάχους. Η Γαλλία αποτελούσε ένα κράτος, το οποίο κατά τη διάρκεια του πολέμου είχε δεχθεί πολύ μεγάλες απώλειες, και επεδίωκε έντονα, την επαύριο του πολέμου, η Συνθήκη να περιλάβει σημαντικές εγγυήσεις για την αποδυνάμωση του γερμανικού στρατού σε τέτοιο βαθμό, ώστε να μην είναι ποτέ ξανά σε θέση να εισβάλει στη Γαλλία. Ως αποτέλεσμα, η Συνθήκη επέβαλλε την κατάργηση της υποχρεωτικής στρατιωτικής θητείας, την μείωση των στρατιωτικών δυνάμεων της Γερμανίας στους 100.000 άνδρες το μέγιστο, την ελάττωση του πολεμικού της υλικού με την παράδοση, καταστροφή ή αχρήστευση του πλεονάζοντος του επιτρεπόμενου ορίου υλικού, την απαγόρευση χρήσης του βαρέος πυροβολικού, των θωρακισμένων αρμάτων και των χημικών όπλων, τη μείωση των πυρομαχικών σε συγκεκριμένες προδιαγραφές, την απαγόρευση εισαγωγής και εξαγωγής όπλων, πυρομαχικών και πολεμικού υλικού, καθώς και τη μείωση των στρατιωτικών παραγωγικών σχολών στον απολύτως απαραίτητο αριθμό για τη στρατολόγηση αξιωματικών των μονάδων που επιτρέπονται και την απεμπλοκή των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων από στρατιωτικά ζητήματα. Ακόμη, επέβαλλε τον περιορισμό του πολεμικού ναυτικού σε 36 πλοία, απαγορεύοντας τα υποβρύχια, και τον αφοπλισμό όλων των εναέριων μέσων της πολεμικής αεροπορίας.⁷¹ Για την διασφάλιση όλων των ανωτέρω περιορισμών, όρισε τη δημιουργία Διασυμμαχικών Επιτροπών Ελέγχου για την επίβλεψη της τήρησης των όρων.⁷²

⁷¹ Treaty of Peace at Versailles, 28 June 1919, art. 159-202 (Military, Naval and Air Clauses)

⁷² Treaty of Peace at Versailles, art. 203-210

Επιπλέον, η Συνθήκη περιέλαβε την υποχρέωση αφοπλισμού και κατεδάφισης όλων των οχυρωματικών έργων και φρουρίων⁷³, την απαγόρευση κατασκευής οχυρώσεων και παρουσίας ενόπλων δυνάμεων στη δυτική όχθη του Ρήνου καθώς και στην δεξιά όχθη σε μία ζώνη 50 χιλιομέτρων ανατολικά του.⁷⁴ Μάλιστα, σε περίπτωση παραβίασης αυτού του όρου, προβλέφθηκε πως η Γερμανία θα θεωρηθεί ότι «έχει διαπράξει επιθετική πράξη κατά των Δυνάμεων που έχουν υπογράψει την παρούσα Συνθήκη και ότι υπολογίζεται να διαταράξει την διεθνή ειρήνη».^{75 76}

Παρόλα αυτά, η παραβίαση του όρου έμελλε να γίνει πράξη λίγα χρόνια μετά, το 1936, χωρίς ωστόσο να λάβει χώρα και αντίδραση των Δυνάμεων, όταν οι γερμανικές στρατιωτικές δυνάμεις του Χίτλερ εισέβαλαν στη Ρηνανία,⁷⁷ υπό το πρόσχημα ότι η νέα Γαλλοσοβιετική Συμφωνία Αμοιβαίας Βοήθειας⁷⁸ ήταν ασυμβίβαστη με τις Συμφωνίες του Λοκάρνο και τις υποχρεώσεις των μερών τους. Η κίνηση αυτή, εγκαίνιασε την επιθετική πολιτική του Χίτλερ, που οδήγησε στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, και παραβιάζοντας τη Συνθήκη των Βερσαλλιών οδήγησε στη λήξη του εν λόγω καθεστώτος αποστρατικοποίησης, καταδεικνύοντας έναν ακόμη μεταξύ άλλων τρόπο τερματισμού των καθεστώτων αποστρατικοποίησης.

2. Η αποστρατικοποίηση των νησιών Ώλαντ

Τα νησιά Ώλαντ αποτελούν ένα αρχιπέλαγος, που εντοπίζεται στη βόρεια Βαλτική Θάλασσα στην είσοδο του Βοθνιακού κόλπου, και το οποίο βρίσκεται κάτω από ένα ιδιαίτερο καθεστώς. Μέχρι το 1809, η Σουηδία απολάμβανε κυριαρχίας επί της Φινλανδίας και των νησιών Ώλαντ, τα οποία για διοικητικούς σκοπούς, αποτελούσαν τμήμα της Φινλανδίας. Από το 1809 μέχρι το 1917, τα σουηδόφωνα νησιά Ώλαντ

⁷³ Ο.π., αρθ. 180

⁷⁴ Ο.π., αρθ. 42-43

⁷⁵ Ο.π., αρθ. 44

⁷⁶ Για τα ανατολικά και νότια σύνορα της Γερμανίας, προβλέφθηκε η διατήρηση των υπαρχόντων οχυρωματικών έργων. Καθεστώς αποστρατικοποίησης ορίστηκε και για τα νησιά Heligoland και Dune, για τα οποία προβλέφθηκε η καταστροφή των οχυρώσεων, των στρατιωτικών εγκαταστάσεων και των λιμανιών (ο.π., αρθρ. 115). Ακόμη, επιβλήθηκε απαγόρευση κατασκευής οχυρωματικών έργων και παρουσίας οπλικών συστημάτων στις θαλάσσιες διαύλους μεταξύ Βόρειας Θάλασσας και Βαλτικής, για την διασφάλιση της ελεύθερης διέλευσης (ο.π., αρθ. 195).

⁷⁷ Παράλληλα, συνέβη και μονομερής καταγγελία της Συνθήκης του Λοκάρνο του 1925, με την οποία η Γερμανία είχε δεσμευθεί στη μη αποστολή στρατευμάτων στη Ρηνανία, επιβεβαιώνοντας το μόνιμα αποστρατικοποιημένο καθεστώς της Ρηνανίας.

⁷⁸ Επρόκειτο για τη διμερή συνθήκη Γαλλίας και Σοβιετικής Ένωσης με στόχο την περικύκλωση της ναζιστικής Γερμανίας. League of Nations Treaty Series, vol. 167.

βρέθηκαν να αποτελούν έδαφος ρωσικής κυριαρχίας, ως μέρος του αυτόνομου Μεγάλου Δουκάτου της Φινλανδίας.⁷⁹ Η λήξη του Κριμαϊκού Πολέμου, ωστόσο, είχε ως αποτέλεσμα, μεταξύ άλλων, τη συνομολόγηση Συνθήκης για την Αποστρατικοποίηση των νησιών Ώλαντ μεταξύ Βρετανίας, Γαλλίας και Ρωσίας το 1856, η οποία προσαρτήθηκε στη Συνθήκη Ειρήνης των Παρισίων (1856), που τερμάτιζε τον πόλεμο, δεσμεύοντας έτσι εν τέλει και τα υπόλοιπα μέρη αυτής.⁸⁰ Η Σύμβαση έμεινε γνωστή ως «Åland Servitude» (Δουλεία των Ώλαντ), καθιερώνοντας ουσιαστικά ένα μόνιμο καθεστώς αποστρατικοποίησης, το οποίο δεν θα μεταβαλλόταν ούτε με τη μεταβολή της κυριαρχίας επί των νησιών.⁸¹

Ακολούθησαν πολλά γεγονότα: όπως οι ρωσικές προσπάθειες για απαλλαγή από το καθεστώς αποστρατικοποίησης, η παραβίαση του καθεστώτος από τη Ρωσία με την εγκατάσταση ναυτικών βάσεων κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, η ανακήρυξη της Φινλανδίας -κατά τη διάρκεια της Ρωσικής Επανάστασης, και δη τον Δεκέμβριο του 1917- σε ανεξάρτητο κράτος με διατήρηση των Ώλαντ στην επικράτειά της, το κίνημα των κατοίκων των νησιών για απόσχιση από τη Φινλανδία και ένωση με τη Σουηδία⁸², η πρόταση εκ μέρους της Φινλανδίας για αυτονομία των νησιών- υπό τον φόβο της πιθανότητας οριστικής απώλειάς τους-, η άρνηση των κατοίκων των Ώλαντ για αυτονομία· γεγονότα τα οποία οδήγησαν συνολικά σε μία γενικευμένη διαφορά μεταξύ Φινλανδίας και Σουηδίας, η οποία εν τέλει οδηγήθηκε στη νεοσυσταθείσα Κοινωνία των Εθνών προς επίλυση. Η απόφαση της συγκροτηθείσας Επιτροπής της Κοινωνίας των Εθνών κατέληγε στην αναγνώριση της κυριαρχίας των νησιών υπέρ της Φινλανδίας, υπό την υποχρέωση παροχής εγγυημένης προστασίας για τον πληθυσμό των νησιών, καθώς και στην υπογραφή μιας συνθήκης

⁷⁹ Jansson, G. at «Autonomy and Demilitarisation in International Law: The Åland Islands in a Changing Europe», edit. By Hannikainen, L. & Horn, F.; The Northern Institute for Environmental and Minority Role, University of Lapland, Rovaniemi, Finland, Kluwer Law International, Hague, 1997, σελ. 2

⁸⁰ Δηλαδή την Αυστρία, την Πρωσία, την Σαρδηνία και την Οθωμανική Αυτοκρατορία

⁸¹ Η Σύμβαση του 1856 δεν περιλάμβανε καμία αναφορά στην έννοια της ουδετεροποίησης, ούτε σχετικές προβλέψεις για τα δικαιώματα της Ρωσίας ως προς την υπεράσπιση των νησιών σε περίπτωση πολέμου. Rotkirch, H., «The Demilitarization and Neutralization of the Åland Islands: A Regime 'in European Interests' Withstanding Changing Circumstances», Journal of Peace Research, vol. 23, no. 4, 1986, σελ. 360-361

⁸² Ο λόγος για την εκδήλωση αυτού του κινήματος ήταν η περίπλοκη κατάσταση που διαδραματιζόταν στη Ρωσία κατά τη διάρκεια της Ρωσικής Επανάστασης και ο φόβος ότι μία ισχυρή φινλανδική κυριαρχία της ανεξάρτητης πλέον Φινλανδίας θα μπορούσε να θέσει υπό απειλή την σουηδική γλώσσα και κουλτούρα των κατοίκων των νησιών. Jansson, G., ό.π. σελ. 2-3.

αποστρατικοποίησης και ουδετεροποίησης, η οποία θα διαρρήγνυε τους φόβους της Σουηδίας τα νησιά να αποτελέσουν στο μέλλον στρατιωτική απειλή έναντι αυτής.⁸³

Η Συνθήκη αυτή που υπογράφηκε στις 20 Οκτωβρίου 1921 μεταξύ δέκα κρατών⁸⁴, δεν προέβλεπε επίσημα ότι υιοθετήθηκε προς αντικατάσταση της Συνθήκης του 1856⁸⁵, αλλά επέκτεινε το προηγούμενο καθεστώς αποστρατικοποίησης στο καθεστώς της ουδετεροποίησης, προβλέποντας επίσης ένα καθεστώς πολιτικής και πολιτιστικής αυτονομίας για τους κατοίκους. Οι προβλέψεις περί αποστρατικοποίησης περιλάμβαναν την απαγόρευση διατήρησης ή κατασκευής στρατιωτικών ή ναυτικών εγκαταστάσεων επιχειρησιακής φύσης (άρθρο 3), ενώ οι αντίστοιχες περί ουδετεροποίησης προβλέψεις διαλαμβάναν ότι τα εν λόγω εδάφη, σε περίπτωση πολέμου, θα πρέπει να θεωρούνται «ουδέτερη ζώνη» και να μην χρησιμοποιούνται άμεσα ή έμμεσα για οποιονδήποτε στρατιωτικό σκοπό (άρθρο 6). Βέβαια, περιλαμβάνονταν εξαιρέσεις και για τα δύο άρθρα σε αντιστοιχία με το κάθε καθεστώς, δηλαδή εξαιρέσεις τόσο σε καιρό ειρήνης όσο και σε περίοδο πολέμου.⁸⁶ Μάλιστα το άρθρο 7 της Συνθήκης περιλάμβανε ακόμη και εγγυήσεις, οι οποίες υφίστανται μόνο για τον σκοπό της υπεράσπισης αυτού του ειδικού καθεστώτος αποστρατικοποίησης και ουδετεροποίησης.⁸⁷

Η διατήρηση της νομικής ισχύος της Συνθήκης επιβεβαιώθηκε, μετά το τέλος του Σοβιετοφινλανδικού πολέμου (1939-1940), με την υπογραφή διμερούς Συνθήκης ανάμεσα στη Φινλανδία και την ΕΣΣΔ (1940)⁸⁸, η οποία αφορούσε το καθεστώς

⁸³ «The Åland Example and Conflict Resolution Today», Seminar at Finland's Permanent Representation to the European Union Brussels, 15 September 2015, διαθέσιμο στο https://www.regeringen.ax/sites/default/files/attachments/page/the-aland-example-and-conflict-resolution-today-5-9-2015_0.pdf

⁸⁴ Επρόκειτο για τα κράτη που πήραν μέρος στη Διάσκεψη, δηλ. η Γερμανία, η Φινλανδία, η Σουηδία, η Βρετανία, η Γαλλία, η Ιταλία, η Εσθονία, η Λετονία, η Δανία και η Πολωνία. Η Ρωσία δεν συμμετείχε στη Διάσκεψη, διαμαρτυρόμενη επίμονα ότι δεν θα αναγνώριζε καμία από τις εξαγόμενες προβλέψεις. Rotkirch, H., ό.π., σελ. 367-368

⁸⁵ Αντίθετα, η Σύμβαση του 1856, θεωρούταν ως παραμένουσα ακόμα εν ισχύ. Rosas, A. at «Autonomy and Demilitarisation in International Law: The Åland Islands in a Changing Europe», edit. By Hannikainen, L. & Horn, F.; The Northern Institute for Environmental and Minority Role, University of Lapland, Rovaniemi, Finland, Kluwer Law International, Hague, 1997, σελ. 25

⁸⁶ Βλ. άρθ. 4 Σύμβασης για εξαιρέσεις του καθεστώτος αποστρατικοποίησης (σε καιρό ειρήνης) και άρθ. 6 για εξαιρέσεις του καθεστώτος ουδετεροποίησης (σε περίοδο πολέμου). Convention relating to the non-fortification and neutralization of the Åland Islands 1921, League of Nations Treaty Series 1922, p. 213

⁸⁷ Η Φινλανδία σε περίπτωση αιφνίδιας επίθεσης στο έδαφος των νησιών ή μέσω αυτών, η οποία απειλεί την ουδετερότητά τους, θα πρέπει να λάβει τα απαραίτητα μέτρα για τον τερματισμό της, ειδοποιώντας παράλληλα την Κοινωνία των Εθνών για τα μέτρα αυτά. Σύμφωνα με το άρθ. 7, τα Συμβαλλόμενα Μέρη δεν μπορούν να αναμειχθούν αυτόνομα, αλλά έχουν την υποχρέωση να λάβουν μέτρα προστασίας στα πλαίσια της Κοινωνίας των Εθνών και των προβλέψεων που αυτή θα λάβει.

⁸⁸ Treaty between Finland and the Union of Socialist Soviet Republics concerning the Åland Islands, 11 October 1940, διαθέσιμο σε <https://kulturstiftelsen.ax/app/uploads/2020/07/english-3-3-1.pdf>

αποστρατικοποίησης των νησιών.⁸⁹ Ακόμη, αναφορά στη διατήρηση του καθεστώτος αποστρατικοποίησης των νησιών γίνεται και στη Συνθήκη των Παρισίων του 1947.⁹⁰

Όσον αφορά το νομικό status των νησιών Ωλαντ, και ιδίως λαμβάνοντας υπ' όψη τη διατήρηση της νομικής ισχύος των προβλέψεων των συμφωνιών του 1921, 1940 και 1947, έχει διατυπωθεί η άποψη ότι το καθεστώς τους αποτελεί ένα «αντικειμενικό καθεστώς», άποψη που κυρίως προσπαθεί να εξηγήσει πώς η Φινλανδία που δεν ήταν μέρος της Συνθήκης του 1856 ήταν υποχρεωμένη να συμμορφωθεί στις υποχρεώσεις της αποστρατικοποίησης, με την διαδοχή της στην κυριαρχία.⁹¹ Στη θέση αυτή συντείνει και η αναφορά της Επιτροπής Νομομαθών, διορισμένης από την Κοινωνία των Εθνών το 1921, η οποία χαρακτήρισε το καθεστώς αποστρατικοποίησης του 1856 ως «έναν διακανονισμό που ρυθμίζει ευρωπαϊκά συμφέροντα», αποτελώντας «ένα ειδικό διεθνές καθεστώς»⁹².

Παρόλα αυτά, όπως διαπιστώσαμε και στο σχετικό κεφάλαιο⁹³, είναι πολύ αμφίβολο, το κατά πόσο θεμελιώνεται μέσα από το Δίκαιο των Συνθηκών η δυνατότητα ύπαρξης «αντικειμενικών καθεστώτων», δεσμευτικών και για τρίτα κράτη.⁹⁴ Ωστόσο, το ζήτημα αυτό αποτελεί κάτι που παραμένει ακόμη και σήμερα επίκαιρο, ιδίως μιας και η

⁸⁹ Ουσιαστικά η διμερής αυτή συμφωνία Φινλανδίας- Σοβιετική Ένωσης επιβεβαίωσε το προηγούμενο καθεστώς αποστρατικοποίησης της Συνθήκης του 1921, στην οποία η Σοβιετική Ένωση δεν ήταν συμβαλλόμενο μέρος. Η Συνθήκη περιλάμβανε 4 άρθρα, τα οποία σε αντίθεση με τη Συνθήκη του 1921, δεν προέβλεπαν μόνο το δικαίωμα της Φινλανδίας να λάβει στρατιωτικά μέτρα για να σταματήσει μια επίθεση. Rotkirch, H., ο.π., σελ. 371

⁹⁰ *'The Aaland Islands shall remain demilitarised in accordance with the situation as at present existing'*, article 5, Treaty of Peace between the Allied and Associated Powers and Finland, Paris, 10 February 1947

⁹¹ Σήμερα, η προβληματική αυτή επιλύεται από το άρθρ. 12 της Σύμβασης της Βιέννης του 1978 για τη διαδοχή κρατών όσον αφορά την εφαρμογή των συνθηκών, σύμφωνα με το οποίο οι υποχρεώσεις που αφορούν μια περιοχή, ή οι απαγορεύσεις ως προς τη χρήση της, που καθιερώνονται από μια συνθήκη προς όφελος άλλου κράτους δεν επηρεάζονται από τη διαδοχή κρατών. Rosas, A., ο.π. σελ. 27- 28

⁹² «Ως εκ τούτου, παραδεχόμενοι ότι οι διατάξεις του 1856 σχετικά με τα νησιά Άαλαντ φέρουν τον χαρακτήρα ενός διακανονισμού που ρυθμίζει τα ευρωπαϊκά συμφέροντα, καθίσταται προφανές ότι ένας τέτοιος διακανονισμός δεν μπορεί να καταργηθεί ή να τροποποιηθεί ούτε με τις πράξεις μιας συγκεκριμένης Δύναμης ούτε με συμβάσεις μεταξύ ορισμένων λίγων από τις Δυνάμεις που υπέγραψαν τις διατάξεις του 1856 και είναι ακόμη συμβαλλόμενα μέρη στη Συνθήκη, [...] Οι διατάξεις αυτές θεσπίστηκαν για τα ευρωπαϊκά συμφέροντα. Αποτελούσαν ειδικό διεθνές καθεστώς σχετικά με στρατιωτικές θεωρήσεις, για τα νησιά Άαλαντ. Ως εκ τούτου, έως ότου αυτές οι διατάξεις αντικατασταθούν δεόντως από άλλες, κάθε ενδιαφερόμενο κράτος έχει το δικαίωμα να επιμείνει στη συμμόρφωσή τους με αυτές. Αυτό συνεπάγεται επίσης ότι κάθε κράτος που κατέχει τα νησιά πρέπει να συμμορφώνεται με τις υποχρεώσεις που το δεσμεύουν, που απορρέουν από το σύστημα αποστρατικοποίησης που έχει θεσπιστεί από τις διατάξεις αυτές.» Hannikainen, L. «The Continued Validity of the Demilitarised and Neutralised Status of the Aaland Islands», Max-Planck-Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht, 1994, διαθέσιμο σε https://www.zaoerv.de/54_1994/54_1994_3_4_a_614_651.pdf

⁹³ Βλ. κεφάλαιο Ι.2.

⁹⁴ Έχει για αυτό το λόγο υποστηριχθεί η άποψη ότι το καθεστώς των νησιών Ωλαντ, βασίζεται σε εθμικό διεθνές δίκαιο, η οποία είναι εξίσου αμφισβητήσιμη. Rosas, A., ο.π. σελ. 27-36

Τουρκία έχει πρόσφατα επικαλεστεί το παράδειγμα του νομικού status της αποστρατικοποίησης των νησιών Ώλαντ ως επιχείρημα για την αποστρατικοποίηση των νησιών του ανατολικού Αιγαίου.

Σε επιστολή του προς τον Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ, Αντόνιο Γκουτιέρρες, ο μόνιμος αντιπρόσωπος της Τουρκίας, Φερντίναντ Σινιρλίογλου, επικαλέστηκε την προλεχθείσα αναφορά της Κοινωνίας των Εθνών σχετικά με τα νησιά Ώλαντ, ισχυριζόμενος ότι η αποστρατικοποίηση που καθιερώνεται στην περίπτωση τους αποτελεί ένα «αντικειμενικό καθεστώς», που έχει ισχύ *erga omnes*, και ως εκ τούτου κράτη μη μέρη της Συνθήκης του 1856, όπως η Σουηδία, μπορούν να το επικαλεστούν. Ισχυρίζεται λοιπόν πως αναλογικά, όπως και για τα νησιά Ώλαντ, έτσι και στην περίπτωση των νησιών του Αιγαίου, όπου καθιερώνεται καθεστώς αποστρατικοποίησης βάσει της Συνθήκης των Παρισίων του 1947, η Τουρκία- και ας μην αποτελεί συμβαλλόμενο μέρος- έχει δικαίωμα να απαιτεί την τήρηση του καθεστώτος αποστρατικοποίησης από την Ελλάδα.⁹⁵

Ένας τέτοιος ισχυρισμός, που συνδέει το καθεστώς των Δωδεκανήσων με τη νομική έννοια των αντικειμενικών καθεστώτων, όπως θα αναλυθεί εκτενέστερα και στο σχετικό ακόλουθο κεφάλαιο, δεν ευσταθεί για γενικούς κατ' αρχήν λόγους. Μπορεί στο παρελθόν να έγιναν προσπάθειες για τη δημιουργία ενός αντικειμενικού δικαίου μέσω συνομολόγησης σχετικών συμφωνιών, ωστόσο όσες τέτοιες συμφωνίες υπήρξαν, κατέληξαν να έχουν υπέρ τρίτων ισχύ, όχι εξαιτίας του ιδιαίτερου συμβατικού τους status, αλλά του εθιμικού status που κατέληξαν να αποκτήσουν εξαιτίας της διακρατικής πρακτικής. Κάτι τέτοιο υποστηρίζεται άλλωστε από μερίδα νομικών πως ισχύει και στην περίπτωση των νησιών Ώλαντ.⁹⁶

Όπως είδαμε, ούτε το Δίκαιο των Συνθηκών δεν αναγνωρίζει την έννοια των αντικειμενικών καθεστώτων, παρά μόνο την αρχή ότι μια Συνθήκη δεν μπορεί αφ' εαυτής να δημιουργεί υποχρεώσεις και δικαιώματα για τρίτα μέρη, εκτός αν εκφράζει εθιμικό κανόνα του διεθνούς δικαίου αναγνωρισμένο σαν τέτοιο.^{97 98} Κάτι τέτοιο δεν φαίνεται να βρίσκει εφαρμογή στη Συνθήκη Ειρήνης με την Ιταλία. Εξάλλου, η περίπτωση των νησιών Ώλαντ, που χρησιμοποιείται σαν αναλογικό επιχείρημα από την

⁹⁵ Νέδος, Β., ««Η Ελλάδα δεν έχει δικαιώματα στα νησιά» – Η «Κ» αποκαλύπτει την επιστολή της Τουρκίας στον ΟΗΕ», Η Καθημερινή, 06.10.2021, διαθέσιμο στο <https://www.kathimerini.gr/politics/561525679/i-ellada-den-echei-dikaionomata-sta-nisia-i-k-apokalypte-tin-epistoli-tis-toyrkias-ston-oie/>

⁹⁶ Βλ. υποσημείωση 91

⁹⁷ Άρθρα 34 και 38 Σύμβασης Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών, 1969, ΝΔ 402/1974, ΦΕΚ Α' 141

⁹⁸ Ροζάκης, Χ., ο.π. σελ. 140-145

Τουρκία, είναι μεμονωμένη και έχει τα δικά της ιστορικά, πολιτικά και στρατηγικά βάθη, όπως είδαμε, και δε σημαίνει πως μπορεί να εφαρμόζεται σε κάθε άλλη περίπτωση με παρόμοια έστω χαρακτηριστικά⁹⁹, ενώ, ακόμη και η Επιτροπή Νομομαθών που αναγνώρισε τη δεσμευτικότητα των περί αποστρατικοποίησης διατάξεων της Συνθήκης του 1856 για την Φινλανδία, δεν αναγνώρισε ρητά την έννοια του αντικειμενικού καθεστώτος.

3. Καθεστώτα αποστρατικοποίησης από τη Συνθήκη Ειρήνης μετά της Ιταλίας (1947)

Οι Συνθήκες Ειρήνης των Παρισίων του 1947, που τερμάτιζαν τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, επέβαλλαν για άλλη μία φορά καθεστώτα αποστρατικοποίησης στα ηττημένα κράτη, με στόχο την στρατιωτική τους αποδυνάμωση που θα οδηγούσε στην οριστική εξάλειψη ενόπλων απειλών και την αποκατάσταση της διεθνούς ειρήνης.

Στη Συνθήκη Ειρήνης με την Ιταλία, προβλεπόταν η καταστροφή των οχυρώσεων και των στρατιωτικών εγκαταστάσεων και η απαγόρευση κατασκευής νέων, κατά μήκος των γαλλοϊταλικών και των ιταλογιουγκοσλαβικών συνόρων, η υποχρέωση καταστροφής οπλισμού και λοιποί περιορισμοί στο ιταλικό ναυτικό, στρατό, αεροπορία και στο προσωπικό τους.¹⁰⁰ Ακόμη, προβλεπόταν η δημιουργία ελεύθερου εδάφους της Τεργέστης με καθιέρωση αποστρατικοποίησης και ουδετεροποίησής του¹⁰¹, η πλήρης αποστρατικοποίηση των Πελάγιων Νήσων (Lampedusa, Lampione, Linosa), της Παντελλάρια και της Ριανόσα¹⁰², η κατεδάφιση και απαγόρευση ανέγερσης οχυρώσεων στη Σικελία και Σαρδηνία¹⁰³, η αποστρατικοποίηση της νήσου Pelagosa με την παραχώρησή της στη Γιουγκοσλαβία¹⁰⁴ και αντίστοιχα η αποστρατικοποίηση των Δωδεκανήσων με την παραχώρησή τους στην Ελλάδα¹⁰⁵. Στο Παράρτημα XIII της Συνθήκης δίνεται αναλυτικός ορισμός για τις έννοιες «αποστρατιωτικοποίηση» και «αποστρατιωτικοποιημένος» της παρούσας Συνθήκης.¹⁰⁶

⁹⁹ Rotkirch, H., ο.π. σελ. 374

¹⁰⁰ Βλ. Μέρος IV [Στρατιωτικοί, Ναυτικοί και Αεροπορικοί Όροι], Συνθήκη Ειρήνης μετά της Ιταλίας. Παρίσι, 10 Φεβρουαρίου 1947, ν.δ. 423/1947, ΦΕΚ Α/226/22 Οκτ 1947

¹⁰¹ Παράρτημα VI [Μόνιμο Καθεστώς του Ελεύθερου Εδάφους της Τεργέστης], άρθ. 3, ο.π.

¹⁰² “[...] θα αποστρατικοποιηθώσι και θα παραμείνωσιν αποστρατικοποιημένοι”, Άρθ. 49, ο.π.

¹⁰³ Άρθ. 50, ο.π.

¹⁰⁴ Άρθ. 11 παρ. 2, ο.π.

¹⁰⁵ Άρθ. 14, ο.π.

¹⁰⁶ «[...] θα θεωρούνται ως απαγορευόντες επί του εν λόγω εδάφους και των συναφών χωρικών υδάτων, πάσαν ναυτικήν, στρατιωτικήν ή πολεμικής αεροπορίας εγκατάστασιν, οχύρωσιν και των σχετικών οπλισμών αυτών, τεχνητά, στρατιωτικά, ναυτικά και αεροπορικά εμπόδια, την χρησιμοποίησιν βάσεων

Η ζωή των συγκεκριμένων καθεστώτων αποστρατικοποίησης, ωστόσο, υπήρξε σύντομη καθώς, η Ιταλία προχώρησε γρήγορα στην απαλλαγή από αυτών. Στο άρθρο 46 της Συνθήκης, οριζόταν πως οι επιβαλλόμενοι στρατιωτικοί όροι θα παραμείνουν σε ισχύ μέχρι την τροποποίησή τους με συμφωνία μεταξύ των Συμμάχων και της Ιταλίας ή με την είσοδο της Ιταλίας στον ΟΗΕ, μέσω συμφωνίας μεταξύ του Συμβουλίου Ασφαλείας και της Ιταλίας.

Τον Δεκέμβριο του 1951, η Ιταλία απηύθυνε διακοίνωση στα υπόλοιπα μέρη της Συνθήκης με την οποία ζητούσε την εξάλειψη των όρων της αποστρατικοποίησης. Από τα 21 Μέρη τα 15 ανταποκρίθηκαν θετικά, και έτσι τη νομική βάση για την επιτευχθείσα κατάργηση των επιβληθέντων στρατιωτικών όρων αποτέλεσε η πρώτη διαδικασία του άρθρου 46, δηλαδή η συμφωνία με τις Συνασπισμένες Δυνάμεις, αφού και μετά την είσοδο της Ιταλίας στον ΟΗΕ δεν συνήφθη κάποια ιδιαίτερη συμφωνία με το Συμβούλιο Ασφαλείας. Ωστόσο, ο Ιταλός Υφυπουργός Εξωτερικών Fioret φέρεται σε δήλωσή του ενώπιον του ιταλικού κοινοβουλίου να απέδωσε την κατάργηση της «*αποστρατικοποίησης συγκεκριμένων νησιών*» στη ρήτρα *rebus sic standibus*, που αφορά στην θεμελιώδη αλλαγή των περιστάσεων, αναφερόμενος στη «*μεταβολή των de jure και de facto περιστάσεων που καθόρισαν τον σχηματισμό των συγκεκριμένων στρατιωτικών όρων*», εξηγώντας γιατί δεν υφίστατο μετέπειτα καμία ανάγκη για διαδικασία που θα αναθεωρούσε τους προκειμένους όρους της Συνθήκης του 1947, οδηγώντας εν τέλει στον τερματισμό του καθεστώτος κατά αυτό τον τρόπο.¹⁰⁷

υπό στρατιωτικών, ναυτικών ή της πολεμικής αεροπορίας μονάδων ή την μόνιμον ή προσωρινήν στάθμευσιν των αυτών μονάδων, την στρατιωτικήν εκπαίδευσιν πάσης μορφής και την κατασκευήν πολεμικού υλικού. Η απαγόρευσις αυτή δεν αφορά το προσωπικόν εσωτερικής ασφαλείας περιορισμένου αριθμού δια την εκπλήρωσιν καθηκόντων εσωτερικού χαρακτήρος και εφωδιασμένον με όπλα άτινα δύνανται να φέρονται και να χειρίζονται υφ' ενός ατόμου ως και την αναγκαιούσαν στρατιωτικήν εκπαίδευσιν τοιούτου προσωπικού».

¹⁰⁷ Ronzitti, N. «DEMILITARIZATION AND NEUTRALIZATION IN THE MEDITERRANEAN», *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, vol. 5, no. 2, Ιούλιος 2011, σελ. 103-105

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Το φυσικό δικαίωμα νόμιμης άμυνας σε σχέση με την αποστρατικοποίηση

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ: Η εξέταση του δικαιώματος νόμιμης άμυνας

I. Η εξέλιξη του δικαιώματος νόμιμης άμυνας

1. Συνοπτική ιστορική εξέλιξη του δικαιώματος νόμιμης άμυνας

Το δικαίωμα νόμιμης άμυνας αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα εχέγγυα για την πρακτική των κρατών που αναγνωρίζει το διεθνές δίκαιο, αποτελώντας τη μόνη περίπτωση νόμιμης μονομερούς χρήσης βίας. Για αιώνες, το δικαίωμα της νόμιμης άμυνας, εξαιτίας του ισχνού νομικού κανονιστικού πλαισίου σχετικά με τη χρήση βίας, στερούταν ακριβούς προσδιορισμού, μολονότι η ύπαρξή του σαν νόμιμο δικαίωμα ήταν γενικώς αποδεκτή. Στην αρχή αποτελούσε περισσότερο πολιτική παρά νομική έννοια, και αντιμετωπιζόταν ως μία νόμιμη αιτία δράσης, που προϋπέθετε την ύπαρξη ενός αναγκαίου κακού. Ο Vitoria, βασιζόμενος στα γραπτά του Θωμά Ακινάτη, ανέφερε πως η αποδοχή ενός κακού αποτελεί τη «*μία και μοναδική δίκαιη αιτία για την εκκίνηση ενός πολέμου*».¹⁰⁸ Από τις απαρχές, λοιπόν, του διεθνούς δικαίου οι θεωρητικοί προσπαθούσαν να συνδέσουν τη νόμιμη άμυνα με το δόγμα του δίκαιου πολέμου (just war).

Κλασικοί θεωρητικοί του διεθνούς δικαίου άρχισαν να αναγνωρίζουν το δικαίωμα νόμιμης άμυνας ως ένα φυσικό και έμφυτο δικαίωμα. Ο Gentili θεωρούσε πως η νόμιμη άμυνα ήταν ένα ένστικτο έμφυτο σε όλα τα ζωντανά όντα, και ως εκ τούτου, ένας λόγος για πόλεμο απέναντι στην παραβίαση των θετικών δικαιωμάτων ενός κράτους. Αντίστοιχα, ο Grotius θεωρούσε τη νόμιμη άμυνα ως ένα φυσικό δικαίωμα του κράτους -όπως και του ατόμου- το οποίο δεν μπορούσε να ακυρωθεί ή να περιοριστεί από το θετικό δίκαιο. Ωστόσο, ενώ το φυσικό δίκαιο μπορούσε να χρησιμοποιηθεί σαν οδηγός για το δικαίωμα της νόμιμης άμυνας, το πεδίο του δικαιώματος παρέμενε ασαφές εξαιτίας της απουσίας ενός αντικειμενικού καθορισμού του δικαίου για την προσφυγή

¹⁰⁸ Roscini, M., «On the 'Inherent' Character of the Right of States to Self-defence.», Cambridge International Law Journal, 5 September 2016, σελ. 636

στη νόμιμη άμυνα.¹⁰⁹ Η άποψη ότι κάθε κράτος διαθέτει τη νομικά ανεμπόδιστη ελευθερία να αποφασίσει ποιες περιστάσεις δικαιολογούν την προσφυγή σε πόλεμο ως νόμιμη άμυνα παρέμενε παραδοσιακή αρχή και έτσι υπήρχαν διαφορετικά μέτρα αξιολόγησης της νομιμότητας προσφυγής στη νόμιμη άμυνα.¹¹⁰

Το επεισόδιο Caroline του 1837 έμελλε, ωστόσο, να μετατρέψει την νόμιμη άμυνα «από πολιτική δικαιολογία σε ένα νομικό δόγμα».¹¹¹ Τα δύο μέρη της διαφοράς, αν και διαφωνούσαν ως προς τα πραγματικά περιστατικά¹¹², συμφώνησαν ως προς το δίκαιο, κάτι που έκανε την υπόθεση πολύτιμη από άποψη νομολογίας. Ο Βρετανός Πρέσβης επικαλέστηκε την αναγκαιότητα αυτοάμυνας και αυτοσυντήρησης ως προς την καταστροφή του πλοίου, ενώ ο Αμερικανός Υπουργός Εξωτερικών διατύπωσε για πρώτη φορά τα κριτήρια της νόμιμης άμυνας, που απαιτούσαν από την βρετανική κυβέρνηση να δείξει: α) την ύπαρξη της «αναγκαιότητας της νόμιμης άμυνας, άμεσης, υπερβολικής, που δεν αφήνει επιλογή μέσων και χρόνου για εξέταση», και β) ότι «οι τοπικές αρχές δεν έκαναν τίποτα παράλογο ή υπερβολικό, αφού η πράξη [...] θα πρέπει να περιορίζεται από αυτή την αναγκαιότητα, και να μένει ξεκάθαρα στα όριά της».¹¹³ Κατά αυτό τον τρόπο τα κριτήρια της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας απέκτησαν ισχύ εθιμικού διεθνούς δικαίου.

Ακόμη, μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα η νόμιμη άμυνα ταυτιζόταν με το δικαίωμα των κρατών στην αυτοσυντήρηση (self-preservation), το οποίο βασιζόταν στο δικαίωμα ύπαρξης των κρατών¹¹⁴, σε σημείο οι δύο έννοιες να χρησιμοποιούνται εναλλακτικά. Το δικαίωμα στην αυτοσυντήρηση αποτελούσε, ωστόσο, μια έννοια ευρύτερη, καθώς περιλάμβανε το δικαίωμα χρήσης μέτρων βίας όχι μόνο απέναντι σε κάποια επίθεση, αλλά σε οποιαδήποτε περίσταση η ασφάλεια του κράτους απειλούταν.¹¹⁵ Παρόλα αυτά, σταδιακά με τον προοδευτικό περιορισμό του, που κορυφώθηκε με την υιοθέτηση του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, το στενότερο

¹⁰⁹ Alexandrov, S. «Self-Defense Against the Use of Force in International Law», Kluwer Law International, Hague, 1996, σελ.1-8

¹¹⁰ Alexandrov, S., ο.π. σελ. 19

¹¹¹ Jennings, R. «The Caroline and McLeod Cases», 32 AJIL 82,1938, σελ. 82

¹¹² Κατά τη διάρκεια της Καναδικής Επανάστασης ενάντια στην βρετανική αποικιακή διοίκηση, εκατοντάδες Αμερικανοί είχαν στρατολογηθεί από τον Καναδό ηγέτη της προσπάθειας και στρατοπέδευαν στην καναδική πλευρά του ποταμού Νιαγάρα. Το πλοίο Caroline ήταν ένα πλοίο που βοηθούσε αυτές τις δυνάμεις. Το βράδυ της 28 Δεκεμβρίου 1837, μια βρετανική δύναμη προσπάθησε να καταλάβει το πλοίο, ανταλλάχθηκαν πυρά, ενώ ένας Αμερικανός υπήκοος σκοτώθηκε, πριν η βρετανική δύναμη βάλει φωτιά στο πλοίο και το βυθίσει στον ποταμό. Basset Moore, J. «A Digest of International Law», Vol. 2., United States Government Printing Office, 1906, σελ. 25, 409 & 410

¹¹³ Jennings, R., ο.π., σελ. 89

¹¹⁴ Fenwick, C., «International Law», 2nd edit., Gerge Allen & Unwin Ltd, 1924, σελ.142

¹¹⁵ Brownlie, I., «The Use of Force in Self-Defense», 37 BYIL, 1961, σελ. 185

δικαίωμα της νόμιμης άμυνας κατέληξε να αποτελεί τη μοναδική αποδεκτή μορφή αυτοσυντήρησης.

Το διεθνές δίκαιο του 19^{ου} και των απαρχών του 20^{ου} αιώνα προσπάθησε να δώσει απαντήσεις σε βασικά ερωτήματα για το δικαίωμα νόμιμης άμυνας και βρήκε πως όχι όλα τα νόμιμα δικαιώματα των κρατών, παρά μόνο συγκεκριμένα βασικά δικαιώματα, μπορούν προστατεύονται μέσω της νόμιμης άμυνας. Επίσης, θεώρησε το δικαίωμα νόμιμης άμυνας όχι απλά ως θεμελιώδες δικαίωμα, αλλά και ως καθήκον.¹¹⁶ Οι αρχές του 20^{ου} αιώνα σημείωσαν την απαρχή των προσπαθειών για τον περιορισμό του δικαιώματος προσφυγής στον πόλεμο. Μόνο άλλωστε η σταδιακή απαγόρευση του πολέμου θα μπορούσε να οδηγήσει στην καθιέρωση μιας συνεκτικής αντίληψης της νόμιμης άμυνας.¹¹⁷

Το Σύμφωνο της Κοινωνίας των Εθνών του 1919 δεν περιείχε γενική απαγόρευση της χρήσης ένοπλης βίας (αλλά την υπαγωγή της σε διαδικαστικές προϋποθέσεις) και ούτε αναφορά στο δικαίωμα νόμιμης άμυνας, για τον λόγο ίσως ότι κάτι τέτοιο θεωρήθηκε περιττό, καθώς η νόμιμη άμυνα αντιμετωπιζόταν ως φυσικό δικαίωμα.¹¹⁸ Εντούτοις, το Πρωτόκολλο για την Ειρηνική Διευθέτηση των Διεθνών Διαφορών του 1924 όρισε ως επιτρεπτή τη χρήση βίας μόνο σε περίπτωση νόμιμης άμυνας ή υπό την αρχή ενός διεθνούς οργάνου, αποτελώντας ουσιαστικά προάγγελο του Χάρτη¹¹⁹, ενώ οι Συμφωνίες του Λοκάρνο του 1925 εξήγαν έναν ορισμό της νόμιμης άμυνας και καθιέρωναν ένα σύστημα συλλογικής νόμιμης άμυνας¹²⁰.

¹¹⁶ Roscini, M., ο.π., σελ. 638

¹¹⁷ Alexandrov, S., ο.π. σελ. 26-27

¹¹⁸ Alexandrov, S., ο.π. σελ. 37

¹¹⁹ Art. 2, Geneva Protocol on the Pacific Settlement of International Disputes, adopted by the Fifth Assembly on October, 1924.

¹²⁰ Ως νόμιμη άμυνα οριζόταν στο άρθρο 2 «η αντίσταση έναντι της παραβίασης της υποχρέωσης» για μη επίθεση ή εισβολή, ή η αντίσταση σε μία «κατάφωρη παραβίαση» των προβλέψεων αποστρατικοποίησης της Συνθήκης των Βερσαλλιών (άρθρα 42 και 43), ενώ «εάν τέτοια παραβίαση συνιστά μια απρόκλητη πράξη επίθεσης και γίνεται με τη συγκέντρωση ενόπλων δυνάμεων στην αποστρατικοποιημένη ζώνη, απαιτείται άμεση δράση». Όσο για το σύστημα συλλογικής νόμιμης άμυνας οριζόταν πως τα Μέρη συμφωνούν να προσέλθουν σε βοήθεια του θύματος κράτους (αρθ. 4). Locarno Treaty of Mutual Guarantee, London, December 1925

2. Το δικαίωμα νόμιμης άμυνας στον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών

Η νόμιμη άμυνα αναδύθηκε ως δικαίωμα μείζονος σημασίας στο διεθνές δίκαιο, μόνο όταν η παγκόσμια ελευθερία για προσφυγή στον πόλεμο περιορίστηκε αποφασιστικά. Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών συστάθηκε με αυτόν, λοιπόν, τον πρωταρχικό σκοπό: την διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας για την αποτροπή του πολέμου και κάθε πιθανής απειλής κατά της ειρήνης. Στα πλαίσια αυτά, καθιέρωσε ρητά την απαγόρευση χρήσης βίας και ακόμη και την απαγόρευση απειλής αυτής (άρθρο 2 παρ. 4 Χάρτη Ηνωμένων Εθνών), κανόνα θεμελιώδους σημασίας, που αποτελεί *jus cogens* για το διεθνές δίκαιο.

Το άρθρο 51 του Χάρτη συνιστά εξαίρεση σε αυτόν τον κανόνα.¹²¹ Καθιερώνει ρητά το δικαίωμα νόμιμης άμυνας, σχετικά με το οποίο ορίζεται αποφασιστικά πια πως:

« Καμία διάταξη αυτού του Χάρτη δε θα εμποδίζει το φυσικό δικαίωμα της ατομικής ή συλλογικής νόμιμης άμυνας, σε περίπτωση που ένα Μέλος των Ηνωμένων Εθνών δέχεται ένοπλη επίθεση, ως τη στιγμή που το Συμβούλιο Ασφαλείας θα πάρει τα αναγκαία μέτρα για να διατηρήσει τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια. Τα μέτρα που θα παίρνουν τα Μέλη των Ηνωμένων Εθνών κατά την άσκηση αυτού του δικαιώματος της νόμιμης άμυνας θα ανακοινώνονται αμέσως στο Συμβούλιο Ασφαλείας, και σε καμία περίπτωση δε θα θίγουν την εξουσία και την υποχρέωση που έχει το Συμβούλιο Ασφαλείας, σύμφωνα με αυτόν το Χάρτη, να αναλαμβάνει οποτεδήποτε τη δράση που κρίνει αναγκαία για τη διατήρηση ή για την αποκατάσταση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας. »¹²²

Το άρθρο 51, λοιπόν, του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών περιγράφει το δικαίωμα νόμιμης άμυνας τόσο ως «ατομικό» όσο και ως «συλλογικό».¹²³ Επίσης, αναφέρεται στη νόμιμη άμυνα ως «δικαίωμα», νομιμοποιώντας ένα κράτος, που υφίσταται ένοπλη επίθεση, στην προσφυγή νόμιμης βίας. Η νόμιμη άμυνα, λοιπόν, αποτελεί δικαίωμα,

¹²¹ Εξαίρεση στον κανόνα της απαγόρευσης απειλής ή χρήσης βίας του άρθρου 2 παρ.4 του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, πέραν του άρθρου 51, αποτελεί και το άρθρο 42, το οποίο εξουσιοδοτεί το Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών «...να προχωρήσει με αεροπορικές, θαλάσσιες ή χερσαίες δυνάμεις στην ανάληψη της δράσης που θα ήταν αναγκαία για τη διατήρηση ή την αποκατάσταση της διεθνούς ασφάλειας και ειρήνης...». Πρόκειται για τις δύο μοναδικές εξαιρέσεις στον γενικό κανόνα απαγόρευσης απειλής ή χρήσης βίας.

¹²² Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών, 26 Ιουνίου 1945, Α.Ν. 585/1945, ΦΕΚ Α' 242

¹²³ Ως προς τη συλλογική νόμιμη άμυνα σκόπιμη είναι η παρατήρηση πως, η νομοθετική ιστορία της σύλληψής του δικαιώματος νόμιμης άμυνας δείχνει ότι ολόκληρη η διατύπωση που διέπει το δικαίωμα εισήχθη στον Χάρτη, με σκοπό την επιβεβαίωση της νομιμότητας των περιφερειακών ρυθμίσεων ασφαλείας (ιδίως, του διαμερικανικού συστήματος). Goodrich, L.M., Hambro, E. & Simons, A.P., «Charter of the United Nations», 3rd edit., Columbia University Press, New York, 1969, σελ. 342-344

και όχι καθήκον, σε αντίθεση με όσα υπήρχε η τάση να υποστηρίζονται μέχρι τότε.¹²⁴ Ακόμη, πολύ σημαντικά, η νόμιμη άμυνα αναγνωρίζεται από τον Χάρτη ως «φυσικό δικαίωμα», κάτι το οποίο επιβεβαιώνει την εθιμική ύπαρξή του πριν την θετική κατοχύρωσή του στον Χάρτη. Με άλλα λόγια, το άρθρο 51 καταγράφει ένα εθιμικό δικαίωμα, το οποίο όμως ασκείται υπό τα όρια και τους περιορισμούς που ορίζονται στον Χάρτη. Αυτό επιβεβαίωσε και η νομολογία, στην Υπόθεση της Νικαράγουα, το 1986, σύμφωνα με την οποία λέχθηκε πως τα όρια του Χάρτη αναγνώρισαν έτσι ότι η νόμιμη άμυνα αποτελεί ένα προϋπάρχον δικαίωμα εθιμικής φύσης, το οποίο επιδιώχθηκε να διατηρηθεί.¹²⁵ Κατά αυτό τον τρόπο, τόσο η απαγόρευση διακρατικής χρήσης βίας όσο και η εξαίρεσή της (το δικαίωμα νόμιμης άμυνας, δηλαδή) αποτελούν κομμάτι του εθιμικού διεθνούς δικαίου, όπως και του δικαίου του Χάρτη.¹²⁶

Μιλώντας για τα όρια που τίθενται στο Χάρτη σχετικά με την άσκηση του δικαιώματος νόμιμης άμυνας, πρέπει να αναγνωρίσουμε πως η νόμιμη άμυνα επιτρέπεται μόνο όταν «ένοπλη επίθεση» λαμβάνει χώρα. Ωστόσο, το άρθρο 51 δεν ορίζει την έννοια της ένοπλης επίθεσης («armed attack»).

Σαφώς, η ένοπλη επίθεση του άρθρου 51 αποτελεί περίπτωση απαγορευμένης χρήσης βίας του άρθρου 2 παράγραφος 4, το ακριβές περιεχόμενό της, όμως, δεν οριοθετείται. Αν και, μία ένοπλη επίθεση («armed attack»), σύμφωνα με τον Dinstein,¹²⁷ αποτελεί ένα είδος επίθεσης («aggression»), ούτε από το Ψήφισμα 3314/1974 της Γενικής Συνέλευσης (“*Definition of Aggression*”) για τον ορισμό της έννοιας της επίθεσης, δεν προέκυψε κάποια σχετική εξαγωγή ορισμού για την έννοια της ένοπλης επίθεσης.¹²⁸ Ο Alexandron αναφέρει ότι η απουσία ορισμού για την ένοπλη επίθεση ίσως σχετίζεται με το γεγονός πως την αρμοδιότητα ερμηνείας του όρου «ένοπλη επίθεση» φέρει το

¹²⁴ Ο Vattel, όπως και άλλοι συγγραφείς, ανέφερε ότι «η νόμιμη άμυνα απέναντι σε μια άδικη επίθεση δεν αποτελεί μόνο δικαίωμα το οποίο έχει κάθε Κράτος, αλλά αποτελεί καθήκον, και μάλιστα ένα από τα πιο ιερά του καθήκοντα». Μία τέτοια δήλωση φυσικά, σήμερα, δεν συνάδει με το διεθνές δίκαιο. Ένα κράτος που υφίσταται ένοπλη επίθεση ενδύεται ενός δικαιώματος, δηλαδή μιας επιλογής, στην προσφυγή σε αντίστοιχη βία, και δεν υφίσταται κάποια ιδιαίτερη υποχρέωση για την άσκηση νόμιμης άμυνας. Dinstein, Y., «War, Aggression and Self Defence», 3rd edit., Cambridge University Press, Cambridge, 2001, σελ.178-179

¹²⁵ Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Merits), 1986, I.C.J. Rep. 14,94

¹²⁶ Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, 102-103

¹²⁷ Dinstein, Y., «War, Aggression and Self Defence», 3rd edit., Cambridge University Press, Cambridge, 2001, σελ.183

¹²⁸ A/RES/3314(XXIX), “Definition of Aggression”, 14 December 1974, adopted at the 2319th plenary meeting. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι το Ψήφισμα, ασχολήθηκε κατά βάση με την έννοια της επίθεσης («aggression»), όπως αυτή προκύπτει στα πλαίσια του άρθρου 39 του Χάρτη που αναφέρεται σε «act of aggression».

Συμβούλιο Ασφαλείας, κατά περίπτωση εξακρίβωσης των εκάστοτε περιστατικών.¹²⁹ Ακόμη, ούτε το Διεθνές Δικαστήριο στην Υπόθεση της Νικαράγουα έδωσε λύση στο ζήτημα του ορισμού της ένοπλης επίθεσης. Έκρινε, ωστόσο, ότι ένοπλη επίθεση είναι μόνο εκείνη η (παράνομη) χρήση βίας, που χαρακτηρίζεται από μέγεθος και συνέπειες που υπερβαίνουν το μέγεθος ενός απλού μεθοριακού επεισοδίου.¹³⁰

Με αυτόν τον τρόπο συνέδεσε την ένοπλη επίθεση με το εθιμικής φύσεως κριτήριο της αναγκαιότητας, που επιτρέπει τη χρήση βίας ως απάντηση μόνο σε εκείνη τη χρήση βίας, της οποίας *η ένταση και το αποτέλεσμα μπορεί να απειλεί το κράτος ως πολιτική ή στρατιωτική ή οικονομική οντότητα*¹³¹. Το κριτήριο αυτό σημαίνει πρακτικά πως η προσφυγή στη νόμιμη άμυνα ως απάντηση στην ένοπλη επίθεση πρέπει να υποδηλώνει έκλειψη χρήσης άλλων μεθόδων για την αποτροπή της ένοπλης επίθεσης κατά του κράτους-θύματος.

Το κριτήριο της αναγκαιότητας συνδέεται και με το κριτήριο της αμεσότητας, υπό την έννοια ότι η προσφυγή στη λήψη μέτρων άμυνας πρέπει να είναι χρονικά άμεση, ώστε να μην υπάρχει ο κίνδυνος αυτά τα μέτρα να χαρακτηρισθούν ως νέα επιθετική ενέργεια. Παράλληλα, ένα άλλο ακόμη κριτήριο που υφίσταται στο εθιμικό δίκαιο και οριοθετεί το δικαίωμα νόμιμης άμυνας είναι το κριτήριο της αναλογικότητας, σύμφωνα με το οποίο η ένταση, το είδος, ο στόχος και ο τόπος της αμυντικής δράσης πρέπει να βρίσκονται σε στενή σχέση αναλογίας με την ένοπλη επίθεση.¹³²

Τέλος, ένας περιορισμός σε σχέση με το δικαίωμα νόμιμης άμυνας, που διατυπώνεται ρητά στο άρθρο 51 και απορρέει μόνο από αυτό χωρίς να διαθέτει περαιτέρω εθιμικό χαρακτήρα, αποτελεί η υποχρέωση γνωστοποίησης, εκ μέρους του κράτους που ασκεί το δικαίωμα νόμιμης άμυνας, των μέτρων που λαμβάνονται κατά την άσκηση του δικαιώματος στο Συμβούλιο Ασφαλείας. Η πρόβλεψη αυτή έχει τυπικό και διαδικαστικό χαρακτήρα, αναδεικνύει εντούτοις τον προσωρινό χαρακτήρα του δικαιώματος νόμιμης άμυνας, που ανάγεται στη λήψη προσωρινών αμυντικών μέτρων από το κράτος-θύμα μέχρις ότου το Συμβούλιο Ασφαλείας -ως όργανο που φέρει τα πρωτεία στο σύστημα διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας- να αξιολογήσει εκείνο ποια

¹²⁹ Alexandrov, S., ο.π., σελ. 97-101

¹³⁰ *“the sending by or on behalf of a State of armed bands, groups, irregulars or mercenaries, which carry out acts of armed force against another State of such gravity as to amount to” (inter alia) an actual armed attack conducted by regular forces, “or its substantial involvement therein”, ICJ Rep. 1986,14, par. 195*

¹³¹ Αντωνόπουλος,Κ. & Μαγκλιβέρας, Κ., «Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας: Δίκαιο της Χρήσης Βίας», Νομική Βιβλιοθήκη, 2014, σελ. 736-737

¹³² Αντωνόπουλος,Κ., ο.π., σελ. 737

είναι τα κατάλληλα μέτρα για την αποκατάσταση της διεθνούς τάξης. Σε κάθε περίπτωση, η γνωστοποίηση συνιστά ένδειξη καλής πίστεως ενός κράτους για τη χρήση βίας στα πλαίσια άσκησης του δικαιώματος άμυνας.¹³³

3. Δικαίωμα νόμιμης άμυνας και απειλή χρήσης βίας

Το δικαίωμα νόμιμης άμυνας, σύμφωνα με τον άρθρο 51 του Χάρτη, όπως είδαμε, ενεργοποιείται με την εκδήλωση ‘ένοπλης επίθεσης’, η οποία συνιστά απαγορευμένη ‘χρήση βίας’, κατά τον *jus cogens* κανόνα της διάταξης του άρθρου 2 παράγραφος 4 του Χάρτη.¹³⁴ Απαγορευμένη συνιστά, ωστόσο, εξίσου με τη χρήση βίας και η ‘απειλή χρήσης βίας’, κατά το άρθρο 2 παράγραφος 4. Δημιουργείται, λοιπόν, ζήτημα ως προς το κατά πόσο η απαγορευμένη ‘απειλή χρήσης βίας’ εντάσσεται στο πεδίο της ‘ένοπλης επίθεσης’ του άρθρου 51, που πυροδοτεί το δικαίωμα νόμιμης άμυνας.

Σύμφωνα με τον Dinstein, η επιλογή των λέξεων στο άρθρο 51 είναι σκόπιμα περιοριστική, και έτσι η άσκηση του δικαιώματος νόμιμης άμυνας περιορίζεται στην απάντηση σε μία ένοπλη επίθεση αποκλειστικά. Ο ίδιος συνδέει ότι η ένοπλη επίθεση είναι ένα είδος επίθεσης («aggression»), και το Ψήφισμα 3314 για τον Ορισμό της Επίθεσης, παρότι μη εξαντλητικό στην περιπτωσιολογία του, δεν αναφέρεται πουθενά στην απειλή χρήσης βίας. Επομένως, μόνο μια ιδιαίτερη μορφή επίθεσης (aggression) που καταλήγει σε ένοπλη επίθεση (armed attack) δικαιολογεί τη νόμιμη άμυνα, υπό το άρθρο 51. Η προϋπόθεση, επίσης, της ένοπλης επίθεσης δεν αποκλείει μόνο την απειλή, αλλά και κάθε άλλη παραβίαση του διεθνούς δικαίου που δε συνιστά ένοπλη επίθεση («violation short of an armed attack»): ακόμη και διακηρύξεις πολέμου, εφόσον είναι προφανές ότι δε συνοδεύονται από σχετικές πράξεις, δεν είναι αρκετές, ενώ η απλή κινητοποίηση ή πολεμοχαρείς εκφράσεις δεν φθάνουν για να δικαιολογήσουν τη νόμιμη άμυνα στα πλαίσια του άρθρου 51. Παρόλα αυτά, σύμφωνα με αυτόν, όταν ένα κράτος βιώνει την απειλή μιας ένοπλης επίθεσης, έχει κάθε δικαίωμα να προχωρήσει στην αναγκαία στρατιωτική προετοιμασία για την απώθηση της επίθεσης που ενδέχεται να πραγματοποιηθεί, κάτι το οποίο βρίσκεται εντός των ορίων του Χάρτη. Παράλληλα, μπορεί να φέρει το ζήτημα ενώπιον του Συμβουλίου Ασφαλείας, υπό την επιδίωξη αυτό

¹³³ Αντωνόπουλος, Κ., ο.π., υποσ. 48, σελ 738

¹³⁴ «Όλα τα Μέλη στις διεθνείς τους σχέσεις θα απέχουν από την απειλή ή τη χρήση βίας, που εκδηλώνεται εναντίον της εδαφικής ακεραιότητας ή της πολιτικής ανεξαρτησίας οποιουδήποτε κράτους είτε με οποιαδήποτε άλλη ενέργεια ασυμβίβαστη προς τους Σκοπούς των Ηνωμένων Εθνών.»

να λάβει ίσως κάποια μέτρα συλλογικής ασφάλειας ενόψει μιας τέτοιας απειλής κατά της ειρήνης.¹³⁵

Ωστόσο, από πολλούς θεωρητικούς έχει υποστηριχθεί και η αντίθετη άποψη, ότι το δικαίωμα της νόμιμης άμυνας χορηγείται στα κράτη και ως προληπτικό μέτρο, δηλαδή σε αναμονή μιας ένοπλης επίθεσης, και όχι απλώς σε απάντηση ήδη εκδηλωθείσας (anticipatory self-defence).¹³⁶ Η νομιμότητα της άμυνας κατά αυτή την άποψη βασίζεται εν προκειμένω στην εθιμική φύση του δικαιώματος νόμιμης άμυνας, για την οποία μιλήσαμε ανωτέρω.¹³⁷ Το Διεθνές Δικαστήριο στην Υπόθεση της Νικαράγουα υπήρξε απρόθυμο, εντούτοις, να δώσει απάντηση. Παρότι βάσισε την απόφασή του στο εθιμικό διεθνές δίκαιο όσον αφορά το δικαίωμα της νόμιμης άμυνας, ως αποτέλεσμα ένοπλης επίθεσης, τόνισε ότι η κρίση του οφειλόταν στις περιστάσεις της συγκεκριμένης υπόθεσης που αναφέρονται σε τετελεσμένη ένοπλη επίθεση, και έτσι δεν εξέδωσε απόφαση για το ζήτημα της νομιμότητας της απόκρισης σε μία επικείμενη απειλή ένοπλης επίθεσης.¹³⁸ Κατά την άποψη του Dinstein, η ύπαρξη νομιμότητας σε μια τέτοια περίπτωση δεν μπορεί να γίνει δεκτή, καθώς η έννοια του προληπτικού πολέμου ως νόμιμη άμυνα, αν ήταν επιτρεπτή από το Χάρτη, θα απαιτούσε ρύθμιση *lex scripta* ξεκάθαρης, εφόσον οι πιθανότητες για κατάχρηση εν προκειμένω είναι ασύγκριτα μεγαλύτερες σε σχέση με την απόκριση σε μια ένοπλη επίθεση.¹³⁹

Το πρόβλημα, εντούτοις, για την εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με τα παραπάνω απορρέει μη αμελητέα και από την αδυναμία οριοθέτησης του τι συνιστά απειλή, καθώς αυτή *ad hoc* μπορεί να διαφέρει και έτσι να καθίσταται εφικτό να χρησιμοποιηθεί ακόμη και καταχρηστικά για την προσφυγή στο δικαίωμα νόμιμης άμυνας. Κατά τον Αντωνόπουλο, η υποτίμηση της *απειλής βίας σε σχέση με την πραγματική χρήση βίας είναι ανεδαφική, διότι, πρώτον αποτελεί ένα εξίσου αποτελεσματικό μέσο για την επίτευξη ενός συγκεκριμένου στόχου και, δεύτερον, για να έχει αξιοπιστία είναι σχεδόν βέβαιο ότι ακολουθείται από πραγματική χρήση βίας*.¹⁴⁰

¹³⁵ Dinstein, Y., ο.π., σελ.182-184

¹³⁶ Βλ. Bowett, D., «Self-Defence in International Law», 1958, Praeger, New York, 1958, σελ. 191-192

¹³⁷ Οι υποστηρικτές αυτής της άποψης θεωρούν δηλαδή ότι η νόμιμη άμυνα ως εθιμικό δικαίωμα προϋπήρχε του Χάρτη και το άρθρο 51 ουσιαστικά διατήρησε το εν λόγω δικαίωμα. Μάλιστα συνδέουν τη νομιμότητα της προληπτικής άμυνας με το επεισόδιο Caroline, κατά το οποίο διατυπώθηκαν με το δόγμα Webster τα κριτήρια της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας για την οριοθέτηση της νόμιμης άμυνας.

¹³⁸ Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Merits), 1986, I.C.J., 102-106

¹³⁹ Dinstein, Y., ο.π., σελ 184-185

¹⁴⁰ Αντωνόπουλος,Κ., ο.π., σελ. 735

Παρόλα αυτά στη σύγχρονη εποχή των διεθνών σχέσεων και πρακτική των κρατών, το δόγμα της προληπτικής άμυνας φαίνεται να έχει αποτελέσει αντικείμενο έντονης κριτικής και να μη συνιστά γενικά αποδεκτό.

II. Το δικαίωμα νόμιμης άμυνας σε σχέση με τον περιοριστικό της κρατικής κυριαρχίας θεσμό της αποστρατικοποιήσεως

Όπως διαπιστώσαμε στο Μέρος Α' της παρούσας μελέτης, η αποστρατικοποίηση συνιστά μια εξαιρετική περίπτωση επιβαρύνσεως της εδαφικής κυριαρχίας, η οποία ωστόσο δεν συνεπάγεται και απώλεια της κρατικής κυριαρχίας. Στόχος της αποστρατικοποίησης δεν αποτελεί να περιορίσει την κρατική κυριαρχία, αλλά χρησιμοποιώντας ως μέσο τον αναγκαίο αυτό περιορισμό- που είναι εγγενές χαρακτηριστικό της-, επιδιώκει να διασφαλίσει την ειρήνη στην περιοχή, όταν οι περιστάσεις το απαιτούν. Πώς, όμως, μέσα από τους απαγορευτικούς όρους της αποστρατικοποιήσεως είναι πρακτικά δυνατή η άμυνα απέναντι σε κάθε απειλή αυτής της κρατικής κυριαρχίας; Μήπως, εν τέλει, ο περιορισμός αυτός που επιφέρει καταλήγει να αποστερεί το δικαίωμα του αποστρατικοποιημένου κράτους στην άμυνα, ή ακόμη καλύτερα στην αποτελεσματική άμυνα, καθιστώντας την κυριαρχία του ευάλωτη και έρμαιο κάθε εξωτερικής απειλής;

Το δικαίωμα της νόμιμης άμυνας στο οποίο αναφερόμαστε, είναι ως φυσικό δικαίωμα αναπαλλοτρίωτο.¹⁴¹ Η μη δυνατότητα αποποίησής του δεν αποκλείεται ούτε στην περίπτωση των καθεστώτων μόνιμης ουδετερότητας, που χαρακτηρίζουν συγκεκριμένα κράτη.¹⁴² Τα καθεστώτα αυτά, όπως είδαμε, μπορεί να επιβάλλονται για να αποτρέψουν την εμπλοκή του εν λόγω κράτους σε ένοπλες συρράξεις, δεν αποκλείουν όμως το δικαίωμά του κράτους να χρησιμοποιήσει νόμιμη άμυνα, όταν πληρούνται οι σχετικές προϋποθέσεις της.

Το ίδιο ισχύει και για τα καθεστώτα αποστρατικοποίησης, που συνιστούν άλλωστε κατά βάση συμβατικές δεσμεύσεις. Το δικαίωμα νόμιμης άμυνας είναι ένα από τα σπουδαιότερα της διεθνούς δικαιοσύνης τάξης, για το οποίο το άρθρο 51 διακηρύσσει πως

¹⁴¹ Roscini, M., «On the 'Inherent' Character of the Right of States to Self-defence», Cambridge International Law Journal 4.3 (2015), σελ. 648

¹⁴² Ronzitti, N. «Diritto Internazionale dei Conflitti Armati», 4th edn, Giappichelli, 2011, σελ. 114–15

καμία διάταξη, ούτε του ίδιου του Χάρτη, δεν θα το εμποδίζει.¹⁴³ Πολύ σημαντικά, αποτελεί μία από τις δύο, όπως είδαμε, εξαιρέσεις στον κανόνα της απαγόρευσης χρήσης βίας, ο οποίος έχει εγνωσμένο χαρακτήρα *jus cogens*. Κατά τον Οικονομίδη, αφού οι κανόνες *jus cogens* υποχωρούν μόνο μπροστά σε όμοιους τους κανόνες *jus cogens* και αφού η νόμιμη άμυνα αποτελεί εξαίρεση στον *jus cogens* κανόνα της μη χρήσης βίας, δεν μπορεί παρά και αυτή να έχει τον ίδιο με αυτόν χαρακτήρα, δηλαδή εκείνο του κανόνα *jus cogens*.¹⁴⁴ Ωστόσο, ακόμη κι αν δεν δεχθούμε ότι η νόμιμη άμυνα έχει χαρακτήρα *jus cogens*, αποτελεί σε κάθε περίπτωση περιεχόμενο του άρθρου 103 του Χάρτη¹⁴⁵, και υπερισχύει ιεραρχικά έναντι κάθε άλλης αντίθετης συμβατικής δέσμευσης, όπως είναι μια συμφωνία αποστρατικοποίησης. Η ιεραρχική υπεροχή του δικαιώματος νόμιμης άμυνας, λοιπόν, έναντι των κοινών συμβατικών δεσμεύσεων είναι απόλυτη, και, εξαιτίας αυτού, καμία συνθήκη ειρήνης δεν μπορεί να το απαλλοτριώσει.¹⁴⁶ Επομένως, κανένα κράτος, που τελεί υπό καθεστώς αποστρατικοποίησης, δεν μπορεί να στερηθεί, λόγω του καθεστώτος αυτού, του φυσικού δικαιώματός του στη νόμιμη άμυνα.

Εντούτοις, όπως αναλύσαμε, η δυνατότητα προσφυγής στο δικαίωμα νόμιμης άμυνας από το αποστρατικοποιημένο κράτος προϋποθέτει την διεξαγωγή ένοπλης επίθεσης κατά αυτού. Όπως κατέστη ανωτέρω κατανοητό, η απειλή επίθεσης δεν γίνεται δεκτό πως νομιμοποιεί την προσφυγή στη νόμιμη άμυνα. Ωστόσο, δεδομένου ότι η απειλή είναι στενά συνδεδεμένη με την ένοπλη επίθεση και ότι σχεδόν πάντα η ένοπλη επίθεση ακολουθεί την απειλή, είναι εύλογο να προβληματιστούμε πάνω στο κατά πόσο η ενάσκηση του δικαιώματος νόμιμης άμυνας από το αποστρατικοποιημένο κράτος θα

¹⁴³ «Καμία διάταξη αυτού του Χάρτη δε θα εμποδίζει το φυσικό δικαίωμα της ατομικής ή συλλογικής νόμιμης άμυνας, σε περίπτωση που ένα Μέλος των Ηνωμένων Εθνών δέχεται ένοπλη επίθεση, [...]»,

¹⁴⁴ Οικονομίδης, Π. Κ., & Παζάρτζι, Χ., «Το Καθεστώς Της Αποστρατικοποίησης Των Ανατολικών Νησιών Του Αιγαίου: Το νομικό καθεστώς των ελληνικών νησιών του Αιγαίου - Απάντηση στην Τουρκική μελέτη», Γνώση, 1989. Για τον χαρακτηρισμό του δικαιώματος νόμιμης άμυνας ως κανόνα *jus cogens*, βλ. Kaghan, C. «Jus Cogens and the Inherent Right to Self-Defense», *ILS Journal of International Law & Comparative Law*, vol. 3, 767, 1997, σελ. 823–27., όπου αναφέρεται στο «*jus cogens* δικαίωμα ενός κράτους να κάνει χρήση νόμιμης άμυνας» (υποσ. 245). Αντίθετα, ο Dinstein θεωρεί πως «ο ισχυρισμός ότι το προνόμιο της νόμιμης άμυνας είναι φυσικό (εγγενές) στην κυριαρχία των Κρατών σε τέτοιο βαθμό, ώστε καμία συνθήκη να μη μπορεί να παρεκκλίνει από αυτό, δεν μπορεί να γίνει αποδεκτό. Δεν είναι σε καμία περίπτωση ξεκάθαρο αν το δικαίωμα νόμιμης άμυνας μπορεί να κατηγοριοποιηθεί ως *jus cogens* [...]», στο Dinstein, Y., «War, Aggression and Self Defence», 3rd edit., Cambridge University Press, Cambridge, 2001, σελ. 181

¹⁴⁵ «Αν υπάρχει σύγκρουση ανάμεσα στις υποχρεώσεις που έχουν τα Μέλη των Ηνωμένων Εθνών σύμφωνα με αυτόν το Χάρτη και στις υποχρεώσεις που πηγάζουν από οποιαδήποτε άλλη διεθνή συμφωνία, θα υπερισχύουν οι υποχρεώσεις που πηγάζουν από αυτόν το Χάρτη.», Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών, 26 Ιουνίου 1945, Α.Ν. 585/1945, ΦΕΚ Α' 242

¹⁴⁶ Οικονομίδης, Π. Κ., ο.π., σελ. 169-170

είναι λυσιτελής και εφικτή, σαν αποτέλεσμα εφαρμογής του εν λόγω περιοριστικού καθεστώτος, όταν η επίθεση τελικά λάβει χώρα.

Δεχόμενοι ότι πρέπει απαραίτητα να εκδηλωθεί η επίθεση για να χρησιμοποιηθεί η νόμιμη άμυνα, πιστεύουμε, έχοντας υπ' όψη κάθε φορά το βαθμό αποστρατικοποίησης της περιοχής, της γεωγραφική της θέση και ιδιομορφία, καθώς επίσης και τα σύγχρονα δεδομένα του 'κεραυνοβόλου' πολέμου, πως όταν θα συντρέχει το στοιχείο της επίθεσης, ίσως να είναι ήδη πια αργά για το αποστρατικοποιημένο κράτος για να υπάρξει νόμιμη άμυνα. Συνοριακές στρατιωτικές μετακινήσεις ή συγκεντρώσεις στρατευμάτων και πυρομαχικών κοντά στην αποστρατικοποιημένη περιοχή, συστηματικές παραβιάσεις του εναερίου χώρου και της αιγιαλίτιδας ζώνης του εν λόγω κράτους, φραστικές απειλές κατά αυτού, πρόκληση μεθοριακών επεισοδίων, συνθέτουν το φάσμα των εκδηλώσεων της απειλής χρήσης βίας κατά της εδαφικής ακεραιότητας του κυρίαρχου κράτους της αποστρατικοποιημένης ζώνης. Αν τελικά τα εν λόγω περιστατικά αποσκοπούν στην άσκηση ψυχολογικής πίεσης κατά του αποστρατικοποιημένου κράτους ή αν αποτελούν ισχυρή ένδειξη επικείμενης επίθεσης, αυτό αποτελεί κατ' αρχήν ζήτημα εκτιμήσεως ως προς τη σοβαρότητα της απειλής.¹⁴⁷

Η προσφυγή στην προληπτική άμυνα αποτελεί ένα δόγμα νομικά σχεδόν αυθαίρετο για το διεθνές δίκαιο, για να μπορούμε να την επικαλεστούμε σε αυτές τις περιπτώσεις, όμως από τη στιγμή της προβολής του στοιχείου της απειλής χρήσης βίας, δεν υφίσταται πουθενά στο διεθνές δίκαιο κάποια απαγόρευση για το δικαίωμα του κράτους στην λήψη όλων των αναγκαίων προληπτικών μέτρων αμυντικής προστασίας μέσα στα πλαίσια της νόμιμης άμυνάς του, η οποία δύναται να εκδηλωθεί μελλοντικά μόνο από τη στιγμή της εκδήλωσης της ένοπλης επίθεσης. Χωρίς τουλάχιστον αυτή τη δυνατότητα, κατά τη γνώμη μας, η αξιόμαχη αμυντική ικανότητα του κράτους θα θιγόταν ανεπανόρθωτα και θα καθιστούσε το κράτος -ιδίως το αποστρατικοποιημένο- ανέτοιμο να ασκήσει αποτελεσματικά μετέπειτα το φυσικό και αναπαλλοτρίωτο δικαίωμά του στη νόμιμη άμυνα.

Σύμφωνα με τον Brownlie, οι προετοιμασίες για επίθεση νομιμοποιούν αντίστοιχες προετοιμασίες αποτελεσματικής αντιστάσεως¹⁴⁸, ενώ, σύμφωνα με τον Dinstein, όταν

¹⁴⁷ Ιωάννου, Ε. στο Ροζάκης, Χ., «Η Αποστρατικοποίηση των Ελληνοτουρκικών Συνόρων», Πάντειος Ανώτατη Σχολή Πολιτικών Επιστημών, 1977, σελ. 139-140

¹⁴⁸ Brownlie, I., «International Law and the use of force by states», Oxford University Press, 1963, σελ. 367

ένα κράτος αισθάνεται την απειλή μιας ένοπλης επίθεσης είναι ελεύθερο -μέσα στα όρια του Χάρτη- να κάνει όλες τις αναγκαίες στρατιωτικές προετοιμασίες για την απόκρουση της ενδεχόμενης επιθετικής ενέργειας.¹⁴⁹ Ακόμη, στο σύγγραμμα του Ροζάκη, υποστηρίζεται ότι η αμυντική ετοιμότητα του προσβαλλόμενου, ενόψει μιας πιθανής σύρραξης, προβάλλεται ως δικαίωμα που *ratione temporis* μένει ενεργό μέχρι την άρση της απειλής, τελεί, ωστόσο, υπό την επιφύλαξη της αρχής της αναλογικότητας. Η αρχή της αναλογικότητας βρίσκει, δηλαδή, εφαρμογή τόσο ως προς το μέτρο της στρατιωτικής προπαρασκευής, όσο και ως προς την έκταση της άσκησης της άμυνας κατά την πιθανή εκδήλωση της επιθέσεως.¹⁵⁰

Ιδίως σε καθεστώτα αποστρατικοποίησης, όπου δεν υφίστανται διεθνείς εγγυήσεις υπέρ των αποστρατικοποιημένων εδαφών, ή εκλείπει το στοιχείο της αμοιβαιότητας ή της σχετικότητας στους επιβαλλόμενους στρατιωτικούς περιορισμούς, η άρνηση της αναγκαίας αμυντικής προπαρασκευής στο αποστρατικοποιημένο κράτος ενόψει απειλής χρήσης βίας, όχι απλά δεν απαγορεύεται, αλλά, κατά τη γνώμη μας, καθίσταται και επιτακτική, για τη διασφάλιση αποτελεσματικής άσκησης της νόμιμης άμυνάς του, η οποία αποτελεί θεμελιώδες και αναφαίρετο δικαίωμά του.

Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι τα καθεστώτα αποστρατικοποίησης έχουν στο διεθνές δίκαιο προορισμό να λειτουργούν μέσα σε ένα αυστηρά ειρηνικό περιβάλλον.¹⁵¹ Προϋπόθεση για την εφαρμογή τους είναι πάντοτε η ειρήνη, σε αυτή ερείδονται και στη διασφάλισή της πάντοτε αποβλέπουν.¹⁵² Αφ'ης στιγμής το περιβάλλον παύει να είναι ειρηνικό και εμφανίζονται απειλές κατά των αποστρατικοποιημένων εδαφών, θα μπορούσαμε να πούμε ότι βρισκόμαστε ενώπιον ακόμη και μιας θεμελιώδους αλλαγής των περιστάσεων.¹⁵³ Από τη στιγμή, δηλαδή, που η αποστρατικοποίηση, αντίθετα με τον σκοπό που τάχθηκε να εξυπηρετήσει- τη διασφάλιση της ειρήνης και της ασφάλειας-, μεταβάλλεται σε μέσο και αφορμή για απειλητικές εκδηλώσεις σε βάρος του αποστρατικοποιημένου κράτους, χάνει την ουσία

¹⁴⁹ Distein, Y., «War, Aggression and Self Defence», 3rd edit., Cambridge University Press, Cambridge, 2001, σελ.184

¹⁵⁰ Ιωάννου, Ε. στο Ροζάκης, Χ., «Η Αποστρατικοποίηση των Ελληνοτουρκικών Συνόρων», ο.π., σελ. 140

¹⁵¹ Οικονομίδης, Π. Κ., ο.π., σελ. 166

¹⁵² Σε αντίθεση με τα καθεστώτα ουδετεροποίησης που υπάρχουν σε ένα περιρρέον περιβάλλον πολεμικών συγκρούσεων, και απλώς σκοπός της σύστασής τους αποτελεί η μη διεύρυνση της σύρραξης στο πεδίο τους, τα καθεστώτα αποστρατικοποίησης προϋποθέτουν την ύπαρξη ενός ειρηνικού περιβάλλοντος, μέσα στο οποίο μπορούν να υπάρχουν και στη διαίωνιση του οποίου συντείνουν.

¹⁵³ Κατά το άρθρο 62 της Συνθήκης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών, σύμφωνα με τον Οικονομίδη, Π. Κ., ο.π., σελ.166

της υπόστασής της σαν θεσμός, σύμφωνα με όσα παρατηρήσαμε στα προηγούμενα κεφάλαια ως προς τον λειτουργικό της χαρακτήρα, και ως εκ τούτου η περαιτέρω εμμονή σε αυτήν καθίσταται ακόμη περαιτέρω επιβλαβής για την ίδια την ειρήνη, καθώς συνεπάγεται νέους κινδύνους.¹⁵⁴

¹⁵⁴ Ακόμη περισσότερο, η διαπίστωση αυτή βρίσκει εφαρμογή σε καθεστώτα αποστρατικοποίησης που έχουν επιβληθεί μονομερώς, και όπως παρατηρήσαμε και παραπάνω, εκλείπει το στοιχείο της αμοιβαιότητας ή της σχετικότητας.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Το νομικό καθεστώς των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου

🚩 ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ: Τα καθεστώτα αποστρατικοποιήσεως στο Αιγαίο υπό το φως των διεθνών Συνθηκών και η ελληνοτουρκική επιχειρηματολογία

Από το 1973-1974 η Ελλάδα άρχισε να εξοπλίζει ορισμένα από τα νησιά της στο Αιγαίο, τα οποία τελούσαν υπό καθεστώς αποστρατικοποίησης. Από το γεγονός αυτό προέκυψε από την Τουρκία, μέσα από διαμαρτυρίες της προς την Ελλάδα, η ελληνοτουρκική διαφορά ως προς την αποστρατικοποίηση των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου, με την Τουρκία να κατηγορεί την Ελλάδα πως παραβιάζει το καθεστώς αποστρατικοποίησης των νησιών, ήδη από το 1964.

Στο Αιγαίο, το καθεστώς αποστρατικοποίησης των ελληνικών νησιών δεν είναι, ωστόσο, ενιαίο. Αποτελείται από τρία διαφορετικά καθεστώτα, που διέπονται από διαφορετικές συμβατικές ρυθμίσεις. Υπό τις εξής κατηγορίες νησιών που συντίθενται, λοιπόν ως έχει, θα εξεταστούν παρακάτω τα εν λόγω καθεστώτα στο εξής κεφάλαιο:

- Τα νησιά Λήμνος και Σαμοθράκη διέπονται, κατά την Τουρκία, από τη Σύμβαση της Λωζάννης για τα Στενά (1923) και, κατά την Ελλάδα, από τη Σύμβαση του Montreux (1936) που αντικατέστησε την προηγούμενη Σύμβαση συνολικά -κατά την Ελλάδα- ή εν μέρει -κατά την Τουρκία.
- Τα νησιά Μυτιλήνη, Χίος, Σάμος και Ικαρία διέπονται από τη Συνθήκη Ειρήνης της Λωζάννης (1923).
- Τα Δωδεκάνησα διέπονται από τη Συνθήκη Ειρήνης των Παρισίων (1947).

I. Το καθεστώς των νήσων Λήμνου και Σαμοθράκης

1. Η Σύμβαση της Λωζάννης του 1923 «περί του καθεστώτος των Στενών»

Το διεθνές καθεστώς των νήσων Λήμνου και Σαμοθράκης ρυθμίστηκε συμβατικά με τη Σύμβαση της Λωζάννης περί του Καθεστώτος των Στενών, που υιοθετήθηκε παράλληλα με την σύναψη της ομώνυμης Συνθήκης Ειρήνης του 1923 σε ξεχωριστό κείμενο, που υπογράφηκε την ίδια ημέρα. Σκοπός του χωριστού κειμένου ήταν η επίτευξη διάρκειας στο καθεστώς ελευθεροπλοΐας, που η Σύμβαση θεσμοθετούσε, μπροστά σε μια πιθανή εγκατάλειψή του, εξαιτίας μιας ενδεχόμενης διάρρηξης της ειρήνης.¹⁵⁵

Αποτελεί γνωστή η στρατηγική σημασία της γεωγραφικής θέσης των Στενών και καθίσταται άπασι εύληπτο πως το κράτος που έχει στην κυριαρχία του τα εν λόγω εδάφη μπορεί να ελέγχει το σημείο που ενώνει την Ευρώπη με την Ασία. Έτσι, η νομική ρύθμιση του καθεστώτος της περιοχής, μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, αποτέλεσε ζήτημα καθοριστικό για τα πολιτικοοικονομικά και στρατιωτικά συμφέροντα, όχι μόνο των παράκτιων κρατών αλλά και της διεθνούς κοινότητας.¹⁵⁶

Στο άρθρο 23 της Συνθήκης της Λωζάννης αναγνωρίζεται η αρχή της ελευθερίας διελεύσεως και πλου στην περιοχή των Στενών.¹⁵⁷ Η αρχή αυτή ενσωματώνεται στο Προοίμιο της Σύμβασης της Λωζάννης περί των Στενών, το οποίο διακηρύσσει την εξασφάλιση της ελευθερίας διόδου και ναυσιπλοΐας για όλα τα έθνη μέσα στα Στενά, μεταξύ της Μεσογείου Θάλασσας και του Ευξείνου Πόντου, καθώς και τη διατήρηση της ελευθερίας αυτής προς χάριν της γενικής ειρήνης και του παγκοσμίου εμπορίου, σε σκοπό της εν λόγω Σύμβασης.¹⁵⁸ Στα πλαίσια αυτά και προς εξυπηρέτηση του σκοπού

¹⁵⁵ Νικολάου, Ι., «Ο διάπλους των Τουρκικών Στενών κατά τις Διεθνείς Συνθήκες και την Πρακτική: από την Συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζί στο Νέο Κανονισμό Διέλευσης», Βιβλιοθήκη Διεθνών και Ευρωπαϊκών Μελετών, εκδ. Σιδέρης Ι., 1995

¹⁵⁶ Μανωλοπούλου- Βαρβιτσιώτη, Κ. στο Ροζάκης, Χ. «Η αποστρατικοποίηση των ελληνοτουρκικών συνόρων», Πάντειος Ανώτατη Σχολή Πολιτικών Επιστημών, 1977, σελ. 80-81

¹⁵⁷ «Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη αναγνωρίζουν και διακηρύττουν την αρχή της ελευθερίας διελεύσεως και πλού διά θαλάσσης ή δια του αέρος, εν καιρώ ειρήνης ως και εν καιρώ πολέμου, εντός των Στενών του Ελληνπόντου, της Προποντίδος και του Βοσπόρου ως προβλέπεται εν τη ειδική Συμβάσει του Καθεστώτος των Στενών τη συνομολογηθείσά υπό σημερινήν ημερομηνίαν», Συνθήκη Ειρήνης μετά της Τουρκίας, 30 Ιανουαρίου 1923

¹⁵⁸ «Μερινώνσαι όπως εξασφαλίσωσιν εις πάντα τα Έθνη την εντός των Στενών ελευθερίαν διόδου και ναυσιπλοΐας, μεταξύ της Μεσογείου Θάλασσας και του Ευξείνου Πόντου, συμφώνως προς την καθιερωθείσαν αρχήν υπό του άρθρου 23 της υπό σημερινήν χρονολογία Συνθήκη Ειρήνης, Και έχουσαι υπ' όψιν ότι η διατήρησις της ελευθερίας ταύτης είναι αναγκαία δια την γενικήν ειρήνην και το

της Σύμβασης, κρίθηκε σκόπιμη η επιβολή ενός καθεστώτος αποστρατικοποίησης στην περιοχή των Στενών.¹⁵⁹

Αξίζει να σημειωθεί πως στην ελληνική μετάφραση του κειμένου της Σύμβασης χρησιμοποιείται ο όρος «ουδετεροποίηση», ενώ στην επίσημη γλώσσα σύνταξής της - που είναι η γαλλική- ο όρος «démilitarisation» (αποστρατικοποίηση), πράγμα που προκαλεί σύγχυση σχετικά με το καθεστώς που ορίζεται για τα Στενά. Εντούτοις, από μια γενική ερμηνεία των άρθρων της, ο καθηγητής Ροζάκης καταλήγει στο ότι το εν λόγω καθεστώς πρόκειται για ένα μεικτό σύστημα διεθνούς ασφάλειας καθεστώτων αποστρατικοποίησης αλλά και ουδετεροποίησης, που βρίσκει εφαρμογή τόσο σε καιρό ειρήνης όσο και πολέμου.¹⁶⁰

Η Σύμβαση προέβλεπε, ταυτόχρονα, τον έλεγχο των Στενών (Βόσπορος, Θάλασσα Μαρμαρά, Δαρδανέλλια) από τις Μεγάλες Δυνάμεις και τη συνακόλουθη διεθνοποίησή τους, η οποία αφαιρούσε ουσιαστικά την τουρκική κυριαρχία και έλεγχο στα Στενά.¹⁶¹ Παράλληλα, συμπεριλάμβανε στον ευρύτερο γεωστρατηγικό χώρο των Στενών τη Λήμνο και τη Σαμοθράκη, μαζί με τις τουρκικές νήσους της Προποντίδας (εκτός της Καλολίμνου), της Ίμβρου, της Τενέδου και των Λαγουσών νήσων-Μαυρυαί (άρθρο 4). Η αποστρατικοποίηση της περιοχής των Στενών ρυθμίστηκε ποιοτικά και ποσοτικά στα άρθρα 6 και 7 της Συμβάσεως, όπου ορίστηκαν εξειδικευμένα οι σχετικοί περιορισμοί., ενώ δεν υπάρχει αμφιβολία πως είναι ολική.¹⁶²

παγκόσμιον εμπόριον, Απεφάσισαν να συνομολήσωσιν επί τούτω Σύμβασιν [...]», Προοίμιο Σύμβασης περί του Καθεστώτος των Στενών, 24 Ιουλίου 1923

¹⁵⁹ Όπως έχουμε ξαναδεί, η αποστρατικοποίηση/ουδετεροποίηση στις περιπτώσεις θαλάσσιων στενών πολλές φορές δεν αποβλέπει μόνο στην αποτροπή ενόπλων συρράξεων, οι οποίες αποτελούν βέβαια εμπόδιο για την ελεύθερη ναυσιπλοΐα. Αποβλέπει ακόμη στον περιορισμό της κυριαρχικής εξουσίας του παρόχθιου κράτους πάνω στη διέλευση ξένων πλοίων, προκειμένου να αποφεύγεται η εξουσία ως προς το δικαίωμα διόδου να χρησιμοποιηθεί ως πολιτικό όπλο εκβιασμού και πλεονεκτικής θέσης του παρόχθιου κράτους κατά τις διαπραγματεύσεις, Βλ. Ροζάκης, Χ., ο.π., σελ. 13-14. Εν προκειμένω, οι μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις είναι σαφές πως επεδίωκαν τη θέσπιση καθεστώτος ουδετεροποίησης όχι για την προστασία της Τουρκίας από την Ελλάδα, η οποία άλλωστε είχε εξέλθει ηττημένη από μια μεγάλη στρατιωτική ήττα στη Μικρά Ασία, αλλά κυρίως για την προστασία του δικαιώματος διόδου στα Στενά, την οποία ήταν αμφίβολο κατά πόσο η Τουρκία θα επέτρεπε, κατά τις Μεγάλες Δυνάμεις. Βλ. Νικολάου, Ι., ο.π., σελ. 59

¹⁶⁰ Κατά τον Ροζάκη, ενόψει του γεγονότος ότι η Σύμβαση αποτελεί μέρος μιας Συνθήκης Ειρήνης και του ότι η αποστρατικοποίηση επιδιώκει ως σκοπό, ομοίως με μια συνθήκη ειρήνης, τη διατήρηση της ειρήνης σε περίοδο ειρήνης, τα άρθρα 3 και 4 της Σύμβασης πρέπει να θεωρηθούν ότι καθιερώνουν ένα καθεστώς αποστρατικοποίησης. Από την άλλη, στο άρθρο 9 γίνεται λόγος για δυνατότητα της Ελλάδας και της Τουρκίας τροποποίησης (και όχι κατάργησης) του καθεστώτος σε καιρό πολέμου, ανάγνωση που συντείνει στην ερμηνεία του καθεστώτος ως καθεστώς ουδετεροποίησης. Για το λόγο αυτό μπορούμε να μιλάμε για ένα μεικτό σύστημα ασφάλειας εν προκειμένω. Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. Μανωλοπούλου- Βαρβιτσιώτη, Κ., στο Ροζάκης, Χ., ο.π., σελ.82-85

¹⁶¹ Κώνστας, Δ. & Τσαρδανίδης, Χ., «Σύγχρονη Ελληνική Εξωτερική Πολιτική», Τόμος Β΄: Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις και το Κυπριακό Πρόβλημα, Αντ. Ν. Σάκκουλας, 1989

¹⁶² Βλ. Παράρτημα 7

Έτσι, με τη Σύμβαση επιβλήθηκε ένας ταυτόχρονος περιορισμός στην τουρκική και ελληνική κυριαρχία, ενώ αποτελεί γεγονός πως η αποστρατικοποίηση της Λήμνου και της Σαμοθράκης επιβλήθηκε περισσότερο προς κάλυψη των τουρκικών ανησυχιών.¹⁶³ Στη Σύμβαση, ακόμη, ορίστηκε η λειτουργία της Διεθνούς Επιτροπής των Στενών, ενώ προβλεπόταν και η ύπαρξη διεθνούς εγγύησης από τις Μεγάλες Δυνάμεις για την διασφάλιση της ελεύθερης ναυσιπλοΐας από κάθε κίνδυνο (άρθρο 18).

2. Η Σύμβαση του Montreux του 1936 «περί του καθεστώτος των Στενών»

Το εν λόγω καθεστώς της αποστρατικοποίησης διατηρήθηκε για δεκατέσσερα χρόνια και καταργήθηκε ύστερα με τη Σύμβαση του Montreux, το 1936. Η Σύμβαση αυτή υπογράφηκε με τουρκική πρωτοβουλία, καθώς το διάστημα αυτό η Τουρκία ζητούσε επίμονα μια καινούργια ρύθμιση του καθεστώτος των Στενών, το οποίο θεωρούσε μέχρι τότε πως έθιγε τα νευραλγικά συμφέροντά της στην περιοχή. Υπό το αίτημά της αυτό για αναθεώρηση των όρων της Συνθήκης της Λωζάννης του 1923, η Τουρκία επικαλέστηκε διπλωματικά τις πολιτικές κρίσεις της εποχής και την αλλαγή των περιστάσεων που οδήγησαν στη συνομολόγηση της Συνθήκης της Λωζάννης.¹⁶⁴

Η Τουρκία πέτυχε τη σύγκληση διεθνούς Συνδιασκέψεως στο Montreux της Ελβετίας το 1936, με τη συμμετοχή όλων των κρατών που είχαν συμμετάσχει στη Λωζάννη το 1923. Οι Μεγάλες Δυνάμεις ενέδωσαν στα τουρκικά αιτήματα και οι αποφάσεις της Συνδιάσκεψης διατυπώθηκαν σε μία νέα Σύμβαση για τα Στενά. Λόγος για την

¹⁶³ Διαβάζοντας τα άρθρα 6 και 7 της Σύμβασης, παρατηρούμε ότι οι περιορισμοί που επιβάλλονται στην Ελλάδα είναι μεγαλύτερης έκτασης σε σχέση με τους περιορισμούς στην Τουρκία. Στο άρθρο 6 παρ. 7 ορίζεται για την Ελλάδα η δυνατότητα μεταφοράς των στόλων της εντός των χωρικών υδάτων των ουδετεροποιημένων ελληνικών νησιών, πλην όμως απαγορεύεται η χρήση των εν λόγω υδάτων ως βάση επιχειρήσεων κατά της Τουρκίας. Σε αντίστοιχη διάταξη, στην παρ. 4 του ίδιου άρθρου, σχετικά με την Τουρκία, ορίζεται δυνατότητα μεταφοράς όχι μόνο του στόλου της εντός αντίστοιχων χωρικών υδάτων των τουρκικών ζωνών, αλλά και δυνατότητα διέλευσης των στρατιωτικών δυνάμεων από τις αποστρατικοποιημένες ζώνες και νησιά. Παράλληλα, δεν τίθεται κάποια απαγόρευση για τη χρήση των εν λόγω ζωνών ως στρατιωτική βάση κατά της Ελλάδας, όπως συνέβη για την Ελλάδα. [Παρατήρηση Μανωλοπούλου- Βαρβιτσιώτη, Κ., στο Ροζάκης, Χ., ο.π., σελ.86-87]

¹⁶⁴ Επρόκειτο για μία αλλαγή, που η Τουρκία επεδίωκε ήδη από το 1932, με την εισδοχή της στην Κοινωνία των Εθνών. Ήδη από το 1933 είχε αιτηθεί ξανά την αναθεώρηση των διατάξεων αποστρατικοποίησης, Λάσκαρις, Σ., «Διπλωματική Ιστορία της Συγχρόνου Ευρώπης (1914-1939)», Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών-Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη, 1954, σελ. 205. Η σχετική διακοίνωση της Τουρκίας στην Κοινωνία των Εθνών ήταν η εξής: «Οι πολιτικές κρίσεις έχουν δείξει ξεκάθαρα πως πραγματικός μηχανισμός συλλογικής ασφάλειας πυροδοτείται με μεγάλη βραδύτητα[...]. Δεν μπορεί να επιβεβαιωθεί σήμερα πως η ασφάλεια των Στενών εξασφαλίζεται ακόμα από τις πραγματικές εγγυήσεις, και δεν μπορεί να απαιτηθεί στην Τουρκία να μείνει αδιάφορη στο ενδεχόμενο μιας τέτοιας επικίνδυνης ανεπάρκειας». De Visscher, F., «La nouvelle Convention des D étroits», Revue de Droit International et de Législation Comparée, no. 4, 1936, σελ. 670

υποχώρηση των Μεγάλων Δυνάμεων στα τουρκικά αιτήματα αναθεώρησης υπήρξε η αναγνώριση της ανεπάρκειας του συστήματος συλλογικής εγγυήσεως της Σύμβασης της Λωζάννης, την οποία η Τουρκία πρότεινε, ζητώντας την ανάθεσή της στην πλήρη κυριαρχία της.¹⁶⁵ Η Σύμβαση, λοιπόν, κατήργησε τον διεθνοποιημένο χαρακτήρα του καθεστώτος των Στενών και επανέφερε τον έλεγχο τους στην πλήρη κυριαρχία της Τουρκίας. Κατήργησε, δηλαδή, την υποχρέωση αποστρατικοποίησης των Στενών, καθώς και τη Διεθνή Επιτροπή των Στενών.

Στο Προοίμιο της Σύμβασης του Montreux¹⁶⁶ διευκρινίζεται ότι αντικαθιστά το σχετικό καθεστώς της προηγούμενης Συνθήκης για τα Στενά, ωστόσο ρητή αναφορά γίνεται μόνο στην περιοχή των Στενών και όχι και στα νησιά της Λήμνου και της Σαμοθράκης (αλλά ούτε στις τουρκικές νήσους), πράγμα που έχει οδηγήσει την Τουρκία στην άποψη ότι η Συνθήκη του Montreux έχει μερικώς μόνο καταργήσει τη Σύμβαση της Λωζάννης για τα Στενά.

Μετά την υπογραφή της νέας Σύμβασης, η Τουρκία έσπευσε να επαναστρατικοποιήσει το σύστημα των Στενών, μαζί με τα νησιά της Ίμβρου και Τένεδος, τα οποία καθόρισε ως επιτηρούμενες ζώνες. Το ίδιο έκανε και η Ελλάδα μέσα στην δεκαετία του '30 για τα δικά της νησιά, χωρίς καμία αντίδραση της Τουρκίας τότε.¹⁶⁷ Τρεις δεκαετίες περίπου αργότερα, ωστόσο, και συγκεκριμένα το 1969, η Τουρκία για πρώτη φορά αρχίζει να εκφράζει διαμαρτυρίες με διάβημα στην Αθήνα για παραβιάσεις των υποχρεώσεων αποστρατικοποίησης της Λήμνου.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Ωστόσο, υπάρχουν υπόνοιες πως στην πραγματικότητα οι Μεγάλες Δυνάμεις ενέδωσαν περισσότερο λόγω ενός επικείμενου πραξικοπηματικού επανοπλισμού των Στενών, που είχε ξεκινήσει να γίνεται πριν την υπογραφή της Συνθήκης. Βλ. Μανωλοπούλου- Βαρβιτσιώτη, Κ., στο Ροζάκης, Χ., ο.π., σελ.88-89

¹⁶⁶ «Εμφορούμενοι υπό της επιθυμίας να ρυθμίσωσι τον διάπλουν και την ναυσιπλοΐαν εν τοις Στενοίς των Δαρδανελλίων, τη Θαλάσση, του Μαρμαρά και του Βοσπόρου, συμπεριλαμβανομένων εν τη γενική ονομασία «Στενά», εις τρόπον ώστε να διαφυλαχθή, εν τω πλαισίου της ασφάλειας της Τουρκίας, και της ασφαλείας, εν τω Ευξείνω Πόντω, των παροχθίων Κρατών, η αρχή η καθιερωθείσασα υπό του άρθρου 23 της Συνθήκης της Ειρήνης της υπογραφείσης εν Λωζάννη τη 24 Ιουλίου 1923. Απεφάσισαν να υποκαταστήσωσι την παρούσα Σύμβασιν εις την Σύμβασιν την υπογραφείσαν εν Λωζάννη 24^η Ιουλίου 1923[...], Προοίμιο, «Σύμβαση περί καθορισμού των Στενών», Μοντρέ, 20 Ιουλίου 1936, Α.Ν. 2/1936/ ΦΕΚ Α' 333/7 Αυγ 1936

¹⁶⁷ Η Ελλάδα, μετά την επικύρωση της σύμβασης με το Β.Δ. «Περί καθορισμού απηγορευμένων ζωνών κατά ξηρά και θάλασσα» της 3/4/1937, το οποίο αντικαταστάθηκε από το Β.Δ. της 26/6-24/7/1937, καθόρισε τη Λήμνο σαν επιτηρούμενη ζώνη. Έτσι χαρακτηριζόταν μέχρι το 1956, μέχρι τη δημοσίευση δηλαδή του Β.Δ. της 27/9-10/1956 «Περί καθορισμού αμυντικών περιοχών των ενόπλων δυνάμεων»

¹⁶⁸ Συρίγος, Α., «Ελληνοτουρκικές Σχέσεις», 6^η εκδ., εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, Σεπτέμβριος 2022, σελ. 211

3. Οι τουρκικές θέσεις

Η Τουρκία αρχίζει για πρώτη φορά να αμφισβητεί το δικαίωμα της στρατικοποίησης των ελληνικών νησιών μόλις στα τέλη της δεκαετίας του '60, στη συγκυρία της κυπριακής κρίσης.¹⁶⁹ Τα επιχειρήματα που προβάλλει ως προς την στρατικοποίηση των νήσων Λήμνου και Σαμοθράκης είναι ποικίλα.

Η τουρκική κυβέρνηση καθώς και Τούρκοι συγγραφείς¹⁷⁰ διατείνονται ότι η Σύμβαση του Montreux, κατ' αρχήν, δεν καταργεί όλες τις διατάξεις αποστρατικοποίησης της Σύμβασης της Λωζάννης για τα Στενά, και κυρίως την αποστρατικοποίηση της Λήμνου και της Σαμοθράκης, καθώς η χρήση του ρήματος «υποκαταστήσωσι» στο Προοίμιο της Σύμβασης του Montreux αφήνει αμφιβολίες σχετικά με τη βούληση των μερών ως προς την έκταση της κατάργησης της Σύμβασης της Λωζάννης.¹⁷¹ Αυτό επιβεβαιώνεται, κατά τους τουρκικούς ισχυρισμούς, από το γεγονός πως η Σύμβαση του Montreux αποσκοπούσε στην προστασία της ασφάλειας της Τουρκίας, που διακυβευόταν από τη μεταβολή των περιστάσεων, δηλαδή την αχρήστευση -τη δεδομένη στιγμή- των εγγυήσεων της Σύμβασης της Λωζάννης. Για την Τουρκία, το καθεστώς αποστρατικοποίησης των ελληνικών νησιών έχει έναν διαρκή χαρακτήρα, λόγω της γεωγραφικής τους εγγύτητας με τις ασιατικές ακτές και τα Στενά των Δαρδανελίων, η οποία θέτει μια μόνιμη απειλή για αυτή. Αυτό υπογραμμίζεται άλλωστε και από το Προοίμιο της Σύμβασης του Montreux, από το οποίο προκύπτει, κατά τους τουρκικούς ισχυρισμούς, πως ο στόχος της είναι διττός: αφενός η ρύθμιση του καθεστώτος διέλευσης στα Στενά και αφετέρου η κατοχύρωση της ασφάλειας της Τουρκίας. Αποτελεί φανερό, λοιπόν για την Τουρκία, πως το ζήτημα της Λήμνου και της Σαμοθράκης παραμένει εκτός των σκοπών της Σύμβασης, ενώ δεν υπάρχει καμία διάταξη στη Σύμβαση με την οποία να ορίζεται με σαφήνεια ότι καταργούνται και οι διατάξεις οι οποίες είναι εκτός των σκοπών της.¹⁷²

¹⁶⁹ Κώνστας, Δ. & Τσαρδανίδης, Χ., ο.π., σελ. 58

¹⁷⁰ Pazarcı, H., «Limni Sorunu ve Yunan Tezinin Gecerliligi», Cumhuriyet, 1984, Gunduz, A., «Limni Adasinin Hukuki Statusu Uzerinde Turk-Yunan Uyumazligi», Κωνσταντινούπολη, 1985

¹⁷¹ Βλ. Παζαρτζί, Χ., στο Οικονομίδης, Π. Κ., & Παζάρτζι, Χ., «Το Καθεστώς Της Αποστρατικοποίησης Των Ανατολικών Νησιών Του Αιγαίου: Το νομικό καθεστώς των ελληνικών νησιών του Αιγαίου - Απάντηση στην Τουρκική μελέτη», Γνώση, 1989, σελ. 63-65

¹⁷² Αν, αντιθέτως, είχε υιοθετηθεί η διάταξη του αγγλικού σχεδίου της Σύμβασης (*«Η Σύμβαση αυτή καταργεί τη σχετική με το καθεστώς των Στενών Σύμβαση, που υπογράφηκε στη Λωζάννη στις 24 Ιουλίου 1923»*), τότε η εν λόγω διατύπωση θα αποτελούσε τεκμήριο για την βούληση των μερών για την κατάργηση ολόκληρης της Σύμβασης της Λωζάννης για τα Στενά, σύμφωνα με τον Παζαρτζί, Χ., ο.π., σελ.66-68

Κατά την Τουρκία, ακόμη και στις προπαρασκευαστικές εργασίες της Διάσκεψης, ενώ γίνεται σαφής μνεία για την ανάγκη τροποποίησης του καθεστώτος αποστρατικοποίησης της περιοχής των Στενών,¹⁷³ δεν γίνεται κάτι αντίστοιχο ρητά για τη Λήμνο και τη Σαμοθράκη, ούτε και από τον ίδιο τον Έλληνα αντιπρόσωπο.¹⁷⁴ Αποτελεί, λοιπόν, προφανές πως το σκεπτικό της Σύμβασης του Montreux ήταν μόνο η απαλλαγή της Τουρκίας από τους περιορισμούς εις βάρος της. Εξάλλου, κατά τον Παζαρτζί, όταν υφίστανται δύο συνθήκες, στο διεθνές δίκαιο δεν υπαγορεύεται πουθενά ότι είναι υποχρεωτικό να επιβιβαιώνεται στη μεταγενέστερη συνθήκη η διατήρηση της ισχύος των διατάξεων εκείνων που σκόπιμα παραμένουν σε ισχύ στη μεταγενέστερη συνθήκη από την προγενέστερη.¹⁷⁵ Επίσης, το γεγονός ότι, στο Πρόσθετο Πρωτόκολλο της Σύμβασης του Montreux¹⁷⁶ ορίζεται πως η Τουρκία θα επανοπλίσει αμέσως τα Στενά, αφ' ης της εφαρμογής του Πρωτοκόλλου, ενισχύει την τουρκική άποψη ότι η Σύμβαση επιτρέπει τη στρατικοποίηση μόνο της τουρκικής περιοχής των Στενών, και καμίας άλλης.¹⁷⁷

Ακόμη, ένα γενικού χαρακτήρα επιχείρημα που η Τουρκία επικαλείται, είναι η Απόφαση των Έξι Δυνάμεων της 13^{ης} Φεβρουαρίου 1914 ως διεθνές κείμενο, που κατά αυτήν, δημιουργεί υποχρέωση της Ελλάδας για αποστρατικοποίηση των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου.¹⁷⁸ Η Απόφαση αυτή προέβλεπε τη ρύθμιση της τύχης των νησιών του Αιγαίου από τις Μεγάλες Δυνάμεις, οι οποίες αποφάσιζαν η Ελλάδα να διατηρήσει την κυριότητά τους ως δύναμη που κατείχε τα νησιά τότε πραγματικά, με παράλληλη

¹⁷³ Παραδείγματος χάριν, ο Τούρκος αντιπρόσωπος N. Menemencioglu, υποβάλλοντας το τουρκικό σχέδιο σύμβασης δήλωσε ότι «[...] χωρίς αμφιβολία δεν χρειάζεται να εστιάσω την προσοχή μου στους λόγους που μας ώθησαν να ζητήσουμε την κατάργηση των διατάξεων αποστρατικοποίησης της Σύμβασης του 1923. Όπως είναι γνωστό, η αόριστη αποδοχή της κατάργησης αυτών των διατάξεων εξασφάλισε τη δυνατότητα σύγκλησης της Διάσκεψης του Μοντρέ.», βλ. Παζαρτζί, Χ., ο.π. σελ. 76

¹⁷⁴ Μετά την απόρριψη ενσωμάτωσης του άρθρου 24 του αγγλικού σχεδίου στη Σύμβαση, που όριζε ότι «Η Σύμβαση αυτή καταργεί τη σχετική με το καθεστώς των Στενών Σύμβαση, που υπογράφηκε στη Λωζάννη στις 24 Ιουλίου 1923», ο αρχηγός της ελληνικής αντιπροσωπείας Ν. Πολίτης, θεωρώντας ικανοποιητική μόνη τη διατύπωση του προοιμίου της Σύμβασης, προέβη στην δήλωση «Δηλαδή ευθύς ως γίνει η παρούσα Σύμβαση θα καταργηθεί η Σύμβαση της Λωζάννης». Η άποψη αυτή, που ακολουθήθηκε από τη δήλωση: «Αν δεν υπάρχει άλλη παρατήρηση, θα πεισθώ ότι η Διάσκεψη έχει τη γνώμη ότι δεν κρίνεται αναγκαίο να υπάρχει στη Σύμβαση ένα άρθρο σχετικό με την κατάργηση της Σύμβασης της Λωζάννης», φαίνεται να εκφράζει την πεποίθηση ότι η διάταξη του προοιμίου της Σύμβασης καταργεί συνολικά τη Σύμβαση της Λωζάννης για τα Στενά, αυτή όμως η άποψη εκφράζει μόνο την ελληνική πλευρά και δεν αποτελεί τεκμήριο ότι εκφράζει και τις υπόλοιπες πλευρές, κατά τον Παζαρτζί, Χ., ο.π., σελ. 68-69

¹⁷⁵ Παζαρτζί, Χ., ο.π., σελ. 69-77

¹⁷⁶ Βλ. Παράρτημα 11

¹⁷⁷ Παζαρτζί, Χ., ο.π., σελ. 77-78

¹⁷⁸ Η Απόφαση αυτή μεταξύ Ελλάδας, Βουλγαρίας, Μαυροβουνίου, Σερβίας, Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αντλεί την καταγωγή της στη Συνθήκη Ειρήνης του Λονδίνου (1913). Βλ. σχετικά στο Παράρτημα 2

υποχρέωση αποστρατικοποίησής τους. Στη βάση του ότι το άρθρο 12 της Συνθήκης της Λωζάννης¹⁷⁹ επαναβεβαιώνει την Απόφαση του 1914, η τουρκική πλευρά συνδέει την κυριαρχία της Ελλάδας με τον όρο της αποστρατικοποίησης όλων των νησιών, που είναι στοιχείο περιορισμού της εν λόγω κυριαρχίας και περιλαμβάνεται στη συγκεκριμένη απόφαση. Η Τουρκία υποστηρίζει, δηλαδή, ότι η Απόφαση του 1914 προσδιορίζει ότι τα νησιά Λήμνος, Σαμοθράκη, Λέσβος, Χίος, Σάμος, Ικαρία και άλλα, παραχωρήθηκαν στην Ελλάδα υπό τον όρο ότι θα παραμείνουν αποστρατικοποιημένα, και ότι η Συνθήκη της Λωζάννης επιβεβαιώνει (στο άρθρο 12) την Απόφαση του 1914, άρα επιβεβαιώνει και την υποχρέωση της αποστρατικοποίησης που περιέχεται σε αυτή για όλα τα νησιά, ως αναγκαίο όρο για την διατήρηση της κυριαρχίας της Ελλάδας επί των νησιών.¹⁸⁰

Εν προκειμένω, λοιπόν, για τα νησιά της Λήμνου και Σαμοθράκης, η Τουρκία υποστηρίζει πως, ασχέτως των σχέσεων μερικής ή ολικής υποκατάστασης της Σύμβασης του Montreux στη Σύμβαση της Λωζάννης περί των Στενών, η Λήμνος και η Σαμοθράκη εξακολουθούν να υπάγονται στους όρους μεταφοράς της κυριαρχίας προς την Ελλάδα, που θέτει η Απόφαση του 1914, δηλαδή στην αποστρατικοποίηση, ακριβώς επειδή το επιβεβαιώνει η Συνθήκη της Λωζάννης, που αφορά την ελληνική κυριαρχία επί των νήσων της Ανατολικής Μεσογείου. Στο σημείο αυτό, μάλιστα, αξίζει παρενθετικά να αναφέρουμε πως η Τουρκία θεωρεί, επειδή το άρθρο 12 αναφέρεται ενδεικτικά στα νησιά («ιδία») Λήμνου, Σαμοθράκης, Λέσβου, Χίου, Σάμου, Ικαρίας, ενώ η Απόφαση του 1914 αναφέρεται σε νησιά που κατέχονταν από την Ελλάδα κατά την ημερομηνία της (13.2.1914), ότι η αποστρατικοποίηση εκ της Απόφασης θα πρέπει να επεκταθεί σε όλα τα νησιά που η Ελλάδα κατείχε τότε, όπως ο Άγιος Ευστράτιος, οι Φούρνοι, οι Οινούσες και τα Ψαρά.¹⁸¹

Εκτός αυτών, η Τουρκία επικαλείται την απάντηση που έδωσε η Ελλάδα στο τουρκικό διάβημα της 2^{ης} Απριλίου 1969, με το οποίο η Τουρκία διαμαρτυρήθηκε επίσημα για κάποια έργα που γίνονταν στο αεροδρόμιο της Λήμνου.¹⁸² Στο απαντητικό

¹⁷⁹ Βλ. Παράρτημα 3

¹⁸⁰ Μπρεδήμας, Α. στο Περράκης, Σ., «Διεθνές Δίκαιο και Διεθνής Πολιτική στο Αιγαίο και στην Ανατολική Μεσόγειο: Πρακτικά 2^{ου} Συμποσίου Ρόδου-Καστελλόριζου 27-30 Σεπτεμβρίου 2018», Ελληνική Εταιρεία Διεθνούς Δικαίου & Διεθνών Σχέσεων, εκδ. Σιδέρης Ι., 2021, σελ. 59

¹⁸¹ Γιόκαρης, Α. στο Περράκης, Σ., «Αιγαίο.Εξελίξεις και Προοπτικές Επίλυσης των Ελληνοτουρκικών Διενέξεων: Πρακτικά Ημερίδας 3 Ιουνίου 2002», Ελληνική Εταιρεία Διεθνούς Δικαίου και Διεθνών Σχέσεων, εκδ. Σάκκουλας Αντ., Αθήνα-Κομοτηνή, 2003

¹⁸² « *Le Représentant du Gouvernement hellénique s'est alors borné à déclarer que les informations fournies par le Représentant turc ne correspondait pas à la réalité et que le Gouvernement grec n' était engagé dans aucune activité militaire dans les îles de la Mer Égée [...]* Dans les îles de Lemnos et

της υπόμνημα η Ελλάδα ισχυρίστηκε ότι συνεχίζει να σέβεται τις συμβατικές της υποχρεώσεις, επομένως -κατά την τουρκική άποψη- η Ελλάδα δεν αρνήθηκε την ύπαρξή τους, επιχειρώντας αντίθετα να δικαιολογήσει την εγκατάσταση στρατευμάτων στα εν λόγω εδάφη.¹⁸³

Παράλληλα, η τουρκική επιχειρηματολογία προσπαθεί να δικαιολογήσει τη δήλωση του δικού της Υπουργού Εξωτερικών, Ρ. Αράς, η οποία μάλιστα έγινε ενώπιον της τουρκικής Εθνοσυνέλευσης κατά τη στιγμή της κύρωσής της Σύμβασης του Montreux, και σύμφωνα με αυτήν «οι διατάξεις που αναφέρονται στα νησιά Λήμνος και Σαμοθράκη, [...], σημαίνουν ότι καταργούνται και αυτές από τη Σύμβαση του Montreux»¹⁸⁴. Η Τουρκία απορρίπτει τη νομική αξία της δήλωσης του Aras στη βάση του ότι πρόκειται απλώς για μια χειρονομία καλής θέλησης προς την Ελλάδα σε μια εποχή σύσφιξης των σχέσεων των δύο χωρών. Θεωρεί πως ακόμη κι αν η εν λόγω δήλωση είχε νομική υπόσταση, αυτή θα έπρεπε να επιβεβαιώνεται τουλάχιστον από την μετέπειτα σταθερή πρακτική των κρατών, κάτι που δεν συνέβη με το απαντητικό υπόμνημα της Ελλάδας που προηγουμένως αναφέρθηκε.¹⁸⁵ Τέλος, η Τουρκία έχει υποστηρίξει πως τα ελληνικά νησιά δεν στρατικοποιήθηκαν τότε (το 1936-39), αλλά πολύ αργότερα, στη δεκαετία του '60, κάτι που παραχωρεί στην Τουρκία τη δυνατότητα να αμφισβητήσει τα δικαιώματα της Ελλάδας ως προς αυτά, εξαιτίας της μη άσκησής τους από την Ελλάδα.¹⁸⁶

Samothrace et du Dodécanèse qui sont soumises par les traités y relatifs a un statut de stricte démilitarisation, les effectifs militaires atteignent parfois plusieurs bataillons dans une seule île, sans y compter les unités para-militaires. La présence dans les aéroports d'unités de la Force aérienne et de certains équipements spéciaux leur confère un caractère militaire.», Τουρκικό Διάβημα προς την Ελλάδα, 2/4/1969, βλ. Παζαρτζί, Χ., ο.π., σελ. 124

¹⁸³ «Ο Υπουργός Εξωτερικών Υποθέσεων έχει μελετήσει με προσοχή το Υπόμνημα της Πρεσβείας της Τουρκίας της 2 Απριλίου 1969, και επιθυμεί να βεβαιώσει την Πρεσβεία της Τουρκίας ότι η Ελληνική Κυβέρνηση συνεχίζει να σέβεται όλες τις συμβατικές της υποχρεώσεις δυνάμει της Συνθήκης της Λωζάννης της 24 Ιουλίου 1923[.../...], Ελληνικό απαντητικό υπόμνημα προς την Τουρκία (10.5.1969)

¹⁸⁴ Ολόκληρη η δήλωση: «Οι διατάξεις που αναφέρονται στα νησιά Λήμνος και Σαμοθράκη, τα οποία ανήκουν στη γείτονα και φίλη Ελλάδα και τα οποία ήταν αποστρατικοποιημένα με βάση τις σχετικές διατάξεις της Συνθήκης της Λωζάννης, σημαίνουν ότι καταργούνται και αυτές από τη Σύμβαση του Montreux. Με την ευκαιρία αυτή, φαίνεται ακόμη μια φορά ένα από τα χαρακτηριστικά της πολιτικής της νέας Τουρκίας: να ευχόμαστε για τους φίλους αυτό που ευχόμαστε και για εμάς, και να μην ευχόμαστε για τους φίλους μας, όπως και για κάθε άλλη Δύναμη, αυτό που εμείς θεωρούμε ως άδικο.» Εφημερίδα των Πρακτικών της Τουρκικής Εθνοσυνέλευσης, τεύχος 12, Ιούλιος 31/1936, σελ. 309

¹⁸⁵ Παζαρτζί, Χ., ο.π., σελ. 78-86

¹⁸⁶ Ηρακλείδης, Α., «Ασπονδοί γείτονες- Ελλάδα-Τουρκία: Η διένεξη του Αιγαίου», εκδ. Σιδέρης Ι., 2007, σελ. 344

4. Οι ελληνικές θέσεις

Η Ελλάδα, κατ' αρχήν, υποστηρίζει πως το ζήτημα της αποστρατικοποίησης των νήσων Λήμνου και Σαμοθράκης, που προβλεπόταν από τη Σύμβαση της Λωζάννης για τα Στενά του 1923, καταργήθηκε από τη Σύμβαση του Montreux του 1936, η οποία αντικατέστησε στο σύνολό της την προαναφερόμενη Σύμβαση της Λωζάννης.¹⁸⁷

Σε απάντηση του τουρκικού επιχειρήματος περί μη ολικής κατάργησης της Σύμβασης της Λωζάννης, λόγω μη ρητής καταργητικής διάταξης για τη Λήμνο και τη Σαμοθράκη στη Σύμβαση του Montreux, η Ελλάδα υποστηρίζει πως η ρητή ειδική αναφορά στη Λήμνο και τη Σαμοθράκη παρέλκει, καθώς στη Σύμβαση του Montreux υπάρχει σαφέστατη ρητή διάταξη, που καταργεί ολόκληρη τη Σύμβαση της Λωζάννης και επακολούθως και όλες τις επιμέρους διατάξεις της, και δεν είναι άλλη από το Προοίμιο της Σύμβασης του Montreux (*«Απεφάσισαν να υποκαταστήσωσι την παρούσα Σύμβασιν εις την Σύμβασιν την υπογραφείσαν εν Λωζάννη»*). Όπως εξηγεί ο Οικονομίδης, στο διεθνές δίκαιο, όταν μια σύμβαση καταργείται στο σύνολό της, χωρίς καμία εξαίρεση, περιορισμό ή επιφύλαξη, όπως η εν προκειμένω, καταργούνται αναπόδραστα όλες οι διατάξεις της · ειδιάλλως για την συνολική κατάργηση μιας σύμβασης από μία μεταγενέστερη, θα απαιτούταν σε αυτή να μνημονεύονται όλες οι καταργούμενες διατάξεις άρθρο προς άρθρο, κάτι που θα συνιστούσε άτοπο και παράλογο.¹⁸⁸ Αφετέρου, όσον αφορά τον σκοπό της Σύμβασης του Montreux, η Ελλάδα θεωρεί πως, όπως ρητά καθιερώνει και το Προοίμιο¹⁸⁹, αυτός ανάγεται στην ελευθερία της ναυσιπλοΐας μέσα στα Στενά. Η αναφορά στο Προοίμιο στην ασφάλεια της Τουρκίας και των παροχθίων κρατών, υφίσταται αποκλειστικά μέσα στο πλαίσιο της κατοχύρωσης της ελευθερίας ναυσιπλοΐας μέσα στα Στενά, και δεν συνδέεται επ' ουδενί με τη Λήμνο και τη Σαμοθράκη. Επικουρικώς επισημαίνεται από την ελληνική πλευρά πως στο διεθνές δίκαιο υφίσταται, πάντως, πάγιος ερμηνευτικός κανόνας, σύμφωνα με τον οποίον, έστω και αν ενυπάρχει κάποια ασάφεια σε συνθήκες που άπτονται της κυριαρχίας των κρατών, η ασάφεια θα πρέπει να ερμηνεύεται συσταλτικά,

¹⁸⁷ Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εξωτερικών, 'Τουρκικοί ισχυρισμοί περί αποστρατικοποίησης των νησιών του Αιγαίου', στο <https://www.mfa.gr/zitimata-ellinotourkikon-sheseon/eidikotera-keimena/tourkikoi-ishirismoi-apostratikopoiisis-nison-aigaiou.html>, τελευταία ενημέρωση 14 Ιουνίου 2018

¹⁸⁸ Οικονομίδης, Κ. στο Οικονομίδης, Π. Κ., & Παζάρτζι, Χ., «Το Καθεστώς Της Αποστρατικοποίησης Των Ανατολικών Νησιών Του Αιγαίου: Το νομικό καθεστώς των ελληνικών νησιών του Αιγαίου - Απάντηση στην Τουρκική μελέτη», Γνώση, 1989, σελ. 146

¹⁸⁹ Βλ. Παράρτημα 10

δηλαδή υπέρ των ησσόνων περιορισμών για τα εν λόγω κράτη, εν προκειμένω υπέρ του ελεύθερου καθεστώτος και όχι των περιορισμών της κυριαρχίας του, όπως η αποστρατικοποίηση.¹⁹⁰

Προς επίρρωση της πρόθεσης των μερών για συνολική κατάργηση της Σύμβασης της Λωζάννης, η Ελλάδα περαιτέρω επικαλείται τις προπαρασκευαστικές εργασίες του Montreux, οι οποίες παίζουν επιβοηθητικό ρόλο στην ερμηνεία της Σύμβασης. Όπως προκύπτει και από την διπλωματική αλληλογραφία της εποχής, και οι δύο χώρες, μέσα σε ένα πνεύμα εξομάλυνσης των σχέσεων τους τη δεδομένη εποχή, είχαν συγκλίνει στον εξοπλισμό της Λήμνου και Σαμοθράκης σε συνέπεια του επανεξοπλισμού της ζώνης των Στενών πριν καν αρχίσει η Διάσκεψη. Ιδίως δε η τουρκική πλευρά επανειλημμένως είχε μιλήσει για συνολική κατάργηση της Σύμβασης της Λωζάννης.¹⁹¹ Στη Διάσκεψη του Montreux, η απόρριψη του άρθρου 24 του αγγλικού σχεδίου (*«Η παρούσα Σύμβαση καταργεί τη Σύμβαση που υπογράφηκε στη Λωζάννη στις 24 Ιουλίου 1923 και αφορά το καθεστώς των Στενών»*) οφείλεται στο ότι ο αρχηγός της τουρκικής αντιπροσωπείας, Ρ. Αράς, τη θεώρησε περιττή για τη ρύθμιση της ολικής κατάργησης της Σύμβασης της Λωζάννης αφού αυτή διατυπώνεται ήδη στην ειδική διάταξη του Προοιμίου της Σύμβασης του Montreux, γεγονός που επιβεβαίωσε και έπειτα ο Ν. Πολίτης με τη δήλωσή του,¹⁹² καταδεικνύοντας ένα γενικό consensus περί ολικής κατάργησης. Προκύπτει, λοιπόν, αναντίρρητα το γεγονός πως ο επικεφαλής της ελληνικής αντιπροσωπείας Ν. Πολίτης προέβη στην εξής αποδοχή της Σύμβασης, φανερώνοντας ότι δεν υπήρχε ανάγκη ρητής αναφοράς ως προς την κατάργηση της αποστρατικοποίησης των ελληνικών νησιών, όπως ακριβώς και των τουρκικών, δεδομένης της υπαγωγής τους στο ευρύτερο σύστημα των Στενών. Όσον αφορά στη

¹⁹⁰ Οικονομίδης, Κ., ο.π., σελ. 147-150

¹⁹¹ Βλ. επιστολή του Τούρκου Πρέσβη Roussen Esref προς τον Έλληνα Πρωθυπουργό Ι. Μεταξά της 6/5/1936 (*«Κατ' εντολήν της Κυβερνήσεώς μου, είμαστε εξ ολοκλήρου σύμφωνοι όσον αφορά στον εξοπλισμό (militarization) των νησιών Σαμοθράκης και Λήμνου ταυτόχρονα με τον εξοπλισμό των Στενών»*), Economides, C., *«Nouveaux elements concernant l'Île de Limnos: un problème totalement artificiel»*, Revue Hellénique de Droit International, 1984, σελ. 14 κ.επ., Dondas, D., *«Greece and Turkey; The Regime of the Straits, Lemnos and Samothrace»*, Αθήνα, 1987, σελ. 103 κ.επ.

Χαρακτηριστικό είναι και το άρθρο του Τούρκου βουλευτή Ιουνούς Ναντί, που δημοσιεύτηκε σε εφημερίδα που αντιπροσώπευε την επίσημη θέση της τουρκικής κυβέρνησεως (*«[...] αφού δια της αποδοχής της αιτήσεως της Κυβερνήσεως της Αγκυρας δύο ελληνικά νήσοι, επίκαιρον κατέχουσιν θέσιν εν τω Αιγαίω, η Λήμνος και η Σαμοθράκη, αυτοδικαίως θα οχυρωθούν»*), Η Καθημερινή, 22 Απρ 1936

¹⁹² *«Δεν φαντάζομαι η υποβολή της τουρκικής προτάσεως να προκαλέσει δυσκολίες τη στιγμή που έγινε από την ίδια την τουρκική αντιπροσωπεία και που η ιδέα της καταργήσεως της Συνθήκης της Λωζάννης προκύπτει από το προοίμιο όπου συμφωνείται πως η σύγκληση αυτής της Συνδιασκέψεως έγινε με σκοπό την επεξεργασία μιας συμβάσεως προορισμένης να αντικαταστήσει τη Συνθήκη της Λωζάννης. Έτσι λοιπόν από τη στιγμή που η σύμβαση αυτή θα συνομολογηθεί θα εξαφανιστεί εκείνη της Λωζάννης»*, Μανωλοπούλου- Βαρβιτσιώτη, Κ., ο.π., σελ.96

δήλωση του Αράς, ενώπιον της Τουρκικής Εθνοσυνέλευσης¹⁹³, αυτή αποτελεί από μόνη της, για την Ελλάδα, ισχυρή και επίσημη μαρτυρία για την κατάργηση της αποστρατικοποίησης των ελληνικών νησιών, κάτι που περαιτέρω φανερώνει και η διπλωματική αλληλογραφία της εποχής για ακόμη μια φορά.¹⁹⁴

Επιπλέον, μετά τη Σύμβαση του Montreux, η πρακτική των δύο κρατών είναι πλήρως εναρμονισμένη με τα παραπάνω: η Τουρκία οχύρωσε αμέσως την Ίμβρο και την Τένεδο και τις χαρακτήρισε επιτηρούμενες ζώνες, ενώ η Ελλάδα έκανε το ίδιο για τη Λήμνο και τη Σαμοθράκη με Βασιλικό Διάταγμα το 1937,¹⁹⁵ αφού προέβη σε «στρατιωτική κατάληψη» των δύο νησιών, γνωστοποιώντας την ενέργεια αυτή στη Γαλλία, Βρετανία και Ιταλία και τυγχάνοντας της σύμφωνης γνώμης της Βρετανίας.¹⁹⁶ Αν η παράλειψη, λοιπόν, ειδικής αναφοράς των νησιών -ελληνικών και τουρκικών- στο σύστημα των Στενών στη Σύμβαση του Montreux σήμαινε κάτι, τι ακριβώς δίνει το δικαίωμα στην Τουρκία να θεωρεί ότι μόνο τα δικά της νησιά μπορούν να επανεξοπλιστούν; Κατά τις ελληνικές θέσεις, η παράλειψη ειδικής αναφοράς των νησιών για το ζήτημα της κατάργησης της αποστρατικοποίησης έγκειται στο γεγονός ότι αυτά θεωρούνται ως έχοντα παρακολουθητικό χαρακτήρα στο σύστημα των Στενών και του επανεξοπλισμού τους.¹⁹⁷ Όσον αφορά στο ελληνικό απαντητικό υπόμνημα της 10.5.1969, αυτό δεν αποτελεί δείγμα παραδοχής των ελληνικών υποχρεώσεων αποστρατικοποίησης εκ μέρους της Ελλάδας, εκ μόνου του γεγονότος ότι ο συντάκτης δεν επιχείρησε να ανασκευάσει ή να διορθώσει τις ανακρίβειες του τουρκικού υπομνήματος.¹⁹⁸

Επίσης, η διάταξη του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Σύμβασης του Montreux, που προβλέπει την άμεση ισχύ του επανοπλισμού των Στενών από την Τουρκία, δεν έχει, κατά τις ελληνικές θέσεις, από μόνη της την σημασία πως μόνο η Τουρκία έχει το

¹⁹³ Βλ. υποσ. 184

¹⁹⁴ Βλ. τηλεγραφήματα μεταξύ Υπουργείου Εξωτερικών και ελληνικής Πρεσβείας στην Τουρκία (*«Καθ' α ετηλεγράφησε ημίν Ν. Πολίτης, Τ.Ρ. Αράς εδήλωσε ατώ εν Montreux ότι θεωρεί ότι Ελλάς έχει από τούδε πλήρη ελευθερίαν ανανοχρώσεως νήσων Λήμνου και Σαμοθράκης [...]»*), Τηλεγράφημα Β. Υπ. Εξωτερικών προς Β. Πρεσβεία Άγκυρας, 29/7/1936 · *«Επικοινωνήσα αμέσως μετά Υπουργού Εξωτερικών όστις προετοιμάζει δηλώσεις τους εις ας προβή αύριον. Με διαβεβαίωσε ότι θα κάμη και σχετικήν περί ημετέρων νήσων μνείαν εν ω πνεύματι ωμίλησεν εις Ν. Πολίτην και με παρακάλεσε διαβιβάσω κ. Πρωθυπουργόν τα λίαν φιλικά του αισθήματα»*, Τηλεγράφημα Β. Πρεσβείας Άγκυρας προς Β. Υπ. Εξωτερικών, 30/7/1936).

¹⁹⁵ Βλ. Β.Δ. 3^{ης} Απριλίου 1937 «περί καθορισμού απαγορευμένων ζωνών κατά ξηράν και κατά θάλασσαν»

¹⁹⁶ Συρίγος, Α., ο.π., σελ. 272

¹⁹⁷ Μπρεδήμας, Α., ο.π., σελ. 63

¹⁹⁸ Οικονομίδης, Κ., ο.π., σελ. 154

δικαίωμα επανοπλισμού των περιοχών της, όπως αυτή ισχυρίζεται.¹⁹⁹ Αντίθετα, η εν λόγω ρύθμιση αποτελεί ένα ειδικό πλεονέκτημα που παρέχεται στην Τουρκία για άμεση εφαρμογή των διατάξεων της Σύμβασης, χωρίς να στερεί και από τα άλλα συμβαλλόμενα κράτη-όπως και η Ελλάδα- τα δικαιώματά τους που εκκινούν να απολαμβάνουν εφαρμογής μεταγενέστερα.

Η Ελλάδα, ακόμη, απορρίπτει την τουρκική άποψη, σύμφωνα με την οποία, και αν ακόμα η Σύμβαση του Montreux είχε καταργήσει συνολικά τη Σύμβαση της Λωζάννης, νομική βάση για τη διατήρηση του καθεστώτος αποστρατικοποίησης των νήσων Λήμνου και Σαμοθράκης παραμένει το άρθρο 12 της Συνθήκης Ειρήνης της Λωζάννης,²⁰⁰ το οποίο παραπέμπει ρητά στην Απόφαση των Έξι Δυνάμεων της 13^{ης} Φεβρουαρίου 1914.²⁰¹ Κατά την Ελλάδα, το άρθρο 12 της Συνθήκης της Λωζάννης αφορά αποκλειστικά στην κυριαρχία της Ελλάδας πάνω στα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου και όχι στο ζήτημα της αποστρατικοποίησής τους, κάτι που προκύπτει και από τη γραμματική ερμηνεία της διάταξης (*«αφορώσα εις την κυριαρχίαν της Ελλάδος επί των νήσων της Ανατολικής Μεσογείου [...]»*). Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι το ζήτημα της αποστρατικοποίησης των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου ρυθμίστηκε ειδικά με δύο ξεχωριστές και αυτοτελείς συμβατικές ρυθμίσεις: η μεν -για τα νησιά Λέσβος, Χίος, Σάμος, Ικαρία- υπό το άρθρο 13 της Συνθήκης Ειρήνης της Λωζάννης, η δε -για τα νησιά στην είσοδο των Στενών Σαμοθράκη, Λήμνος, Ίμβρος, Τένεδος, Λαγούσες- υπό το άρθρο 4 της Σύμβασης της Λωζάννης περί των Στενών. Σε περίπτωση, λοιπόν, παράλληλης εφαρμογής για την Λήμνο και τη Σαμοθράκη των άρθρων 12 της Συνθήκης Ειρήνης της Λωζάννης και των άρθρων 4 και 6 της Σύμβασης της Λωζάννης περί των Στενών, θα οδηγούμασταν σε παράλογα αποτελέσματα καθώς δεν είναι δυνατή η ταυτόχρονη εφαρμογή δύο διαφορετικού περιεχομένου συμβατικών ρυθμίσεων.²⁰² Εφόσον, ακόμη, οι δύο αυτές ρυθμίσεις δεν είναι ταυτόσημες, παράλληλη εφαρμογή τους, κατά τις ελληνικές θέσεις, είναι απαράδεκτη, καθώς προσκρούει στην ερμηνευτική αρχή του διεθνούς δικαίου, σύμφωνα με την οποία οι

¹⁹⁹ Μανωλοπούλου- Βαρβιτσιώτη, Κ, ο.π., σελ.99

²⁰⁰ Για άρθρο 12 Συνθήκης Ειρήνης της Λωζάννης, βλ. Παράρτημα 3

²⁰¹ Βλ. Παράρτημα 2

²⁰² Υπάρχουν σημαντικές διαφορές στις δύο διατάξεις. Αν υποθέσουμε ότι το άρθρο 12 συμπεριλαμβάνει ρυθμιστικά και το ζήτημα της αποστρατικοποίησης, τότε δημιουργείται για τα νησιά ένα καθεστώς απόλυτης και ολικής αποστρατικοποίησης, βάσει της Απόφασης του 1914 (*«ούτε να οχυρωθώσι ούτε να χρησιμοποιηθώσι προς ναυτικών πινά ή στρατιωτικών σκοπών»*). Με το άρθρο 4 της Σύμβασης περί των Στενών, ωστόσο, δημιουργείται ένα διαφορετικό καθεστώς, που επιτρέπει π.χ. τα αερόπλοια, τα υποβρύχια σκάφη, τις δυνάμεις χωροφυλακής κλπ., ερχόμενο σε αντίφαση με το υποτιθέμενο καθεστώς που εγκαινιάζει το άρθρο 12.

ειδικότερες διατάξεις υπερισχύουν των γενικών. Εν προκειμένω, οι διατάξεις των άρθρων 13 της Συνθήκης Ειρήνης της Λωζάννης και τα άρθρα 4 και 6 της Σύμβασης της Λωζάννης περί των Στενών είναι ειδικότερες της διάταξης του άρθρου 12. Όσον αφορά, επιπλέον, τους τουρκικούς ισχυρισμούς για επέκταση του καθεστώτος αποστρατικοποίησης και σε άλλα νησιά (Άγιος Ευστράτιος, Ψαρά κ.α.), τα οποία δεν μνημονεύονται στο άρθρο 12 αλλά περιήλθαν δυνάμει αυτού και της Απόφασης του 1914 στην κυριαρχία της Ελλάδας, η Ελλάδα διατείνεται ότι η υπαγωγή συγκεκριμένων νησιών του Ανατολικού Αιγαίου γίνεται επιλεκτικά, ονομαστικά και αποκλειστικά στα άρθρα 13 της Συνθήκης της Λωζάννης και 4 της Σύμβασης για τα Στενά, και δεν μπορεί να συναχθεί ερμηνευτικά ότι το άρθρο 12 επέβαλε κατά αυτόν τον τρόπο ένα γενικό καθεστώς απόλυτης αποστρατικοποίησης ανεξαιρέτως σε όλα τα νησιά της ελληνικής κυριαρχίας.²⁰³

Τέλος, ενισχυτική των ελληνικών θέσεων αποτελεί και η γνωμοδότηση της Νομικής Υπηρεσίας του NATO της 2^{ης} Νοεμβρίου 1987 ²⁰⁴ σχετικά με το καθεστώς αποστρατικοποίησης της Λήμνου, το οποίο είχε θέσει στο παρελθόν η Τουρκία για το ζήτημα της κατασκευής σε αυτή στρατιωτικού αεροδρομίου. Η γνωμοδότηση κατέληξε στο συμπέρασμα ότι «η Σύμβαση της Λωζάννης περί των Στενών έχει αντικατασταθεί από τη Σύμβαση του Montreux, σύμφωνα με την οποία δεν υφίσταται κανένας περιορισμός των κυριαρχικών δικαιωμάτων της Ελλάδας, η οποία, όσον αφορά τη Λήμνο, μπορεί να τα ασκεί με τρόπο που θεωρεί κατάλληλο». Μολονότι, εν τέλει, λίγα χρόνια αργότερα, το 1984, εκδόθηκαν οδηγίες προς τον Οργανισμό για μη συμπερίληψη της Λήμνου και της Σαμοθράκης στο στρατιωτικό σχεδιασμό του NATO, εξαιτίας τουρκικών διαμαρτυριών,²⁰⁵ η εν λόγω γνωμοδότηση αποτελεί ένα ισχυρό επιχείρημα υπέρ του επανεξοπλισμού των νησιών, με νομική αξία, σε αντίθεση με την πρακτική απόκλισης του Οργανισμού από αυτή, που προσλαμβάνει χαρακτήρα αποκλειστικά πολιτικό.²⁰⁶

²⁰³ Οικονομίδης, Κ., ο.π., σελ. 155-159

²⁰⁴ Για κείμενο γνωμοδότησης, βλ. Σαζανίδης, Χ., «Ελλάδα, Τουρκία, NATO και ο εναέριος χώρος του Αιγαίου 1974-1986», Μαϊανδρος, Θεσσαλονίκη, 1987, σελ. 206-207

²⁰⁵ Οι οδηγίες αυτές έμειναν γνωστές ως «Luns Rulings», από τον τότε Γενικό Γραμματέα του NATO, J. Luns, που τις εξέδωσε. Αργότερα, τον Αύγουστο του 2006, εκδόθηκε η «Aegean Islands' Guidance Policy», η οποία όριζε τη μη ένταξη των νησιών του Αιγαίου σε νατοϊκές δραστηριότητες και περιορίσε τις συμμαχικές πτήσεις, ενώ το 2018 ακολούθησε από το NATO απόφαση περιορισμού των πτήσεων των αεροσκαφών έγκαιρης προειδοποίησης και ελέγχου (AWACS) στην περιοχή του Αιγαίου. Τάρκας, Α., «Το NATO “κόβει” τα AWACS από το Αιγαίο παίρνοντας ουσιαστικά θέση υπέρ Τουρκίας!», Δημοκρατία, 25/04/2018, διαθέσιμο στο <https://www.dimokratia.gr/apopseis/400732/oristika-ektos-aigaiou-ta-awacs-toy-nato/>

²⁰⁶ Μπρεδήμας, Α., ο.π., σελ. 75-78

II. Το καθεστώς των νήσων Λέσβου, Χίου, Σάμου, Ικαρίας

1. Η Συνθήκη Ειρήνης της Λωζάννης του 1923

Η αποστρατικοποίηση της Λέσβου, της Χίου, της Σάμου και της Ικαρίας αναφέρεται και αυτή, όπως και στην προηγούμενη περίπτωση νησιών, για πρώτη φορά στην Απόφαση των Έξι Μεγάλων Δυνάμεων της 13^{ης} Φεβρουαρίου 1914. Μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, τα νησιά αυτά παραχωρήθηκαν οριστικά στην Ελλάδα με τη Συνθήκη των Σεβρών του 1920, η οποία δεν περιείχε κάποια δέσμευση ως προς την κυριαρχία της Ελλάδας επί αυτών. Η Συνθήκη της Λωζάννης, ωστόσο, που ακολούθησε το 1923, έθετε κάποιες ειδικές περιοριστικές διατάξεις για το καθεστώς τους.

Το καθεστώς που θα επιβαλλόταν στα συγκεκριμένα νησιά αποτέλεσε αντικείμενο μακράς συζητήσεως στη Συνδιάσκεψη της Λωζάννης. Ο Τούρκος αντιπρόσωπος Ισμέτ Πασσά (Ινονού) ζήτησε αυτονομία των νησιών και πλήρη αποστρατικοποίησή τους με καταστροφή όλων των στρατιωτικών και οχυρωματικών έργων, με το επιχείρημα ότι *«οι ιμπεριαλιστικές τάσεις της Ελλάδας πάνω στην Ανατολή έδειξαν στην Τουρκία πόσο κίνδυνο για την ασφάλειά της αποτελούν αυτά τα νησιά»*. Η ελληνική πλευρά αρνήθηκε βεβαίως την αυτονομία, δέχθηκε όμως να συζητήσει για ένα καθεστώς μερικής αποστρατικοποίησης στη βάση του ότι η εδαφική ακεραιότητα της Τουρκίας δεν θα μπορούσε να πληγεί από τα εν λόγω νησιά.²⁰⁷ Για τον καθορισμό του καθεστώτος αποστρατικοποίησης ορίστηκε μια Ειδική Επιτροπή, στο σχέδιο της οποίας αναφέρεται ότι ο σκοπός των διατάξεων αυτών αποτελεί πράγματι η αποτροπή της Ελλάδας από τη λήψη επιθετικών μέτρων κατά της Τουρκίας.²⁰⁸

Αποτέλεσμα υπήρξε η διατύπωση του άρθρου 13 της Συνθήκης της Λωζάννης του 1923, με το οποίο ορίστηκε ότι η ελληνική κυβέρνηση, προς εξασφάλιση της ειρήνης, υποχρεούται να τηρεί ως προς τα νησιά Μυτιλήνη, Χίος, Σάμος, Ικαρία συγκεκριμένα μέτρα.²⁰⁹ Το άρθρο 13 επέβαλλε ένα καθεστώς στα εν λόγω νησιά, χωρίς ωστόσο να

²⁰⁷ Μάλιστα η ελληνική πλευρά τόνισε ότι στα πρόσφατα γεγονότα του Μικρασιατικού Πολέμου, η αποβίβαση των ελληνικών στρατευμάτων στη Σμύρνη είχε γίνει με μεταφορά τους από το κέντρο της Ελλάδας, και όχι από τα εν λόγω νησιά.

²⁰⁸ «Documents Diplomatiques; Conférence de Lausanne», Tome Premier; 21 novembre 1922-1er février 1923, Ministère des Affaires Étrangères, Imprimerie Nationale, Paris, 1923, σελ. 79-92, διαθέσιμο σε <https://bibliotheque-numerique.diplomatie.gouv.fr/ark:/12148/bpt6k9770902c/fl05.item.texteImage>

²⁰⁹ Βλ. Παράρτημα 4

διατυπώνει το είδος του. Λαμβάνοντας, όμως, υπ' όψιν το σκοπό επιβολής του, που δεν είναι άλλος από την τυχόν προστασία της Τουρκίας σε περίπτωση διαρρήξεως των ελληνοτουρκικών σχέσεων λόγω της επικίνδυνης γειτνιάζουσας θέσης των νησιών από τις ακτές της Ανατολίας, μιλάμε για ένα καθεστώς που προορίζεται να λειτουργεί σε περίοδο ειρήνης, αφού έχει τεθεί για την αποτροπή της απειλής της ειρήνης. Μιλάμε, επομένως, για ένα καθεστώς αποστρατικοποίησης, και όχι για ένα καθεστώς ουδετεροποίησης, καθώς επιπλέον δεν υπάρχει καμία διάταξη που να προβλέπει τη λειτουργία του καθεστώτος εν καιρώ πολέμου.²¹⁰

Όσον αφορά την έκταση του εν λόγω καθεστώτος αποστρατικοποίησης, παρά τις επιφυλάξεις που διατύπωσε η Τουρκία κατά την Συνδιάσκεψη, αυτό είναι περιορισμένο και επομένως συνιστά καθεστώς μερικής αποστρατικοποίησης. Συγκεκριμένα στην παράγραφο 1 του άρθρου 13 ορίζεται η απαγόρευση της χρήσης των νησιών για εγκατάσταση ναυτικής βάσης ή ανέγερση οχυρωματικού έργου, στην παράγραφο 2 η απαγόρευση αεροπλοΐας των ελληνικών και οθωμανικών δυνάμεων πάνω από τα αντίστοιχα γειτνιάζοντα εδάφη, ενώ στην παράγραφο 3 τίθεται περιορισμός στον αριθμό των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων και των σωμάτων ασφαλείας.²¹¹

Η μερική αποστρατικοποίηση των νησιών τηρήθηκε από την Ελλάδα πιστά μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '60, ωστόσο η Τουρκία άρχισε να διαμαρτύρεται για αποστρατικοποίηση των ελληνικών νησιών πέρα από τα επιτρεπτά όρια, θέτοντας το θέμα για πρώτη φορά το 1964. Επανήλθε στο ζήτημα κατά τις διμερείς ελληνοτουρκικές συναντήσεις τον Απρίλιο και το Μάιο του 1968 και με αποστολή δύο μνημονίων τον Απρίλιο και Μάιο του 1969.²¹² Η Ελλάδα αρχικά απαντούσε ότι δεν είχε υπερβεί τα επιτρεπτά όρια, κάτι που φαινόταν να ικανοποιεί τότε την Άγκυρα.²¹³ Ωστόσο, μετά την τουρκική εισβολή στην Κύπρο το 1974 και τη γενικότερη όξυνση των ελληνοτουρκικών σχέσεων (απειλές της Τουρκίας κατά της εδαφικής ακεραιότητας της Ελλάδας, πολιτικές δηλώσεις κατά της ελληνικότητας των αιγιακών νησιών, συγκέντρωση στρατευμάτων στην τουρκική ακτή του Αιγαίου), η Ελλάδα άρχισε να κορυφώνει την αποστολή στρατευμάτων στα νησιά του ανατολικού

²¹⁰ Μανωλοπούλου- Βαρβιτσιώτη, Κ, ο.π., σελ. 101-103

²¹¹ Βλ. Παράρτημα 4

²¹² Μέχρι την τουρκική εισβολή στην Κύπρο, η Τουρκία δεν ξαναέθεσε το ζήτημα. Συρίγος, Α., ο.π., σελ. 211

²¹³ Ηρακλείδης, Α., «Άσπονδοι γείτονες- Ελλάδα-Τουρκία: Η διένεξη του Αιγαίου», εκδ. Σιδέρης Ι., 2007, σελ. 346

Αιγαίου.²¹⁴ Μετά την κρίση του Κυπριακού, η Τουρκία διαμαρτυρήθηκε εγγράφως και στον Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ (Απρίλιος 1975 και Αύγουστος 1976).²¹⁵ Παρά ταύτα από τα μέσα της δεκαετίας του 1970, η Ελλάδα δεν αρνείται, σε αντίθεση με όπως έκανε παλιότερα, την στρατικοποίηση των συγκεκριμένων νησιών, στοιχειοθετώντας την εν λόγω ενέργεια στη λήψη αμυντικών μέτρων, την οποία θεωρεί αναφαίρετο δικαίωμά της.

2. Οι τουρκικές θέσεις

Όπως στην περίπτωση των νήσων Λήμνου και Σαμοθράκης, η Τουρκία επικαλείται την Απόφαση των Έξι Δυνάμεων του 1914 ως παράλληλη νομική βάση για την αποστρατικοποίηση όλων των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου. Εξαίρεση φυσικά δεν αποτελούν τα νησιά Λέσβος, Χίος, Σάμος, Ικαρία, στην κυριαρχία της Ελλάδας επί των οποίων ρητά αναφέρεται το άρθρο 12 της Συνθήκης της Λωζάννης, το οποίο επιβεβαιώνοντας την Απόφαση του 1914, συνδέει την παραχώρησή τους στην Ελλάδα με τον όρο της παραμονής του σε καθεστώς αποστρατικοποίησης. Για την Τουρκία, το άρθρο 13 καθιερώνει καθεστώς μερικής αποστρατικοποίησης στα νησιά του κεντρικού-ανατολικού Αιγαίου, όμως η διακριτή αυτή μέριμνα με το άρθρο 13 -από το άρθρο 12- για αυτά τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου σε σχέση με τα υπόλοιπα δεν έγινε με σκοπό να ξεχωρίσει το θέμα της κυριαρχίας (του άρθρου 12) από το θέμα της αποστρατικοποίησης, αλλά για να επιβάλει μια εξειδικευμένη ρύθμιση στα συγκεκριμένα νησιά (Λέσβος, Χίος, Σάμος, Ικαρία) που παραχωρήθηκαν στην Ελλάδα. Επομένως, κατά τους τουρκικούς ισχυρισμούς, η Απόφαση των Έξι Δυνάμεων παραμένει σε κάθε περίπτωση σε ισχύ.²¹⁶ Για αυτό το λόγο, εκτός από τα νησιά που αναφέρονται ονομαστικά στο άρθρο 12 (Μυτιλήνη, Χίος, Σάμος, Ικαρία) και για τα οποία το άρθρο 13 δημιουργεί ειδικούς όρους αποστρατικοποίησης (μερική αποστρατικοποίηση), στην ισχύ της Απόφασης του 1914 εμπίπτουν και τα υπόλοιπα νησιά του ανατολικού Αιγαίου που κατέλαβε η Ελλάδα το 1912-1913.²¹⁷

²¹⁴ Κώνστας, Δ. & Τσαρδανίδης, Χ., «Σύγχρονη Ελληνική Εξωτερική Πολιτική», Τόμος Β': Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις και το Κυπριακό Πρόβλημα, Αντ. Ν. Σάκκουλας, 1989, σελ. 55

²¹⁵ Ronzitti, N. «The Aegean Demilitarization, Greek-Turkish Relations and Mediterranean Security», in «The Aegean Issues: Problems and Prospects», Ankara: Foreign Policy Institute, 1989, σελ. 300

²¹⁶ Παζαρτζί, Χ., ο.π., σελ. 36-39

²¹⁷ Για την Τουρκία, αφού η Απόφαση του 1914 ισχύει και ως προς το σκέλος της αποστρατικοποίησης, είναι προφανές ότι περιλαμβάνει όλα τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου και όχι μόνο όσα αναφέρονται ρητά στις Συνθήκες της Λωζάννης (1923) και των Παρισίων (1947). Στη βάση

Ακόμη, προς ισχυροποίηση των τουρκικών θέσεων, ο Παζαρτζί επικαλείται το άρθρο 16 της Συνθήκης της Λωζάννης,²¹⁸ σύμφωνα με το οποίο «η Τουρκία [...] δηλώνει ότι εκτός από τα νησιά στα οποία αναγνωρίσθηκε η κυριαρχία της, παραιτείται από κάθε δικαίωμα και τίτλο πάνω στα άλλα νησιά». Με μια ιδιαίτερη ανάγνωση, ο Παζαρτζί υπογραμμίζει πως το άρθρο αυτό ορίζει πως η Τουρκία έχει παραιτηθεί όχι από κάθε δικαίωμά της σχετικά με τα νησιά αυτά, αλλά μόνο από τα κυριαρχικά της δικαιώματα επί αυτών. Αντιθέτως, διατηρεί δικαιώματα σε σχέση με τον περιορισμό της ελληνικής κυριαρχίας στα νησιά αυτά. Διότι, σε αντίθετη περίπτωση όπως επισημαίνει, οι διατάξεις του άρθρου 13 με τις οποίες ρυθμίζεται σαφώς η αποστρατικοποίηση των νησιών, θα αποτελούσαν δικαιώματα από τα οποία παραιτήθηκε η Τουρκία με βάση το άρθρο 16.²¹⁹

Όσον αφορά τις απαγορεύσεις που τίθενται με το καθεστώς αποστρατικοποίησης στα νησιά του άρθρου 13, η Τουρκία δέχεται πως δεν παρέχονται λεπτομερή στοιχεία ως προς την έκτασή τους ούτε στο γράμμα του άρθρου ούτε στα πρακτικά της επιτροπής εδαφικών και στρατιωτικών θεμάτων ή στην έκθεση της υποεπιτροπής εμπειρογνομόνων ή στα άλλα έγγραφα της Συνδιάσκεψης της Λωζάννης. Παρόλα αυτά, αυτό που είναι βέβαιο είναι πως σκοπός των συντακτών της Λωζάννης, όπως προκύπτει από την έκθεση της υποεπιτροπής και τα πρακτικά,²²⁰ αποτέλεσε η αποτροπή της Ελλάδας από την προπαρασκευή επίθεσης κατά της Τουρκίας, και, επειδή το άρθρο 13 δεν δίνει ξεκάθαρη απάντηση σε ορισμένα ειδικά θέματα (όπως η παρουσία στρατιωτικών αεροσκαφών, η κατασκευή αεροδρομίων), για τη διευκρίνιση του καθεστώτος πρέπει να γίνει προσφυγή στο βασικό πλαίσιο των στόχων της συνδιάσκεψης και στα επίσημα πρακτικά της.

Σύμφωνα με τους τουρκικούς ισχυρισμούς, στη διάρκεια των συσκέψεων της υποεπιτροπής ο πρόεδρος στρατηγός Weygand έλαβε θέση κατά της ύπαρξης αεροσκαφών στα νησιά, ενώ η επισήμανση της τουρκικής αντιπροσωπείας στη

αυτή, τον Φεβρουάριο του 2007, η Τουρκία απαίτησε να εξαιρεθεί η νήσος Άγιος Ευστράτιος από τη νατοϊκή άσκηση «Noble Archer», με το επιχείρημα ότι το νησί τελεί σε καθεστώς αποστρατικοποίησης, με αποτέλεσμα να ματαιωθεί η συμμετοχή στην άσκηση. Μέχρι τότε, δεν είχε ξανατεθεί αντίστοιχο ζήτημα, ενώ μάλιστα τον Ιούνιο του 1998 και τον Μάρτιο του 1999 ο Άγιος Ευστράτιος είχε ακώλυτα συμπεριληφθεί σε αντίστοιχες ασκήσεις που έγιναν. Συρίγος, Α., ο.π., σελ. 269 (βλ. επίσης υποσημ. 8).

²¹⁸ Βλ. Παράρτημα 6

²¹⁹ Παζαρτζί, Χ., ο.π., σελ. 29

²²⁰ Ο Αγγλος αντιπρόσωπος Λόρδος Curzon σχολιάζοντας την έκθεση της υποεπιτροπής είπε «Η Υποεπιτροπή σύστησε από την πλευρά της μία μορφή αποστρατικοποίησης, της οποίας ο σκοπός είναι η προστασία των Τούρκων της Ανατολίας από μία επίθεση που θα ξεκινούσε από αυτά τα νησιά...», βλ. Documents Diplomatiques; Conférence de Lausanne, ο.π.

συνεδρίαση της 29.11.1922 για μη εγκατάσταση στα νησιά αυτά αεροπλάνων, υδροπλάνων ή εγκαταστάσεων χρήσιμων για την αεροπλοΐα, είχαν ως αποτέλεσμα να εννοηθεί ότι συμπεριλαμβάνεται στο άρθρο 13 και η απαγόρευση αεροπορικών βάσεων, εκτός της απαγόρευσης ναυτικών εγκαταστάσεων και οχύρωσης. Ενισχυτική, άλλωστε, αποτελεί και η δήλωση του Λόρδου Curzon κατά την υποβολή του προσχεδίου των συμμαχικών προτάσεων στις 31.1.1923 (*«Τελικά, κατόπιν αίτησης της τουρκικής αντιπροσωπείας περιλήφθηκαν στη Συνθήκη σαφείς διατάξεις στο θέμα της αποστρατικοποίησης της ομάδας των νησιών που βρίσκονται στη μέση του Αιγαίου - Μυτιλήνη, Χίος, Σάμος και Ικαρία- με τέτοιο τρόπο που να μην είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθούν ως βάσεις ξηράς, θάλασσας και αέρα, για επιθέσεις που στρέφονται σε βάρος της Τουρκίας»*).

Τέλος, όσον αφορά τις ελληνικές ένοπλες δυνάμεις και τα σώματα ασφαλείας, η Τουρκία διατείνεται ότι η παράγραφος 3 του άρθρου 13 και η έκθεση της στρατιωτικής υποεπιτροπής προβλέπουν ότι οι στρατιωτικές μονάδες στα νησιά αυτά θα αποτελούνται από τους στρατεύσιμους κατοίκους των νησιών, και ως εκ τούτου απαγορεύεται η μεταφορά ενόπλων δυνάμεων στα νησιά αυτά από άλλες περιοχές της Ελλάδας, καθώς και η απασχόληση των κατοίκων των νησιών στη στρατιωτική υπηρεσία πέραν της κανονικής περιόδου θητείας.²²¹ Όσο για τον αριθμό των δυνάμεων ασφαλείας, αυτός θα πρέπει να είναι ανάλογος με τον αριθμό των δυνάμεων ασφαλείας όλης της Ελλάδας (αν και δεν αναφέρεται πουθενά ο τρόπος υπολογισμού αυτής της αναλογίας) και η Ελλάδα δεν θα πρέπει να υπερβαίνει με κανένα τρόπο τον αρχικό σκοπό της εξασφάλισης της τάξης στα νησιά, όπως αναφέρεται στην έκθεση της στρατιωτικής υποεπιτροπής.²²²

²²¹ *«Αι ελληνικαί στρατιωτικαί δυνάμεις εν ταις ειρηνέμεναις νήσοις θα περιορισθώσι εις τον συνήθη αριθμόν των δια την στρατιωτικήν υπηρεσίαν καλουμένων, οίτινες δύνανται να εκγυμνάζωνται επί τόπου, ως και εις δύναμιν χωροφυλακής και αστυνομίας ανάλογον προς την εφ' ολοκλήρου του ελληνικού εδάφους υπάρχουσιν τοιαύτην»*, παρ. 3 αρθ. 13, Συνθήκης Ειρήνης της Λωζάννης 1923, βλ. Παράρτημα 4

²²² Παζαρτζί, Χ., ο.π., σελ. 28-24

3. Οι ελληνικές θέσεις

Η Ελλάδα, όσον αφορά το ζήτημα της νομικής βάσης της αποστρατικοποίησης της Λέσβου, Χίου, Σάμου και Ικαρίας, απορρίπτει κατ' αρχήν τους τουρκικούς ισχυρισμούς σχετικά με την ισχύ της Απόφασης του 1914, δυνάμει του άρθρου 12 της Συνθήκης Ειρήνης της Λωζάννης. Όπως είδαμε και στην περίπτωση της Λήμνου και της Σαμοθράκης, έτσι και εν προκειμένω η Ελλάδα θεωρεί νομικά αδύνατη τη διπλή συμβατική ρύθμιση του καθεστώτος των νησιών, θεωρώντας πως για τα τέσσερα κεντρικά νησιά του Αιγαίου δεν είναι δυνατόν να εφαρμόζεται ταυτόχρονα, όπως επιζητά η Τουρκία, και το άρθρο 13 και το άρθρο 12 της Συνθήκης της Λωζάννης που διευρύνεται με την Απόφαση του 1914, ακριβώς γιατί η μεν ρύθμιση προβλέπει ένα καθεστώς μερικής αποστρατικοποίησης, η δε ένα καθεστώς ολικής αποστρατικοποίησης που αποκλείει οποιαδήποτε οχύρωση ή στρατιωτική χρήση.²²³ Κατά την ελληνική άποψη, είναι σαφές πως το άρθρο 12 αφορά αποκλειστικά το ζήτημα της παραχώρησης κυριαρχίας, ενώ το ζήτημα της αποστρατικοποίησης αφήνεται αποκλειστικά στη ρύθμιση του άρθρου 13. Εξάλλου, η Απόφαση του 1914 δεν πρόλαβε ποτέ να εφαρμοστεί και τελούσε υπό την επιφύλαξη της ελληνικής πλευράς για αντιστοίχου χαρακτήρα μέτρα στη μικρασιατική ακτή.²²⁴

Όσον αφορά συγκεκριμένα το καθεστώς αποστρατικοποίησης στα νησιά της Λέσβου, Χίου, Σάμου και Ικαρίας με το άρθρο 13 της Συνθήκης Ειρήνης της Λωζάννης, η Ελλάδα θεωρεί βάσει γραμματικής ερμηνείας της παραγράφου 1 (*«αι ειρηνόμεναι νήσοι δε θα χρησιμοποιηθώσιν εις εγκατάστασιν ναυτικής βάσεως ή εις ανέγερσιν οχυρωματικού τινός έργου»*) ότι η ίδια μπορεί να εμποδίζεται να εγκαταστήσει στα νησιά ναυτικές βάσεις, δεν ισχύει όμως ταυτόσημη απαγόρευση για στρατιωτικές ή αεροπορικές βάσεις. Αυτό ενισχύεται και από την τελολογική ερμηνεία της διάταξης, που συνίσταται στην αποτροπή χρήσης των εν λόγω νησιών ως ορμητηρίων για μια εναντίον της Τουρκίας επίθεση, η οποία άλλωστε μπορεί να επιτευχθεί μόνο με ναυτική απόβαση, εξ ου και η απαγόρευση κατά γράμμα μόνο ναυτικών βάσεων.²²⁵ Η

²²³ Επομένως, δεν υπάρχει λόγος να χρειάζεται η διάταξη του άρθρου 13, αφού η διάταξη του άρθρου 12 είναι ευρύτερη και υπερκαλύπτει την πρώτη, καθιστώντας την εντελώς περιττή. Οικονομίδης, Κ.Π., ο.π., σελ. 156

²²⁴ Συρίγος, Α., ο.π., σελ. 271

²²⁵ Μια στρατιωτική επίθεση θα μπορούσε να έχει ως βάση μόνο τα χερσαία σύνορα της Ελλάδας, ενώ μια αεροπορική επίθεση από τα νησιά δεν θα παρουσίαζε κανένα πλεονέκτημα, λόγω του ότι η ταχύτητα και η ακτίνα δράσεως των αεροπλάνων καλύπτεται σε λίγα λεπτά. Μανωλοπούλου-Βαρβιτσιώτη, Κ., ο.π., σελ 104-105

απαγόρευση αεροπλάνων ή αντιαεροπορικής άμυνας στα νησιά μπορεί να αποτέλεσε αντικείμενο επιφυλάξεων από την Τουρκία κατά τη Συνδιάσκεψη²²⁶, όμως στο κείμενο της Συνθήκης η μόνη απαγόρευση σχετικά με τις εναέριες δυνάμεις που περιλήφθηκε, όχι μόνο για την Ελλάδα αλλά και για την Τουρκία, είναι η απαγόρευση ελληνικής και τουρκικής αεροπλοΐας αντίστοιχα πάνω από το έδαφος της ακτής της Ανατολίας και των ελληνικών νησιών. Παράλληλα, η απαγόρευση ανέγερσης οχυρωματικών έργων είναι έννοια στενότερη των στρατιωτικών έργων, με αποτέλεσμα η οικοδόμηση κάποιων στρατιωτικών έργων, όπως στρατιωτικών οδών ή στρατιωτικών αεροδρομίων, να ερμηνεύεται ως νόμιμη από την ελληνική πλευρά.

Ως προς τον ποσοτικό περιορισμό των στρατιωτικών δυνάμεων, που τίθεται με την παράγραφο 3 του άρθρου 13,²²⁷ η Ελλάδα επιχειρηματολογεί ότι για τον προσδιορισμό του όρου «συνήθης αριθμός» το δικαίωμα της κρίσεως, σχετικά με όσους καλούνται για στρατιωτική υπηρεσία, ανήκει αποκλειστικά στην ίδια. Στην Ελλάδα παρέχεται λοιπόν αδιαμφισβήτητο το δικαίωμα διατήρησης ορισμένων στρατιωτικών δυνάμεων, οι οποίες μπορούν να «εκγυμνάζονται επί τόπου», πράγμα που συνεπάγεται το δικαίωμά της για εγκατάσταση στα νησιά κέντρων εκγυμνάσεως.²²⁸ Ως προς τον αριθμό των σωμάτων ασφαλείας, η Ελλάδα δέχεται ότι αυτός πρέπει να βρίσκεται σε μια σταθερή αναλογία με την αντίστοιχη δύναμη ολόκληρου του ελληνικού εδάφους.

Η βασική γραμμή για τους εν λόγω περιορισμούς, κατά τους ελληνικούς ισχυρισμούς, οφείλεται στο γεγονός ότι η ratio επιβολής ενός τέτοιου καθεστώτος μερικής αποστρατικοποίησης στα ελληνικά νησιά ήταν η μη ολική αποστέρηση της Ελλάδας από την αναγκαία στρατιωτική δύναμη για την άμυνα των ίδιων των νησιών.²²⁹ Η Ελλάδα θεωρεί, λοιπόν, πως η ύπαρξη στρατιωτικών δυνάμεων στα εν λόγω νησιά είναι καθαρά αμυντική, για τον λόγο ότι η Ελλάδα δεν δύναται να απολλύει το δικαίωμα να διατηρεί στα νησιά της έναν ορισμένο αριθμό ενόπλων δυνάμεων απαραίτητο για την άμυνά της. Ιδίως με βάση την απειλητική στάση της Τουρκίας, με την εισβολή και την κατοχή της Κύπρου, το απειλητικό *casus belli*, την 4^η Τουρκική

²²⁶ Documents Diplomatiques; Conférence de Lausanne, ο.π., σελ. 88,93

²²⁷ Βλ. Παράρτημα 4

²²⁸ Στη Συνθήκη άλλωστε δεν καθιερώνεται κάποιο αρμόδιο ειδικό όργανο ή κάποια ειδική διαδικασία για τον προσδιορισμό του αριθμού των στρατιωτικών δυνάμεων. Μανωλοπούλου-Βαρβιτσιώτη, Κ., ο.π., σελ. 104

²²⁹ Αυτό επιβεβαίωσε και ο Άγγλος αντιπρόσωπος Λόρδος Curzon για τη σχετική διάταξη της έκθεσης της Επιτροπής «...αφήνοντας στην ελληνική κυβέρνηση την απαραίτητη δύναμη για την υπεράσπιση αυτών των νησιών...», Documents Diplomatiques; Conférence de Lausanne, ο.π., σελ. 88

Στρατιά στη Σμύρνη, η Ελλάδα στηρίζει την επιχειρηματολογία της στο δικαίωμα νόμιμης άμυνας, που αποτελεί φυσικό και αναφαίρετο δικαίωμά της.

Στα μέσα της δεκαετίας του '70, η Ελλάδα, δια στόματος του Κ. Καραμανλή, δεν αρνήθηκε ότι έχει προβεί σε στρατικοποίηση με τη λήψη αμυντικών μέτρων στα εν λόγω νησιά, δηλώνοντας πως τα μέτρα αυτά αποτελούν φυσικό δικαίωμα αυτοάμυνας της από το οποίο ουδέποτε παραιτήθη με την Συνθήκη της Λωζάννης, νομιμοποιούμενη να το ασκήσει σε περίπτωση απειλής· υποδεικνύοντας ουσιαστικά πως, επειδή η πραγματική κατάσταση της εποχής στοιχειοθετούσε υψηλό βαθμό απειλής της εδαφικής ακεραιότητας των νησιών, η εντατικοποίηση των ληπτέων αμυντικών μέτρων ήταν άμεση συνέπεια.²³⁰ Κατ' αυτόν τον τρόπο, η αύξηση των στρατιωτικών δυνάμεων δεν αποτελεί παραβίαση της Συνθήκης, αφού και να γίνει δεκτό ότι υφίσταται υπέρβαση κάποιου ποσοτικού περιορισμού, η εν λόγω αύξηση δικαιολογείται σαν άμεσο απότοκο του δικαιώματος νόμιμης άμυνας, που τόσο το γενικό διεθνές δίκαιο όσο και η Συνθήκη δεν γίνεται να στερούν από την Ελλάδα.²³¹

Το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών υποστηρίζει βέβαια ότι η Ελλάδα έχει εφαρμόσει με συνέπεια μέχρι σήμερα τις διατάξεις του άρθρου 13. Σημειώνει δε ότι η Τουρκία είναι αυτή που παραβιάζει αδιαλείπτως τις συμβατικές της υποχρεώσεις που απορρέουν από αυτό, όπως κάνει πρόδηλα με τις υπερπτήσεις των στρατιωτικών της αεροσκαφών στον εναέριο χώρο των συγκεκριμένων ελληνικών νησιών.²³²

Τέλος, πέρα από την επιχειρηματολογία σχετικά με τη νόμιμη άμυνα – η οποία θα εκτεθεί αναλυτικότερα παρακάτω-, αρκετοί Έλληνες νομικοί έχουν υποστηρίξει την εφαρμογή της αρχής της αμοιβαιότητας σε σχέση με την αποστρατικοποίηση.²³³ Όπως γνωρίζουμε, η αρχή της αμοιβαιότητας αποτελεί μια βασική αρχή που διέπει τα καθεστώτα αποστρατικοποίησης και παρέχει ουσιαστικά μια σχετική εγγύηση για την επιτυχία του εν λόγω θεσμού. Στην περίπτωση της Λέσβου, της Χίου, της Σάμου και

²³⁰ Σε απάντηση της επιστολής του Ντεμιρέλ, ο Πρωθυπουργός Κ. Καραμανλής δήλωσε στις 21.5.1976 «Κατηγορείτε την Ελλάδα, διότι κατά παράβαση των Συνθηκών, ωργάνωσε αμυντικούς τας νήσους του Αιγαίου. Η Ελλάς, όμως, ουδέποτε και δι' ουδεμιάς Συνθήκης παραιτήθη του φυσικού δικαιώματος της αυτοάμυνας, εν περιπτώσει απειλής των νήσων της. Και όπως κατά το παρελθόν, η άμυνα των ενισχύθη μόνον εις περιόδους οξύτατων ελληνοτουρκικών κρίσεων, έτσι και τώρα ελήφθησαν στοιχειώδη μέτρα ασφαλείας, μόνον μετά τας δύο κατά της Κύπρου επιχειρήσεις και μετά την εκτόξευσιν απειλών εναντίον των εξ' επισημών τουρκικών χειλέων», Απογευματινή 22.5.1976

²³¹ Μανωλοπούλου-Βαρβιτσιώτη, Κ., ο.π., σελ. 105-106

²³² Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εξωτερικών, 'Τουρκικοί ισχυρισμοί περί αποστρατικοποίησης των νησιών του Αιγαίου', στο <https://www.mfa.gr/zitimata-ellinotourkikon-sheseon/eidikotera-keimena/tourkikoi-ishirismoi-apostratikopoiisis-nison-aigaiou.html>, τελευταία ενημέρωση 14 Ιουνίου 2018

²³³ Ηρακλείδης, Α., ο.π., σελ. 351

της Ικαρίας, οι περιορισμοί της αποστρατικοποίησης επιβαρύνουν μόνο τα κυριαρχικά δικαιώματα της Ελλάδας, χωρίς να προβλέπεται κάποια αντίστοιχη δέσμευση για τις απέναντι τουρκικές ακτές. Τα επιχειρήματα βέβαια της Ελλάδας δεν έχουν να κάνουν με την ελαττωματικότητα που συνεπάγεται η έλλειψή της, η οποία όπως γνωρίζουμε δεν καθιστά από μόνη της άκυρη τη σύμβαση, αλλά με το γεγονός ότι η συγκεκριμένη μονομέρεια είναι εκ των πραγμάτων ιδιαίτερα δυσμενής για το κράτος που δέχεται το καθεστώς αποστρατικοποίησης, την Ελλάδα εν προκειμένω.

Έχει ειπωθεί ότι αποτελεί σφάλμα των Ελλήνων αντιπροσώπων της Συνδιάσκεψης το γεγονός ότι δεν απαίτησαν την καθιέρωση της αποστρατικοποίησης και για τα απέναντι τουρκικά παράλια. Παρόλα αυτά, η Ελλάδα επικαλείται πιστή τήρηση από μέρους της της αρχής *pacta sunt servanda*, παρά τη δυσμενή μονομέρεια του εν λόγω καθεστώτος αποστρατικοποίησης και το γεγονός ότι κατηγορείται ότι το παραβιάζει.²³⁴ Κατά τον Ρούκουνα, σωφρονέστερες φαίνονται οι κυβερνήσεις εκείνες που σε ορισμένη κατάλληλη στιγμή φροντίζουν να επιτύχουν είτε την αποδέσμευση τους από το καθεστώς αποστρατικοποίησης (όπως συνέβη στην περίπτωση των νησιών της Σαρδηνίας, Σικελίας, Panteleria και Pelagosa το 1951 από την ιταλική κυβέρνηση, όπως είδαμε), είτε τη δέσμευση και των άλλων γειτονικών κρατών από το ίδιο καθεστώς, ώστε να εξασφαλίζεται αποτελεσματικά η εγγύηση της ειρήνης.²³⁵ Κάτι τέτοιο δεν έπραξε η Ελλάδα. Ωστόσο, κατά την ελληνική πλευρά, αυτό δε σημαίνει πως πρέπει να στερείται τη νόμιμη άσκηση των δικαιωμάτων της, που το διεθνές δίκαιο της παρέχει, η οποία προφανώς και δεν αποτελεί παραβίαση της Συνθήκης.

²³⁴ Μανωλοπούλου-Βαρβιτσιώτη, Κ., ο.π., σελ. 106-110

²³⁵ Ρούκουνας, Ε., ο.π., σελ. 219-220

III. Το καθεστώς των Δωδεκανήσων

1. Η πορεία προς τη Συνθήκη Ειρήνης των Παρισίων του 1947 και η διαμόρφωση του καθεστώτος

Το καθεστώς αποστρατικοποίησης των Δωδεκανήσων καθορίστηκε από τη Συνθήκη Ειρήνης των Παρισίων του 1947, ταυτόχρονα με την εκχώρηση των νησιών από την Ιταλία στην Ελλάδα.²³⁶ Μέχρι το σημείο αυτό αποτελεί, ωστόσο, σκόπιμο να αναφερθούν κάποια από τα σημαντικότερα πραγματικά δεδομένα που οδήγησαν στην καθιέρωση του εν λόγω καθεστώτος αποστρατικοποίησης.

Αξίζει να τονισθεί πως η πλεονεκτική γεωγραφική θέση των Δωδεκανήσων, που χαρακτηρίζεται από την εγγύτητά τους στη Νότια Μικρά Ασία και που εγγυάται εύκολη πρόσβαση στην Ανατολική Μεσόγειο, αποτέλεσε ανέκαθεν έναν σημαντικό παράγοντα στην διαμόρφωση της τύχης τους. Στα πλαίσια του Ιταλοτουρκικού πολέμου (1911-1912)²³⁷, η Ιταλία προχώρησε το 1912 σε στρατιωτική κατάληψη των Δωδεκανήσων, τα οποία μέχρι τότε τελούσαν υπό οθωμανική κυριαρχία. Ο τερματισμός του πολέμου με τη Συνθήκη του Ουχί (1912) είχε σαν αποτέλεσμα να αναγνωρισθεί η *de facto* ιταλική στρατιωτική κατοχή των Δωδεκανήσων από την Τουρκία για το διάστημα μέχρι την πραγματοποίηση της εκκένωσης της Τριπολιτίδας και της Κυρηναϊκής από τις οθωμανικές δυνάμεις, ενώ παράλληλα η Ιταλία αναγνώριζε τα τουρκικά κυριαρχικά δικαιώματα πάνω στα νησιά. Ωστόσο, με το πέρας των Βαλκανικών Πολέμων, με τη Συνθήκη Ειρήνης του Λονδίνου της 30^{ης} Μαΐου 1913,²³⁸ καθορίστηκε πως η τύχη όλων των οθωμανικών νησιών του Αιγαίου θα αποφασιζόταν από τις αντισυμβαλλόμενες Δυνάμεις, γεγονός που άλλαξε τα δεδομένα για τα συμπεφωνημένα στη Συνθήκη του Ουχί.

²³⁶ Συνθήκη Ειρήνης μετά της Ιταλίας. Παρίσι, 10 Φεβρουαρίου 1947, Ν.Δ. 423/1947, ΦΕΚ Α/226/22 Οκτ 1947

²³⁷ Ο Ιταλοτουρκικός Πόλεμος του 1911-1912 αναφέρεται στις συγκρούσεις μεταξύ Ιταλίας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, κατά τη διάρκεια των οποίων η Ιταλία επιχείρησε και επέτυχε να αποκτήσει αποικίες στη Βόρεια Αφρική κατακτώντας τις τουρκικές επαρχίες της Τριπολιτίδας και Κυρηναϊκής. Κατά τη διάρκεια των συγκρούσεων, το Μάιο του 1912, οι ιταλικές δυνάμεις κατέλαβαν τη Ρόδο και μερικά από τα νησιά των Δωδεκανήσων που βρίσκονταν υπό τουρκική κυριαρχία, ενώ με το πέρας του πολέμου η Οθωμανική Αυτοκρατορία αναγκάστηκε να συνθηκολογήσει υπογράφοντας της Συνθήκη Ειρήνης του Ουχί, με την οποία παραχώρησε τα δικαιώματά της στην Τριπολιτίδα και την Κυρηναϊκή στην Ιταλία, με παράλληλη συμφωνία της Ιταλίας να εκκενώσει τα Δωδεκάνησα.

<https://www.britannica.com/event/Italo-Turkish-War>

²³⁸ Βλ. Παράρτημα 1

Διεργασίες για το ζήτημα των Δωδεκανήσων συνέχισαν να γίνονται και κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, όταν οι Δυνάμεις της Τριπλής Συνεννόησης υποσχέθηκαν στην Ιταλία με τη μυστική Συνθήκη του Λονδίνου της 26^{ης} Απριλίου 1915, σε αντάλλαγμα για την εξασφάλιση της προσχώρησής της στη συμμαχία τους, την κυριαρχία της επί των Δωδεκανήσων.²³⁹ Εντούτοις, και εξαιτίας ιδιαίτερα της επιμονής των ΗΠΑ για ακύρωση όλων των συνομολογηθέντων μέχρι τότε μυστικών συμφωνιών μετά τον τερματισμό του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και της πίεσης των συμμαχικών δυνάμεων, ο Ιταλός Υπουργός Εξωτερικών Tittoni υπέγραψε με τον Έλληνα Πρωθυπουργό Ελευθέριο Βενιζέλο στις 29 Ιουλίου 1919 ειδική μυστική συμφωνία, σύμφωνα με την οποία η Ιταλία θα παραχωρούσε στην Ελλάδα τα υπό ιταλική κατοχή Δωδεκάνησα, με εξαίρεση τη Ρόδο.²⁴⁰ Αν και στις 22 Ιουλίου 1920 ο διάδοχος Ιταλός Υπουργός Εξωτερικών Sforza κατήγγειλε μονομερώς το σύμφωνο, η πίεση των συμμάχων οδήγησε στην υπογραφή της Συνθήκης Ειρήνης των Σεβρών (1920), με την οποία η Τουρκία παραιτούταν της δωδεκανησιακής της κυριαρχίας υπέρ της Ιταλίας,²⁴¹ ενώ σε ένα από τα παραρτήματα της Συνθήκης επονομαζόμενο «Συνθήκη μεταξύ Ελλάδος και Ιταλίας περί της Δωδεκανήσου» επαναδιατυπώθηκαν με μικρές τροποποιήσεις οι προηγούμενες υποσχέσεις του συμφώνου Tittoni-Bενιζέλου.²⁴² Τελικά, ωστόσο, και οι εν λόγω προβλέψεις κατέστησαν γράμμα κενό, αφού η Συνθήκη των Σεβρών δεν εφαρμόστηκε ποτέ, ενόψει των γεγονότων που ακολούθησαν στη Μικρά Ασία.

²³⁹ Article 8, «*Italy shall receive entire sovereignty over the Dodecanese Islands which she is at present occupying.*», Agreement between France, Russia, Great Britain and Italy, Signed in London April 26, 1915, διαθέσιμο στο [https://en.wikisource.org/wiki/Treaty_of_London_\(1915\)](https://en.wikisource.org/wiki/Treaty_of_London_(1915))

²⁴⁰ «*Παραχωρείται υπό της Ιταλίας εις την Ελλάδα η κυριαρχία επί των κατεχομένων υπ' αυτής νήσων εις το Αιγαίον, πλην της Ρόδου, εις την οποίαν θα διενεργηθή δημοψήφισμα, όταν η Αγγλία θα εκχωρήσει εις την Ελλάδα την Κύπρον.*», από <https://ellinoistorin.gr/?p=41750>

²⁴¹ Article 122, «*Turkey renounces in favour of Italy all rights and title over the following islands of the Aegean Sea; Stampalia (Astropalia), Rhodes (Rhodos), Calki (Kharki), Scarpanto, Casos (Casso), Pscepis (Tilos), Misiros (Nisyros), Calymnos (Kalymnos), Leros, Patmos, Lipsos (Lipso), Sini (Symi), and Cos (Kos), which are now occupied by Italy, and the islets dependent thereon, and also over the island of Castellorizzo.*», Treaty of Sèvres between the Allied Powers and the Ottoman Empire, Signed at Sèvres (France) on 10 August 1920, διαθέσιμο στο https://en.wikisource.org/wiki/Treaty_of_S%C3%A8vres

²⁴² Άρθρο 1, «*Το Βασίλειο της Ιταλίας παραιτείται υπέρ της Ελλάδος πάντων των δικαιωμάτων και τίτλων αυτού επί των παρ' αυτού κατεχομένων νήσων του Αιγαίου Πελάγους, ήτοι της Αστυπάλαιας, Χάλκης μετά της νησίδος Λιμνιώννα, Καρπάθου, Κάσου, Τήλου, Νισύρου, Καλύμνου, Λέρου, Πάτμου, Λειψών, Σύμης και Κω, ως και των εξ αυτών εξηρτημένων νησίδων.*»

Άρθρο 2, «*Η νήσος Ρόδος και αι εξ αυτής εξηρτημέναι νησίδες θα παραμείνωσιν υπό την κυριαρχίαν της Ιταλίας, ήτις θέλει παραχωρήσει αυταίς ευρείαν τοπικήν αυτονομίαν... Η Ιταλία υποχρεούται να αφήσει ελεύθερον τον πληθυσμόν της Ρόδου όπως αποφανθή περί της τύχης της νήσου Ρόδου, αφ ης ημέρας η Αγγλία θα ελάμβανε την απόφασιν να παραχωρήσει την νήσον Κύπρον εις την Ελλάδα. Εν πάση περιπτώσει ο πληθυσμός της Ρόδου δεν θέλει αποφανθή περί τούτου προ της παρελεύσεως 15 ετών από την υπογραφή της παρούσης Συνθήκης.*»

Η Συνθήκη της Λωζάννης της 24^{ης} Ιουλίου 1923 περιέλαβε, παρά ταύτα, στο άρθρο 15 την πρόβλεψη της Συνθήκης των Σεβρών, σύμφωνα με την οποία η Τουρκία παραιτείται υπέρ της Ιταλίας από κάθε δικαίωμά της στα Δωδεκάνησα, τα οποία απαριθμεί.²⁴³ Παράλληλα, στο άρθρο 16 της Συνθήκης της Λωζάννης²⁴⁴ διατυπώθηκε πως η τύχη των νησιών, τα οποία βρίσκονται εκτός τουρκικής κυριαρχίας, έχει ρυθμιστεί ή θα ρυθμιστεί μεταξύ των ενδιαφερομένων (*«της τύχης των [...] κανονισθείσης ή κανονισθησομένης μεταξύ των ενδιαφερομένων»*). Σύμφωνα με τον Rousek, η διάταξη αυτή έχει μόνο μία ερμηνεία: ότι σχετικά με τα Δωδεκάνησα θα πρέπει να συνομολογηθεί μια νέα συμφωνία (*«κανονισθησομένης»*) ή ότι παραμένουν σε ισχύ όσα συμφωνήθηκαν για αυτά στη Συνθήκη των Σεβρών (*«κανονισθήσεις»*).²⁴⁵ Ωστόσο, ως προς τη ρύθμιση του ζητήματος των Δωδεκανήσων, μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, καμία ενέργεια δεν έγινε και αυτά συνέχισαν να τελούν υπό ιταλική κυριαρχία.

Κατά τη διάρκεια του νέου Πολέμου τα Δωδεκάνησα περιήλθαν σε γερμανική στρατιωτική κατοχή (1943-1945) και με τη λήξη του πέρασαν σε αγγλική και μετέπειτα σε ελληνική κατοχή.²⁴⁶ Η μεταβίβαση της κυριαρχίας των Δωδεκανήσων από την Ιταλία στην Ελλάδα αποφασίστηκε λίγες ημέρες πριν τη Συνδιάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων (1946). Στις προπαρασκευαστικές συνδιασκέψεις, παρόλα αυτά, το ζήτημα επίλυσης του δωδεκανησιακού δεν αποτέλεσε απλή υπόθεση.

Αν και οι Μεγάλες Δυνάμεις είχαν γενικά συμφωνήσει τα Δωδεκάνησα να αποδοθούν στην Ελλάδα, η Σοβιετική Ένωση έθετε επιφυλάξεις, ζητώντας ναυτικές βάσεις στη Δωδεκάνησο. Η υπαναχώρηση της πολιτικής της Σοβιετικής Ένωσης στο ζήτημα αυτό και η αποδοχή του αιτήματος της ένωσης των Δωδεκανήσων με την Ελλάδα, τελικά, επήλθε με ανταλλάγματα. Αφού στάθηκε αδύνατο για τη Σοβιετική Ένωση να εξασφαλίσει μια βάση στα νησιά, και θεωρώντας ότι το κενό που δημιουργήσε η ιταλική αποχώρηση θα ήταν οπωσδήποτε αντίθετο με τα συμφέροντά της να γίνει αντικείμενο εκμετάλλευσης από κάποια από τις υπόλοιπες Μεγάλες Δυνάμεις που θα

²⁴³ Για άρθρο 15 Συνθήκης Ειρήνης Λωζάννης, 24 Ιουλίου 1923, βλ. Παράρτημα 5

²⁴⁴ Για άρθρο 16 βλ. Παράρτημα 6

²⁴⁵ Ιωάννου, Ε. στο Ροζάκης, Χ., «Η Αποστρατικοποίηση των Ελληνοτουρκικών Συνόρων», Πάντειος Ανώτατη Σχολή Πολιτικών Επιστημών, 1977, σελ. 124

²⁴⁶ Η αγγλική στρατιωτική κατοχή ξεκίνησε με την υπογραφή πρωτοκόλλου παραδόσεως των Γερμανών την 7^η Μαΐου 1945. Ακολούθησε η εγκατάσταση της Ελληνικής Στρατιωτικής Διοίκησης στα Δωδεκάνησα την 31^η Μαρτίου 1947, με την υπογραφή της Ελληνο-αγγλικής συμφωνίας των Αθηνών. Και τα δύο καθεστώτα αποτέλεσαν καθεστώτα προσωρινής στρατιωτικής κατοχής, παρά το γεγονός ότι το πληθυσμιακό στοιχείο του κατέχοντος εδάφους ήταν το ίδιο με της κατέχουσας δύναμης, στην περίπτωση της ελληνικής κατοχής. Βλ. Ιωάννου, Ε., ο.π., σελ. 126

επεδίωκαν ίσως τη δημιουργία αντίστοιχων βάσεων στο δωδεκανησιακό σύμπλεγμα, εντάσσοντας την Ελλάδα στη σφαίρα επιρροής τους, επέμεινε στην θέση του όρου της αποστρατικοποίησής των νησιών.²⁴⁷

Έτσι, στην παράγραφο 1 του άρθρου 14 της Συνθήκης Ειρήνης των Παρισίων του 1947,²⁴⁸ ορίστηκε η εκχώρηση από την Ιταλία στην Ελλάδα όλων των νήσων της Δωδεκανήσου και των «παρακείμενων νησίδων», που είχαν παραχωρηθεί το 1923 με το άρθρο 15 της Συνθήκης της Λωζάννης από την Τουρκία στην Ιταλία. Τα νησιά που περιήλθαν στην πλήρη κυριαρχία της Ελλάδας είναι η Αστυπάλαια, η Ρόδος, η Χάλκη, η Κάρπαθος, η Κάσος, η Τήλος, η Νίσυρος, η Κάλυμνος, η Λέρος, η Πάτμος, οι Λειψοί, η Σύμη, η Κως και το Καστελλόριζο, ενώ ο όρος «παρακείμενες νησίδες», όπως διευκρινίσθηκε από δήλωση της ελληνικής αντιπροσωπείας κατά την υπογραφή, αφορά στις υπό ιταλική κυριαρχία νησίδες κατά τον χρόνο εισόδου της Ιταλίας στον πόλεμο. Στην παράγραφο 2 του ίδιου άρθρου, τέθηκε το ζήτημα της αποστρατικοποίησης των εν λόγω νησιών. Η παράγραφος ορίζει πως *«αι ανωτέρω νήσοι θα αποστρατιωτικοποιηθώσι και θα παραμείνωσι αποστρατιωτικοποιημένοι»*. Όσον αφορά την έκταση της εν λόγω αποστρατικοποίησης ερμηνευτική διάταξη για τον ορισμό των εννοιών «αποστρατιωτικοποίηση» και «αποστρατιωτικοποιημένος» περιλήφθηκε στο Παράρτημα XIII της Συνθήκης.²⁴⁹ Σε αυτό υπάρχει αναφορά πως οι εν λόγω ορισμοί αφορούν στα άρθρα 11, 14, 49 και στο άρθρο 3 του Παραρτήματος VI της Συνθήκης, και έτσι λοιπόν για τα Δωδεκάνησα, τη γιουγκοσλαβική Pelagosa, την ιταλική Παντελλάρια, τις Πελάγιους Νήσους και την Pianosa καθιερώθηκε όμοιο

²⁴⁷ Στην αρχή η Σοβιετική Ένωση έθετε επιφυλάξεις για την παραχώρηση των νήσων στην Ελλάδα, συσχετίζοντας το θέμα αυτό με το θέμα της Τριπολιτίδας, για την οποία ζητούσε την ανάθεση κηδεμονίας. Αφού είδε πως το διαζευκτικό αυτό αίτημα δύσκολα θα ικανοποιούταν από τις Μεγάλες Δυνάμεις λόγω της ισχυρής αντίθεσής τους στο σοβιετικό αίτημα για την Τριπολιτίδα, και αφού είχε αποκλειστεί το ενδεχόμενο να αποκτήσει μια βάση στην τουρκική τότε Ρόδο, υπαναχώρησε στο ζήτημα του Δωδεκανησιακού. Μια εξήγηση για αυτό αποτελεί το γεγονός πως ίσως οι Σοβιετικοί πίστευαν πως μεταστρέφοντας τη στάση τους προς την Ελλάδα, στα αιτήματα της οποίας μέχρι τότε ακολουθούσαν μια πολιτικής αντιταξिमότητας, θα μπορούσαν να κερδίσουν έστω και σε αυτό το στάδιο τη συμπάθειά της, μη απομακρύνοντάς την κι άλλο από τη σφαίρα επιρροής τους, ώστε να υπάρχουν πιθανότητες να αποκομίσουν έτσι έστω στο μέλλον πιθανά οφέλη από την ένωση. Ιωάννου,Ε., ο.π., σελ.130-133

²⁴⁸ Βλ. Παράρτημα 12

²⁴⁹ ««[...] θα θεωρούνται ως απαγορεύοντες επί του εν λόγω εδάφους και των συναφών χωρικών υδάτων, πάσαν ναυτικήν, στρατιωτικήν ή πολεμικήν αεροπορίαν εγκατάστασιν, οχύρωσιν και των σχετικών οπλισμών αυτών, τεχνητά, στρατιωτικά, ναυτικά και αεροπορικά εμπόδια, την χρησιμοποίησιν βάσεων υπό στρατιωτικών, ναυτικών ή της πολεμικής αεροπορίας μονάδων ή την μόνιμον ή προσωρινήν στάθμευσιν των αυτών μονάδων, την στρατιωτικήν εκπαίδευσιν πάσης μορφής και την κατασκευήν πολεμικού υλικού. Η απαγόρευσις αυτή δεν αφορά το προσωπικόν εσωτερικής ασφαλείας περιορισμένου αριθμού δια την εκπλήρωσιν καθηκόντων εσωτερικού χαρακτήρος και εφοδιασμένον με όπλα άτινα δύνανται να φέρονται και να χειρίζονται υφ' ενός ατόμου ως και την αναγκαιούσαν στρατιωτικήν εκπαίδευσιν τοιούτου προσωπικού».

καθεστώς αποστρατικοποίησης. Τέλος, στην παράγραφο 3 του άρθρου 14 ορίστηκαν τα σχετικά με την αποχώρηση των κατοχικών στρατευμάτων.²⁵⁰

2. Οι τουρκικές θέσεις

Ενόψει της διαδοχής της Ελλάδας από την Ιταλία στην κυριαρχία της επί της Δωδεκανήσου με τη Συνθήκη Ειρήνης των Παρισίων του 1947, η Τουρκία ισχυρίζεται πως έχει κάθε δικαίωμα να απαιτεί από την Ελλάδα την επίδειξη σεβασμού στο καθεστώς αποστρατικοποίησης, που θεσπίστηκε με την ανωτέρω Συνθήκη για τα εν λόγω νησιά.²⁵¹ Μείζον επιχείρημα για τους ισχυρισμούς της αποτελεί το γεγονός πως, κατά την Τουρκία, ο λόγος επιβολής της αποστρατικοποίησης της Δωδεκανήσου σχετίζεται άμεσα με την ασφάλεια της Τουρκίας και την πρόληψη στρατιωτικής απειλής σε βάρος της από την Ελλάδα. Αυτό είναι κάτι που προκύπτει και από τις προπαρασκευαστικές εργασίες της Διάσκεψης Ειρήνης των Παρισίων, και ιδιαίτερα από τις διατυπώσεις της αμερικανικής αντιπροσωπείας στις προτάσεις της για τη δωδεκανησιακή αποστρατικοποίηση. Παράδειγμα αποτελεί η δήλωση, κατά τη διάρκεια συνεδρίασης, του Αμερικανού αντιπροσώπου Byrnes : *«υπό το πνεύμα των διατάξεων της Λωζάννης απαιτείται η αποστρατικοποίηση [των νησιών] αυτών»*, ενώ χαρακτηριστική είναι και η διευκρίνησή του, σε άλλη συνεδρίαση, κατόπιν της αναφοράς του στο ζήτημα που θα δημιουργούσε η μη παραμονή του Καστελλόριζου στην Τουρκία, ότι η αποστρατικοποίηση των νησιών αυτών θα κατοχύρωνε την ασφάλεια της Τουρκίας.²⁵²

Πέραν των προβλημάτων ασφαλείας που δημιουργεί η γεωγραφική θέση των Δωδεκανήσων στην Τουρκία λόγω της άμεσης γειτνίασής τους με αυτή, η θέση τους πάνω σε μία κρίσιμης σημασίας θαλάσσια οδό τους προσδίδει ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό, που δεν μπορεί παρά να αφορά περισσότερα κράτη.²⁵³ Όπως αναλύθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο, στο διεθνές δίκαιο υφίστανται ορισμένες

²⁵⁰ Συγκεκριμένα, ορίστηκε πως οι διακανονισμοί για την αποχώρηση θα πρέπει να έχουν γίνει το αργότερο μέσα σε 90 ημέρες από την έναρξη ισχύος της Συνθήκης, διάταξη που αποτελεί παρακολουθηματική της παραγράφου 2 περί αποστρατικοποίησης, αφού έτσι ρυθμίστηκε η δυνατότητα μη περαιτέρω παραμονής στρατιωτικών δυνάμεων στα εν λόγω αποστρατικοποιημένα εδάφη των Δωδεκανήσων, πέραν αυτού του χρονικού διαστήματος.

²⁵¹ Republic of Türkiye, Ministry of Foreign Affairs, 'Militarization of Eastern Aegean Islands Contrary to the Provisions of International Agreements', στο <https://www.mfa.gov.tr/militarization-of-eastern-aegean-islands-contrary-to-the-provisions-of-international-agreements.en.mfa>

²⁵² Παζαρτζί, Χ., ο.π., σελ. 94-95

²⁵³ Ηρακλείδης, Α., ο.π., σελ. 352-353

συμφωνίες, ιδίως για θαλάσσιες και ποτάμιες οδούς, που δημιουργούν «αντικειμενικά καθεστώτα», καθεστώτα δηλαδή που έχουν ισχύ *erga omnes*, αναπτύσσοντας ενέργεια όχι μόνο υπέρ των συμβαλλόμενων στη συμφωνία μερών, αλλά και υπέρ τρίτων κρατών. Κατά την Τουρκία, το καθεστώς αποστρατικοποίησης των Δωδεκανήσων αποτελεί ένα «αντικειμενικό καθεστώς», που σχετίζεται άμεσα με τη γεωγραφική τους θέση.

Η Τουρκία παραδέχεται πως μπορεί να μην αποτελεί συμβαλλόμενο μέρος της Συνθήκης Ειρήνης των Παρισίων, ωστόσο υποστηρίζει πως αρύεται δικαιώματα εξ αυτής, και ιδίως το δικαίωμα να απαιτήσει από την Ελλάδα την τήρηση της υποχρέωσης αποστρατικοποίησής της, που απορρέει από την εν λόγω συμφωνία, ακριβώς γιατί αυτή αφορά σε ένα αντικειμενικό καθεστώς.

Ο Παζαρτζί, ακόμη, θέτει επικουρικά μια δεύτερη παράμετρο στον τουρκικό ισχυρισμό πως η Τουρκία, καίτοι μη συμβαλλόμενο μέρος, μπορεί να επικαλεσθεί τη Συνθήκη των Παρισίων για να απαιτήσει την αποστρατικοποίηση της Ελλάδας. Όπως υποστηρίζει, στο διεθνές δίκαιο ένας έτερος *τρόπος δημιουργίας επιπτώσεων σε τρίτα κράτη είναι η περίπτωση που τα τρίτα κράτη αποδέχονται, μέσω άλλων συμφωνιών ή μέσω διεθνών διαδικασιών, δικαιώματα ή υποχρεώσεις που προβλέπονται στην παραπάνω συμφωνία (accord collatéral)*, περίπτωση που, παρότι ισχύει εμμέσως, γίνεται αποδεκτή. Αντίστοιχη είναι και η δυνατότητα προσχώρησης ενός τρίτου κράτους σε μία συμφωνία, μέσω μίας άλλης, όπως προκύπτει και από τα άρθρα 35-37 της Σύμβασης της Βιέννης του 1969 για το Δίκαιο των Συνθηκών.

Στη Συνθήκη Ειρήνης της Λωζάννης του 1923, το άρθρο 16 ανέθεσε στους «ενδιαφερομένους» τον καθορισμό του μελλοντικού καθεστώτος των νησιών που παραχωρήθηκαν από την Τουρκία.²⁵⁴ Η Τουρκία, λοιπόν, αποκτά μέσω αυτή της διάταξης, στην περίπτωση των Δωδεκανήσων, που παραχωρήθηκαν από αυτή στην Ιταλία, ως «ενδιαφερόμενο μέρος» το δικαίωμα να επωφεληθεί από τη μεταγενέστερη Συνθήκη Ειρήνης των Παρισίων, που αφορά πάλι στα Δωδεκάνησα και διέλαβε τον καθορισμό της τύχης τους με την παραχώρησή τους από την Ιταλία στην Ελλάδα και την επιβολή σε αυτά καθεστώτος αποστρατικοποίησης. Έτσι, το άρθρο 16 της Συνθήκης Ειρήνης της Λωζάννης συσχετίζεται άμεσα με το άρθρο 14 της Συνθήκης Ειρήνης των Παρισίων, δημιουργώντας δικαιώματα απαιτήσεων της Τουρκίας κατά

²⁵⁴ Βλ. Παράρτημα 6

της Ελλάδας, που ενσαρκώνονται μέσω της παρείσφρυσης της πρώτης κατά τοιούτον τρόπον στη συμφωνία των Παρισίων.²⁵⁵

3. Οι ελληνικές θέσεις

Όπως εκτέθηκε, η Τουρκία ως επιχείρημα για την επιβολή της δωδεκανησιακής αποστρατικοποίησης χρησιμοποιεί τον ισχυρισμό πως ο σκοπός επιβολής του εν λόγω καθεστώτος αφορά στην επίτευξη της ασφάλειας και μόνο της ίδιας· ισχυρισμός για την ενίσχυση του οποίου επικαλείται τις παρεμβάσεις που έγιναν στη Διάσκεψη Ειρήνης από την αμερικανική αντιπροσωπεία υπό τον Byrnes. Στον ισχυρισμό αυτόν, η Ελλάδα απαντά πως από τις εν λόγω παρεμβάσεις δεν προκύπτει πως η βούληση των ΗΠΑ ήταν η επιβολή του παραπάνω καθεστώτος υπέρ της Τουρκίας με τη μορφή συμβατικού δικαιώματος, αλλά και ούτε ότι από τις εν λόγω παρεμβάσεις απορρέει κάποιο στοιχείο για τη βούληση των συμβαλλομένων κρατών, έτσι ώστε να συνάγεται πως η επιβολή του καθεστώτος έγινε με αποκλειστικό σκοπό την ασφάλεια της Τουρκίας.²⁵⁶

Μάλιστα, όπως υποστηρίζεται από το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών, οι συγκεκριμένες προβλέψεις περί αποστρατικοποίησης των Δωδεκανήσων ακολούθησαν την παρέμβαση της Σοβιετικής Ένωσης και απηχούν πολιτικές σκοπιμότητες της Μόσχας εκείνη τη χρονική περίοδο.²⁵⁷ Ειδικότερα, δηλαδή, η αποστρατικοποίηση της Δωδεκανήσου οφείλεται στη διαμάχη Δύσης-Ανατολής, και δη στο γεγονός πως η μία πλευρά δεν ήθελε με κανένα τρόπο να δει τα συγκεκριμένα νησιά να μετατρέπονται σε στρατιωτικές βάσεις της άλλης. Ωστόσο, από εκείνο το χρονικό διάστημα και μετά, με τη δημιουργία των συνασπισμών του NATO και του Συμφώνου της Βαρσοβίας, τα καθεστώτα αποστρατικοποίησης έχασαν το λόγο ύπαρξής τους, ως ασύμβατα με τη συμμετοχή χωρών σε στρατιωτικούς συνασπισμούς. Στο πλαίσιο αυτό, έπαψαν να υφίστανται ακόμη και τα καθεστώτα αποστρατικοποίησης για τα ιταλικά νησιά Pantelleria, Lampedusa, Lampione και Linosa, καθώς και για τη Δυτική Γερμανία, από

²⁵⁵ Παζαρτζί, Χ., ο.π., σελ. 102-104

²⁵⁶ Οικονομίδης, Κ.Π., ο.π., σελ. 162

²⁵⁷ Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εξωτερικών, 'Τουρκικοί ισχυρισμοί περί αποστρατικοποίησης των νησιών του Αιγαίου', στο <https://www.mfa.gr/zitimata-ellinotourkikon-sheseon/eidikotera-keimena/tourkikoi-ishirismoi-apostratikopoiisis-nison-aigaiou.html>, τελευταία ενημέρωση 14 Ιουνίου 2018

τη μία πλευρά, και από την άλλη για τη Βουλγαρία, Ρουμανία, Ανατολική Γερμανία, Ουγγαρία και Φινλανδία.^{258 259}

Επιπλέον, η Ελλάδα υποστηρίζει πως η Τουρκία δεν αποτελεί συμβαλλόμενο μέρος στη Συνθήκη Ειρήνης των Παρισίων του 1947, η οποία επομένως συνιστά «*res inter alios acta*» για εκείνη, δηλαδή ζήτημα που αφορά άλλα κράτη, και ως εκ τούτου δεν έχει δικαίωμα να αντλεί δικαιώματα από το κείμενό της. Σύμφωνα με το άρθρο 34 της Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών «*μια συνθήκη δε δημιουργεί υποχρεώσεις ή δικαιώματα για ένα τρίτο κράτος χωρίς τη συναίνεσή του*», συνεπώς δεν δημιουργεί δικαιώματα για κράτη εκτός των συμβαλλομένων.²⁶⁰

Στο σημείο αυτό, η Τουρκία, όπως είδαμε, επικαλείται πως σε κάθε περίπτωση μπορεί να αρύεται δικαιώματα από την εξής Συνθήκη, στη βάση του κανόνα του διεθνούς δικαίου για την ισχύ μιας διεθνούς σύμβασης υπέρ τρίτου, επικαλούμενη πως το άρθρο 16 της Συνθήκης Ειρήνης της Λωζάννης του 1923 ορίζει πως οι μεταγενέστερες ρυθμίσεις, που αφορούν το μέλλον των Δωδεκανήσων, θα υπόκεινται στην έγκριση της Τουρκίας, καθιστώντας την επομένως μέρος στο αντικείμενο της Συνθήκης των Παρισίων του 1947.²⁶¹ Κατά τις ελληνικές θέσεις, το εν λόγω τουρκικό επιχείρημα δεν διαθέτει νομική βάση, καθώς μια διεθνής σύμβαση για να δημιουργεί δικαιώματα υπέρ τρίτων, απαιτεί τη βούληση όλων των συμβαλλομένων σε αυτή μερών. Αυτό ορίζει το άρθρο 36 της Σύμβασης της Βιέννης, σύμφωνα με το οποίο «*ένα δικαίωμα γεννιέται για ένα τρίτο κράτος από διάταξη μιας συνθήκης αν τα Μέρη στη συνθήκη αυτή θέλουν με τη διάταξη αυτή να χορηγήσουν το εν λόγω δικαίωμα είτε στο τρίτο κράτος, είτε σε ομάδα κρατών στην οποία ανήκει τούτο, είτε σε όλα τα κράτη και εφόσον το τρίτο κράτος συναινεί σχετικά· η συναίνεση τεκμαίρεται εφόσον δεν υπάρχει αντίθετη ένδειξη, εκτός αν η συνθήκη ορίζει άλλως*». Όπως προκύπτει από τις προπαρασκευαστικές εργασίες

²⁵⁸ Ο.π.

²⁵⁹ Στο εν λόγω επιχείρημα της Ελλάδας, η Τουρκία αντιτάσσει πως η σχετική διάταξη του Συμφώνου του ΝΑΤΟ, σύμφωνα με την οποία κανένα κράτος-μέλος δεν έχει αναλάβει, ούτε θα έχει, διεθνή δέσμευση αντίθετη προς το ΝΑΤΟ, δεν έχει καμία έννοια κατάργησης των διατάξεων της αποστρατικοποίησης. Αντίθετα, έχει ακόμη και ενισχυτικό χαρακτήρα, αφού, κατά τους τούρκικους ισχυρισμούς, η Ελλάδα με την ένταξή της στο ΝΑΤΟ δεν προέβη σε καμία δήλωση για αποπλισμό των νησιών, ενώ το άρθρο 8 του Συμφώνου του ΝΑΤΟ ορίζει πως «*κάθε μέλος δηλώνει ότι από τις ανειλημμένες υποχρεώσεις του, που είναι ακόμη σε ισχύ έναντι οποιουδήποτε άλλου μέλους ή τρίτου κράτους, δεν αντιτίθεται στο δόγμα του παρόντος Συμφώνου.[...]*». Έτσι προκύπτει πως η Ελλάδα αποδέχθηκε πως οι διατάξεις περί αποστρατικοποίησης είναι σύμφωνες προς το ΝΑΤΟ. Περαιτέρω, στις διατάξεις του Συμφώνου του ΝΑΤΟ δεν υπάρχει καμία διάταξη ή κάποιο σημείο που να φανερώνει πως η αποστρατικοποίηση των κρατών-μελών του ΝΑΤΟ αντιβαίνει στον σκοπό του Συμφώνου. Παζαρτζί, Χ., ο.π., σελ. 60-61

²⁶⁰ <https://www.mfa.gr/zitimata-ellinotourkikon-sheseon/eidikotera-keimena/tourkikoi-ishirismoi-apostratikopoiisis-nison-aigaiou.html>

²⁶¹ Για άρθρο 16 Συνθήκης Ειρήνης της Λωζάννης 1923, βλ. Παράρτημα 6

και το γενικότερο πολιτικό υπόβαθρο της Διάσκεψης, στο οποίο αναφερθήκαμε, δεν φαίνεται να υφίσταται παρόμοια βούληση από όλα τα συμβαλλόμενα κράτη για τη συμβατική αναγνώριση ενός τέτοιου δικαιώματος υπέρ της Τουρκίας.

Επιπλέον, δεν πρέπει να συγχέεται η δια συνθήκης χορήγηση σε ένα τρίτο κράτος ενός πραγματικού δικαιώματος το οποίο δύναται κατά αυτό τον τρόπο να επικαλείται συμβατικά, με ένα απλό ευνοϊκό αποτέλεσμα που ένα τρίτο κράτος θα μπορούσε να αποκομίσει αντανακλαστικά από μία συμβατική πράξη.²⁶² Η ίδια η Συνθήκη Ειρήνης των Παρισίων, μάλιστα, ορίζει ρητά στο άρθρο 89 ότι *«αι διατάξεις της παρούσης Συνθήκης δεν θα παρέχουσιν ουδέν δικαίωμα ή ωφέλειαν εις ουδέν Κράτος αναφερόμενον εν τω προοιμίω της Συνθήκης ως μία των Ηνωμένων ή Συνασπισμένων Δυνάμεων ή εις τους υπηκόους αυτού, μέχρις ου το Κράτος αυτό καταστή μέρος εν τη Συνθήκη διά της καταθέσεως του οργάνου επικυρώσεως αυτού»*. Δεν καταλείπεται, λοιπόν, καμία αμφιβολία πως τα συμβαλλόμενα κράτη της Συνθήκης των Παρισίων περιόρισαν τις διατάξεις της αυστηρά στις μεταξύ τους σχέσεις και επομένως απέκλεισαν την ισχύ τους για οποιοδήποτε μη συμβαλλόμενο μέρος, ώστε να μην χρειάζεται καν να αναζητήσουμε οποιαδήποτε δήθεν τεκμαιρόμενη βούληση των συμβαλλομένων κρατών ή συναίνεση του τρίτου κράτους, δυνάμει του κανόνα του άρθρου 36 της Σύμβασης της Βιέννης.

Συμπληρωματικά, ακόμη, μπορεί να ειπωθεί πως η επίκληση του άρθρου 16 της Συνθήκης της Λωζάννης από την Τουρκία δεν ευσταθεί σαν ισχυρισμός, καθώς η διάταξη αυτή δεν αφορά ζητήματα όπως αυτό της αποστρατικοποίησης, αλλά την τύχη των εδαφών των νησιών, δηλαδή τον προσδιορισμό της υπαγωγής τους στην κυριαρχία ενός συμβαλλόμενου κράτους.²⁶³

Όλα τα παραπάνω επιχειρήματα της Ελλάδας συντείνουν στη διάψευση του τουρκικού ισχυρισμού πως η Συνθήκη Ειρήνης των Παρισίων εγκαθιστά στα Δωδεκάνησα ένα «αντικειμενικό καθεστώς» αποστρατικοποίησης, που λειτουργεί *erga omnes*, και που κάθε τρίτο κράτος μπορεί να το επικαλεστεί. Κατά την Ελλάδα, ακόμη και τα στοιχεία της διάρκειας και της μονιμότητας που χαρακτηρίζουν ένα «αντικειμενικό καθεστώς», δεν συντρέχουν στην περίπτωση των Δωδεκανήσων, λόγω των σοβιετικών πολιτικών σκοπιμοτήτων που συνδέθηκαν πρόσκαιρα τότε με την εγκαθίδρυσή του εν λόγω καθεστώτος. Ακόμη και από τη μεταγενέστερη πρακτική των

²⁶² Οικονομίδης, Κ. Π., ο.π., σελ. 163-164

²⁶³ Μπρεδήμας, Α., ο.π., σελ. 80

κρατών δεν μπορούμε να αντλήσουμε καμία διαμαρτυρία για την στρατιωτικοποίηση των Δωδεκανήσων, ενώ ούτε πάνω στα τουρκικά διαβήματα προς την Ελλάδα σχετικά με την υποχρέωση αποστρατικοποίησής της, δεν υπήρξε, καμία θετική τοποθέτηση για την Τουρκία από τα κράτη-μέρη της Συνθήκης.²⁶⁴

Ένα βασικό, τέλος, επιχείρημα που παραθέτει η Ελλάδα στην φαρέτρα επιχειρηματολογίας της για το ζήτημα της αποστρατικοποίησης των Δωδεκανήσων αποτελεί το δικαίωμα νόμιμης άμυνας, το οποίο επικαλείται και στις περιπτώσεις των άλλων νησιών του Ανατολικού Αιγαίου, και για αυτό το λόγο θα εξεταστεί αναλυτικά ευθύς αμέσως στο ακόλουθο κεφάλαιο.

²⁶⁴ Ο.π., σελ. 81

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ: Η εφαρμογή του δικαιώματος νόμιμης άμυνας στην περίπτωση των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου

Ι. Οι ελληνικές απόψεις πάνω στο ζήτημα της εφαρμογής της νόμιμης άμυνας

Η Ελλάδα αποδέχεται τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τη Συνθήκη της Λωζάννης του 1923 ως προς τη μερική αποστρατικοποίηση της Λέσβου, της Χίου, της Σάμου και της Ικαρίας, και από τη Συνθήκη των Παρισίων του 1947 ως προς την ολική αποστρατικοποίηση των Δωδεκανήσων. Παράλληλα, παραδέχεται, όπως προκύπτει από την αλληλογραφία της εποχής, ότι από το 1974 άρχισε να εξοπλίζει με ταχείς ρυθμούς τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου.²⁶⁵ Ο λόγος για την στρατικοποίηση στην οποία προέβη, και τον οποίο πρωτίστως επικαλείται μεταξύ άλλων, αποτελεί η ενάσκηση του δικαιώματος νόμιμης άμυνας από την πλευρά της, υπό συγκεκριμένες παραμέτρους.²⁶⁶

1. Η τουρκική απειλή

Κατά την Ελλάδα, η επίκληση του δικαιώματός της στη νόμιμη άμυνα εκκινεί από τη θεμελιώδη αλλαγή των περιστάσεων, που άρχισε να συντελείται στις ελληνοτουρκικές σχέσεις από το 1973-1974, σε σχέση με τις περιστάσεις που ίσχυαν κατά το χρονικό διάστημα και ύστερα της σύναψης των ανωτέρω συμβατικών κειμένων. Όταν η Ελλάδα αρχίζει το 1974 να εξοπλίζει τα πιο σημαντικά από τα αποστρατικοποιημένα νησιά του Αιγαίου, η κατάσταση έχει ριζικά μεταβληθεί από την εποχή επιβολής των εν λόγω καθεστώτων αποστρατικοποίησης.²⁶⁷ Έχει μόλις προηγηθεί η τουρκική εισβολή στην Κύπρο, που συνιστά πραγματική πράξη ένοπλης επίθεσης και τη σημαντικότερη παραβίαση του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, ενώ ταυτόχρονα εκδηλώνεται και η τουρκική απειλή στο Αιγαίο. Τότε είναι μάλιστα (22 Ιανουαρίου 1975) που ο Τούρκος Υπουργός Εξωτερικών Μελίχ Εζεμπέλ φέρεται να δηλώνει πως «η Κύπρος είναι το

²⁶⁵ Βλ. επιστολή Κ. Καραμανλή προς Ντεμιρέλ «[...] Και, όπως κατά το παρελθόν, η άμυνά των ενισχύθη μόνον εις περιόδους οξυτάτων ελληνοτουρκικών κρίσεων, έτσι και τώρα ελήφθησαν στοιχειώδη μέτρα ασφαλείας, μόνον μετά τας δύο κατά της Κύπρου επιχειρήσεις και μετά την εκτόξευσιν απειλών εναντίον των εξ επισημών τουρκικών χειλέων», Απογευματινή, 22.5.1976

²⁶⁶ Συρίγος, ο.π., σελ. 273

²⁶⁷ Οικονομίδης, Κ. Π., σελ. 166-167

πρώτο βήμα στο Αιγαίο!».²⁶⁸ Στα πλαίσια αυτά και σε συνδυασμό με τις συνεχείς απειλητικές δηλώσεις στις οποίες αρχίζουν να προβαίνουν συχνά Τούρκοι αξιωματούχοι μετά το 1974, αρχίζει να διαφαίνεται εξαιρετικά πιθανό το ενδεχόμενο μιας τουρκικής επίθεσης στη Θράκη ή στο Αιγαίο. Παράλληλα, στην επέτειο της τουρκικής εισβολής στην Κύπρο το 1975, η Τουρκία ιδρύει στη Σμύρνη τη Στρατιά του Αιγαίου (4^η Στρατιά), με τις στρατιωτικές της δυνάμεις να προσανατολίζονται έναντι των μεγάλων ελληνικών νησιών και με αποστολή της τη σχεδίαση και διεξαγωγή επιχειρήσεων κατά των ελληνικών νησιών του Αιγαίου και την άμυνα των μικρασιατικών ακτών.²⁶⁹

Η απειλητική συμπεριφορά της Τουρκίας όμως δεν σταματά εκεί. Παύει να αναγνωρίζει τα 10 ναυτικά μίλια, που έχει θεσπίσει η Ελλάδα ως αιγιαλίτιδα ζώνη της για θέματα του αέρα, και αρχίζει να παραβιάζει συστηματικώς τον ελληνικό εθνικό εναέριο χώρο με στρατιωτικά αεροσκάφη, συχνά οπλισμένα, να υπερίπτανται ελληνικών νησιών του Αιγαίου και μάλιστα κατοικημένων.²⁷⁰ Κατά αυτόν τρόπο παραβιάζει η ίδια τη Συνθήκη της Λωζάννης του 1923, που τόσο συχνά επικαλείται πως παραβιάζει η Ελλάδα.²⁷¹ Εκχωρεί, ακόμη, παράνομα στον εαυτό της τη μισή και πλέον υφαλοκρηπίδα του Αιγαίου, επεκτείνει παράνομα το FIR Άγκυρας μέχρι το μέσο του Αιγαίου σε βάρος του ελληνικού FIR, ενώ το 1995 προβαίνει και στη ρητή απειλή χρήσης βίας, απειλώντας πως η τυχόν επέκταση της ελληνικής αιγιαλίτιδας ζώνης στα 12 ναυτικά μίλια θα αποτελέσει για την Τουρκία *casus belli*. Με την κρίση των Ιμίων, το 1996, η Τουρκία αρχίζει να αμφισβητεί σταθερά την ελληνική κυριαρχία σε μεγάλο αριθμό νησιών του Αιγαίου, ενώ η εξαπόλυση τουρκικών απειλών σε βάρος της εδαφικής ακεραιότητας της Ελλάδας συνεχίζεται κατ' επανάληψη ακόμη και σήμερα, δια στόματος Τούρκων αξιωματούχων, ακόμη και του Προέδρου της Τουρκίας.

²⁶⁸ Associated Press, 1η Απριλίου 1975.

²⁶⁹ Στη δικαιοδοσία της «Διοίκησης Στρατιάς Αιγαίου» περιλαμβάνονται τα δυτικά παράλια της Μικράς Ασίας, από τα Δαρδανέλλια μέχρι την Αττάλεια, ενώ έδρα της αποτελεί η Σμύρνη. Τελεί απευθείας υπό τουρκική διοίκηση, μη όντας ενταγμένη στο NATO και περιλαμβάνει μεγάλο αριθμό αποβατικών σκαφών. Περιλαμβάνει, ακόμη, στη δικαιοδοσία της την Τουρκική Ειρηνευτική Δύναμη Κύπρου (παλαιότερα 11^ο Σώμα Στρατού), που εδρεύει στην Κερύνεια, με δύναμη, που υπολογίζεται σύμφωνα με τον Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ, γύρω στους 30.000 άνδρες.

²⁷⁰ <https://www.mfa.gr/zitimata-ellinotourkikon-sheseon/eidikotera-keimena/tourkikoi-ishirismo-i-apostratikopoiisis-nison-aigaiou.html>

²⁷¹ Βλ. παρ. 2 άρθρου 13 «*Θα απαγορευθή εις την Ελληνικήν στρατιωτικήν αεροπλοΐαν να υπερίπταται του εδάφους της ακτής της Ανατολίας. Αντιστοίχως, η Οθωμανική Κυβέρνησις θα απαγορεύση εις την στρατιωτικήν αεροπλοΐαν αυτής να υπερίπταται των ρηθισών νήσων [ενν. Μυτιλήνη, Χίος, Σάμος, Ικαρία]*»

Όλα αυτά κατατείνουν στο συμπέρασμα πως η Τουρκία έχει ριζικά αλλάξει την πολιτική της έναντι της Ελλάδας και έχει εγκαταλείψει την ειρηνική συμπεριφορά που διατηρούσε απέναντι της κατά την περίοδο επιβολής των σχετικών καθεστώτων αποστρατικοποίησης. Ωστόσο, ο θεσμός της αποστρατικοποίησης, όπως αναλύσαμε, δεν μπορεί να λειτουργεί παρά μόνο μέσα σε ένα αυστηρά ειρηνικό περιβάλλον. Αυτό άλλωστε είναι το δεδομένο και στην περίπτωση των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου, όπως προκύπτει και από τα συμβατικά κείμενα επιβολής των εν λόγω καθεστώτων αποστρατικοποίησης, και συγκεκριμένα από το άρθρο 13 της Συνθήκης της Λωζάννης του 1923 και ερμηνευτικά από το προοίμιο της Συνθήκης των Παρισίων του 1947.²⁷² Όταν, συνεπώς, το περιβάλλον παύει να είναι ειρηνικό και η απειλή επιθετικής ενέργειας επικρεμάται σοβαρά πάνω από το αποστρατικοποιημένο κράτος, τότε μιλάμε για μία θεμελιώδη αλλαγή των περιστάσεων που δημιουργεί νέα δεδομένα για το συγκεκριμένο καθεστώς. Πράγματι, όταν η Ελλάδα αρχίζει το 1973-1974 να εξοπλίζει τα νησιά του Αιγαίου, η κατάσταση έχει πια ριζικά μεταβληθεί.

Ο περιορισμός της αποστρατικοποίησης στα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου, όπως προκύπτει από τη μελέτη όλων των εν λόγω καθεστώτων, το πολιτικό υπόβαθρο των συμβατικών τους κειμένων αλλά και γενικότερα το πνεύμα του θεσμού της αποστρατικοποίησης, ισχύει για τις περιπτώσεις που η εδαφική ακεραιότητα των νησιών δεν απειλείται από άμεσο κίνδυνο. Και η ύπαρξη απειλής, εν προκειμένω, από την Τουρκία, βάσει όλων των προαναφερθέντων ενεργειών της, αποτελεί προφανές και αναντίρρητο γεγονός για την Ελλάδα.

²⁷² Οικονομίδης, Κ. Π., σελ. 166

2. Το δικαίωμα νόμιμης άμυνας και η αποστρατικοποίηση των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου

Η Ελλάδα δηλώνει επίσημα πως δεν μπορεί, όπως και κάθε άλλο κυρίαρχο κράτος στον κόσμο, να παραιτηθεί από το φυσικό και νόμιμο δικαίωμά της στην άμυνα σε περίπτωση απειλής στρεφόμενης κατά των νησιών ή οποιουδήποτε άλλου μέρους της επικράτειάς της. Ιδίως δε μάλλον, τη στιγμή που η Τουρκία, παραβιάζοντας κατάφωρα τον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, την απειλεί με πόλεμο, σε περίπτωση που ασκήσει ένα νόμιμο και κυριαρχικό δικαίωμα που της παρέχει το διεθνές δίκαιο.²⁷³

Το δικαίωμα νόμιμης άμυνας, όπως αναγνωρίζει η Ελλάδα, έχει αυξημένη νομική ισχύ και υπερισχύει όλων των άλλων διεθνών κανόνων. Μάλιστα, δυνάμει του άρθρου 103 του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών,²⁷⁴ το δικαίωμα νόμιμης άμυνας ως περιεχόμενο στον Χάρτη, παραμερίζει κάθε αντίθετη συμβατική δέσμευση, όπως εν προκειμένω συνιστά το άρθρο 13 της Συνθήκης της Λωζάννης και η περί αποστρατικοποίησης διάταξη της Δωδεκανήσου στη Συνθήκη των Παρισίων. Κατά τον Κ. Οικονομίδη, το δικαίωμα νόμιμης άμυνας ενδύεται επίσης χαρακτήρα *jus cogens*, όντας μοναδική εξαίρεση στον κανόνα της μη χρήσης βίας στις διεθνείς σχέσεις, που αποτελεί κανόνα που έχει αναγνωρισμένα χαρακτήρα *jus cogens*.²⁷⁵ Οπότε σε κάθε περίπτωση, η ιεραρχική κατίσχυση της νόμιμης άμυνας έναντι των κοινών συμβατικών διατάξεων αποστρατικοποίησης καθίσταται απόλυτη.

Η νόμιμη άμυνα *stricto sensu* προϋποθέτει ένοπλη επίθεση, σύμφωνα με το άρθρο 51 του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών. Στην περίπτωσή μας, ωστόσο, έχουμε μόνο μια κατάσταση απειλής επίθεσης κατά της Ελλάδας, η οποία όμως είναι και αυτή παράνομη. Καθίσταται, λοιπόν, αναγκαίο καθήκον της Ελλάδας, αφού η απειλή εκδηλώνεται, να προετοιμάσει την άμυνά της, ιδίως στα πλησίον της Τουρκίας νησιά που αποτελούν και τον άμεσο στόχο της δεύτερης σε περίπτωση επίθεσης. Συνεπώς, με την στρατικοποίηση των εν λόγω νησιών η Ελλάδα δεν ασκεί προς το παρόν το

²⁷³ <https://www.mfa.gr/zitimata-ellinotourkikon-sheseon/eidikotera-keimena/tourkikoi-ishirismoi-apostratikopoiisis-nison-aigaiou.html>

²⁷⁴ «Αν υπάρξει σύγκρουση ανάμεσα στις υποχρεώσεις που έχουν τα Μέλη των Ηνωμένων Εθνών σύμφωνα με αυτόν το Χάρτη και στις υποχρεώσεις που πηγάζουν από οποιαδήποτε άλλη διεθνή συμφωνία, θα υπερισχύουν οι υποχρεώσεις που πηγάζουν από αυτόν το Χάρτη.»

²⁷⁵ Οι κανόνες *jus cogens* υποχωρούν μόνο μπροστά σε όμοιους τους κανόνες *jus cogens*. Αφού, λοιπόν, η νόμιμη άμυνα αποτελεί εξαίρεση στον κανόνα της μη χρήσης βίας, δεν μπορεί παρά και η ίδια να έχει τον ίδιο χαρακτήρα, δηλαδή εκείνο του κανόνα *jus cogens*. Οικονομίδης, Κ.Π., σελ. 169-170

δικαίωμα νόμιμης άμυνας, αλλά λαμβάνει όλα τα απαραίτητα προληπτικά μέτρα προστασίας για να ασκήσει το δικαίωμα αυτό αφότου παραστεί ανάγκη. Αυτή η αμυντική προπαρασκευή εντάσσεται μέσα στα πλαίσια της νόμιμης άμυνας και κανένας κανόνας διεθνούς δικαίου δεν την απαγορεύει.²⁷⁶ Αν, απεναντίας, η Ελλάδα ανέμενε την πραγμάτωση της επίθεσης για να προβεί στην άσκηση της νόμιμης άμυνάς της, τότε θα ήταν πολύ αργά για την εδαφική ακεραιότητά της και την προστασία της. Πόσο μάλλον στα πλαίσια ενός άκρως επιβαρυντικού για την κυριαρχία της επιβεβλημένου καθεστώτος αποστρατικοποίησης, και μάλιστα μονομερούς.²⁷⁷

Η ίδια η διεθνής πρακτική έχει, άλλωστε, αποδείξει πως η απειλή επίθεσης αρκεί για να κινητοποιήσει τη διαδικασία αμυντικής προφύλαξης.²⁷⁸ Βέβαια, θα πρέπει να υφίσταται αναλογία ανάμεσα στην απειλή και στα μέτρα αμυντικής προπαρασκευής που λαμβάνονται.²⁷⁹ Εν προκειμένω, η Ελλάδα αυτό που έκανε ήταν, σε απόλυτη αναλογία με τις προπαρασκευαστικές της ενέργειες, να εξοπλίσει τα νησιά για να τα προετοιμάσει έναντι μιας πιθανής τουρκικής απόβασης. Με αυτή της την ενέργεια παραβίασε τη συμβατική δέσμευση της αποστρατικοποίησης, όμως η ύπαρξη της απειλής δικαιολογεί αυτή την παραβίαση, για όσο χρόνο υφίσταται η απειλή και για όσο η λήψη των προπαρασκευαστικών μέτρων συνοδεύεται από την τήρηση της αρχής της αναλογικότητας.²⁸⁰

Ακόμη, δεδομένου ότι στην εν λόγω περίπτωση υπάρχει μόνο απειλή χρήσης βίας, ενώ η νόμιμη άμυνα προϋποθέτει ένοπλη επίθεση, έχει επικουρικά από αρκετούς Έλληνες συγγραφείς συνδεθεί η στρατικοποίηση των νησιών με τη θεωρία των αντιποίνων. Υποστηρίζεται, δηλαδή, πως η αμυντική προπαρασκευή των νησιών αποτελεί απάντηση σε μία παράνομη ενέργεια: στην παραβίαση από την Τουρκία του κανόνα της απαγόρευσης απειλής χρήσης βίας του άρθρου 2 παρ. 4 του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών. Υπό την έννοια αυτή, στην απειλή ή προπαρασκευή επίθεσης της Τουρκίας που είναι παράνομη, η Ελλάδα αντιτάσσει την προπαρασκευή άμυνας.

²⁷⁶ Οικονομίδης, Κ., στο Περράκης, Σ., «Το Αιγαίο Πέλαγος και το νέο Δίκαιο της Θάλασσας: Πρακτικά Συμποσίου Ρόδος, 4-6 Νοεμβρίου 1994», Σάκκουλας Αντ., 1996, σελ. 32-33

²⁷⁷ Ο Ροζάκης έχει υποστηρίξει πως η αποστρατικοποίηση δεν μπορεί να αφορά ένα κράτος, αλλά δύο ή περισσότερα, και στηρίζεται στην αρχή της αμοιβαιότητας.

²⁷⁸ Βλ. αποφάσεις Τόκυο, μετά το τέλος του Β Παγκοσμίου Πολέμου, που θεωρήθηκαν ως δικαιολογημένες ενέργειες της Ολλανδίας, «*faced by the imminent threat of invasion of her Far Eastern territories which the conspirators had long planned and were now about to execute the Netherlands in self-defence declared war of Japan*», Proceedings of World War II, σελ. 49768

²⁷⁹ Higgins, R., «The Development of International Law Through the Political Organs of the United Nations», Oxford University Press, London, 1963, σελ. 197 επ.

²⁸⁰ Κώνστας, Δ. & Τσαρδανίδης, Χ., ο.π., σελ. 56-57

Ακόμη και αν η δεύτερη χαρακτηριζόταν παράνομη- κάτι το οποίο δεν ευσταθεί-, θα βρισκόμασταν σε μια σχέση παρανομίας έναντι παρανομίας, οπότε η ελληνική αμυντική προπαρασκευή σε απάντηση της πρώτης παρανομίας θα είχε χαρακτήρα αντιποίνων, δηλαδή αντιμέτρων ίσης σημασίας με την απειλή, που για το λόγο αυτό παύουν να είναι παράνομα.²⁸¹

Κατά την Ελλάδα, αποτελεί αδιανόητος ο τουρκικός ισχυρισμός, σύμφωνα με τον οποίο ο εξοπλισμός των νησιών αποβλέπει σε επιθετικούς σκοπούς κατά της Τουρκίας.²⁸² Αντιθέτως, η απειλή της Τουρκίας είναι αυτή που συνεχώς υποβόσκει. Η παρουσία της συνεχούς αυτής απειλής καταδεικνύει πως ο σκοπός για τον οποίο επιβλήθηκε ο θεσμός της αποστρατικοποίησης στα νησιά όχι μόνο έπαψε να υπάρχει, αλλά πολύ περισσότερο, λόγω των περιορισμών που θέτει στην άσκηση της ελληνικής κυριαρχίας, καθίσταται στοιχείο μάλιστα επιβλητικό στις οποιεσδήποτε βλέψεις για αυτά.²⁸³ Για τους λόγους αυτούς, σύμφωνα με τις ελληνικές θέσεις, η Ελλάδα νομιμοποιείται να προβεί στην αναγκαία αμυντική προπαρασκευή, που θα της επιτρέψει να καταστήσει αποτελεσματική την άσκηση του δικαιώματος νόμιμης άμυνας, σε περίπτωση εκδήλωσης επιθετικής ενέργειας από την Τουρκία σε βάρος της. Μια τέτοια αμυντική προπαρασκευή, άλλωστε, βρίσκεται εντός των πλαισίων της νόμιμης άμυνας και όχι μόνο δεν αποτελεί ενέργεια απαγορευμένη από το διεθνές δίκαιο, αλλά -κατά την Ελλάδα- καθίσταται και επιβεβλημένη, καθώς εξασφαλίζει την ίδια την ουσία της άσκησης του δικαιώματος νόμιμης άμυνας, ήτοι την αποτελεσματική προστασία της κρατικής κυριαρχίας απέναντι σε κάθε απειλή της.

²⁸¹ Για περισσότερα σχετικά με αυτή την άποψη βλ. Οικονομίδης, Κ.Π., ο.π., σελ. 171, Μπρεδήμας, Α., ο.π., σελ. 84-86, Ηρακλείδης, Α., ο.π., σελ. 349-350

²⁸² Κατά τον Οικονομίδη, αυτό προκύπτει από την καθαρά αμυντική σύνθεση του ελληνικού οπλισμού αλλά και από την κοινή λογική ότι τα νησιά ποτέ δεν χρησιμοποιήθηκαν ή δεν δύναται να χρησιμοποιηθούν ως ορμητήριο κατά της Τουρκίας. Οικονομίδης, Κ.Π., ο.π., σελ. 170

²⁸³ Μανωλοπούλου-Βαρβιτσιώτη, Κ., ο.π., σελ. 122

II. Οι τουρκικές απόψεις πάνω στο ζήτημα της εφαρμογής της νόμιμης άμυνας

Η Τουρκία άρχισε να διαμαρτύρεται για το ζήτημα της στρατικοποίησης των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου, ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1960 και ύστερα. Απέναντι στις τουρκικές αιτιάσεις, η Ελλάδα, από τα μέσα της δεκαετίας του 1970, δεν αρνείται τη στρατικοποίηση των νησιών, αλλά, όπως είδαμε, ξεκινά να προβάλλει σταθερά το επιχείρημα της νόμιμης άμυνας.²⁸⁴ Στην κύρια γραμμή, λοιπόν, της ελληνικής πλευράς ότι η στρατικοποίηση των νησιών είναι καθαρά αμυντική, με δεδομένη την απειλητική στάση της Τουρκίας, η Τουρκία απαντά, κατ' αρχάς, πως οι απειλές άρχισαν πρώτα από την ελληνική πλευρά, καθώς της δημιουργίας της 4^{ης} Στρατιάς είχε προηγηθεί η στρατικοποίηση, ενώ λάμβαναν επιπλέον χώρα σαφείς προσπάθειες ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα- ακόμη και ένοπλες- μέχρι το 1974.²⁸⁵ Συγκεκριμένα, η Τουρκία ισχυρίζεται πως η 4^η Στρατιά έχει καθαρά αμυντικό χαρακτήρα και δημιουργήθηκε λόγω του επανεξοπλισμού των ελληνικών νησιών, με αρμοδιότητά της την άμυνα της Τουρκίας κατά μήκος των παραλίων της. Υποβαθμίζοντας τη σημασία της, η Τουρκία ακόμη ισχυρίζεται πως ο αποβατικός της στόλος είναι απαρχαιωμένος και εκτός λειτουργικών δυνατοτήτων.²⁸⁶ Συν τοις άλλοις, η Τουρκία δηλώνει πως το *casus belli*, που η Ελλάδα κατονομάζει ως απειλή, είναι κάτι το μεταγενέστερο. Και αυτό οφείλει την εκδήλωσή του στις προγενέστερες απειλές της Ελλάδας ότι θα επεκτείνει τα χωρικά της ύδατα, καθώς και στην στρατικοποίηση που είχε λάβει χώρα από το 1960 και άρχισε να εντατικοποιείται περισσότερο στις αρχές της δεκαετίας του 1970, με συγκέντρωση επιθετικών όπλων.²⁸⁷

Διαφεύδοντας λοιπόν τους ελληνικούς ισχυρισμούς περί της υπάρξεως τουρκικής απειλής, η οποία -κατά την Ελλάδα- δύναται να θεμελιώσει το δικαίωμα νόμιμης άμυνας, η Τουρκία επιχειρηματολογεί κατά της εφαρμογής του δικαιώματος νόμιμης

²⁸⁴ Ο Ντεμιρέλ με την από 14 Μαΐου 1975 επιστολή του προς τον Κ. Καραμανλή κατηγόρησε επίσημα την Ελλάδα «*πως δια του εξοπλισμού των νησιών του Αιγαίου κατά παράβασιν των Συνθηκών της Λωζάννης και των Παρισίων, η Ελληνική Κυβέρνησις εδημιούργησε νέον πρόβλημα.*» Σε απάντησή του ο Κ.Καραμανλής, με την από 21 Μαΐου 1975 επιστολή του δήλωσε : «*Κατηγορείτε την Ελλάδα, διότι κατά παράβαση των Συνθηκών, ωργάνωσε αμυντικώς τας νήσας του Αιγαίου. Η Ελλάς, όμως, ουδέποτε και δι' ουδεμίας Συνθήκης παρητήθη του φυσικού δικαιώματος της αυτοαμύνης, εν περιπτώσει απειλής των νήσων της.*» (Απογευματινή 22.5.1976)

²⁸⁵ Ηρακλείδης, Α., ο.π., σελ. 348

²⁸⁶ Παρόλα αυτά, όταν τον Σεπτέμβριο του 2011 ο αντιπρόεδρος του κυβερνόντος ισλαμικού κόμματος, Χ. Τσελίκ, αναφέρθηκε στην πιθανότητα καταργήσεως της 4^{ης} Στρατιάς, υποχρεώθηκε την ίδια μέρα να προβεί σε διάψευση. Επίσης, το 2009 η Τουρκία ξεκίνησε τη ναυπήγηση 8 σύγχρονων επιβατικών σκαφών, τα οποία άρχισαν να παραδίδονται σταδιακά μετά το 2013. Συρίγος, Α., ο.π., σελ. 270

²⁸⁷ Ηρακλείδης, Α., ο.π.

άμυνας στην περίπτωση των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου. Η Τουρκία αποδέχεται μεν το δικαίωμα νόμιμης άμυνας στο διεθνές δίκαιο. Θεωρεί δε πως τούτο για να μπορεί να ασκηθεί, θα πρέπει πρώτα το κράτος που το ασκεί να δέχεται ένοπλη επίθεση. Στην περίπτωση των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου, ακόμη κι αν γίνει δεκτή η ύπαρξη απειλής, αυτή από μόνη της δε νομιμοποιεί την άσκηση του δικαιώματος νόμιμης άμυνας. Επικαλείται, μάλιστα, και την υπ' αριθμό 3314 (XIXI) απόφαση του Γενικού Συμβουλίου του ΟΗΕ, για να καταδείξει πως στην έννοια της επίθεσης δεν περιλαμβάνεται οποιαδήποτε περίπτωση απειλής.²⁸⁸

Ακόμη, η Τουρκία χρησιμοποιεί ως επιχείρημα κατά της Ελλάδας μια δεύτερη προϋπόθεση για την άσκηση του δικαιώματος νόμιμης άμυνας, που καταγράφει ο Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών στο άρθρο 51. Σύμφωνα με αυτόν, *«τα μέτρα που θα παίρνουν τα Μέλη των Ηνωμένων Εθνών κατά την άσκηση αυτού του δικαιώματος της νόμιμης άμυνας θα ανακοινώνονται αμέσως στο Συμβούλιο Ασφαλείας»*. Στη βάση αυτή, η Τουρκία επικαλείται πως η χρήση του δικαιώματος νόμιμης άμυνας, δυνάμει του άρθρου 51 του Χάρτη, έχει προσωρινό χαρακτήρα και για το λόγο αυτό η Ελλάδα δεν έχει το δικαίωμα να το χρησιμοποιεί ως μόνιμο έρεισμα για τη δημιουργία μιας μόνιμης αλλαγής του καθεστώτος αποστρατικοποίησης. Μόνο στην περίπτωση που εκδηλωθεί επίθεση κατά της Ελλάδας, η ίδια έχει το δικαίωμα της νόμιμης άμυνας για την προστασία των νησιών της και, για αυτό, έχει την υποχρέωση άμεσης γνωστοποίησης της κατάστασης στο Συμβούλιο Ασφαλείας.²⁸⁹ Η υποχρέωση της ανακοίνωσης στο Συμβούλιο Ασφαλείας όλων των ληφθέντων αμυντικών μέτρων έχει βασική σημασία για την έννοια του δικαιώματος της νόμιμης άμυνας, γιατί το δικαίωμα της νόμιμης άμυνας λήγει μόλις τα εν λόγω αμυντικά μέτρα γνωστοποιηθούν στο Συμβούλιο Ασφαλείας και αυτό λάβει αποφάσεις, στις οποίες το αμυνόμενο κράτος καλείται να συμμορφωθεί.

Κατά τον Παζαρτζί, εφόσον το δικαίωμα νόμιμης άμυνας δεν μπορεί να χρησιμοποιείται μόνιμα, ούτε σε περίπτωση ένοπλης επίθεσης, δεν είναι δυνατόν να κατανοηθεί πώς η Ελλάδα, επικαλούμενη μια αόριστη απειλή, μπορεί σε μόνιμη βάση να το χρησιμοποιεί, μεταβάλλοντας έτσι το καθεστώς των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου, για το οποίο δεσμεύθηκε στο παρελθόν συμβατικά.²⁹⁰

²⁸⁸ Παζαρτζί, Χ., ο.π., σελ. 98-100

²⁸⁹ Συρίγος, Α., ο.π., σελ. 273

²⁹⁰ Παζαρτζί, Χ., ο.π., σελ. 101-102

Για τους λόγους αυτούς, η Τουρκία θεωρεί πως, όσον αφορά την περίπτωση αποστρατικοποίησης των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου, δεν συντρέχουν οι όροι για την εφαρμογή του δικαιώματος νόμιμης άμυνας, την οποία συνεχώς επικαλείται η Ελλάδα. Αφενός διότι η Τουρκία δεν δέχεται πως η Ελλάδα αντιμετωπίζει κάποια απειλή και αφετέρου διότι η απειλή αυτή από μόνη της δεν στοιχειοθετεί την προσφυγή στο δικαίωμα νόμιμης άμυνας, σύμφωνα με όλα τα παραπάνω.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Όπως κατέστη αντιληπτό ήδη από την αρχή της παρούσας μελέτης, η αποστρατικοποίηση, μολονότι συνιστά θεσμό περιοριστικό της κρατικής κυριαρχίας, δεν οδηγεί στην αναίρεσή της. Βασική αρχή της κρατικής κυριαρχίας αποτελεί ο έλεγχος όλων των δραστηριοτήτων που αναπτύσσονται επί του εδάφους του κράτους. Η διατήρηση ενόπλων δυνάμεων και η οχύρωση του εδάφους του κράτους αποτελούν τέτοιες δραστηριότητες, και μάλιστα υψίστης σημασίας για τη διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας και της ανεξαρτησίας του, η προάσπιση των οποίων συμπεριλαμβάνεται και στις αρχές του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών.

Η αποστρατικοποίηση, ως προς το νομικό χαρακτηρισμό της, αποτελεί μία συμβατική υποχρέωση, η οποία διέπεται από το εκάστοτε συμβατικό πλαίσιο. Η γενίκευση του θεσμού καθίσταται, για το λόγο αυτό, νομικά αδύνατη, ωστόσο κάποιες κοινές κατευθυντήριες γραμμές για την ερμηνεία των εν λόγω συμβατικών δεσμεύσεων μπορούν να δοθούν υπό το φως του Δικαίου των Συνθηκών. Σε κάθε περίπτωση η ερμηνεία των καθεστώτων αποστρατικοποίησης πρέπει να γίνεται περιοριστικά, ακριβώς γιατί περιοριστική είναι και η επίδρασή τους στην κρατική κυριαρχία.

Σε κύριο στόχο του θεσμού ανάγεται η εξασφάλιση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας, με την αποστρατικοποίηση να αποτελεί ουσιαστικά ένα μεταβατικό καθεστώς που δεν επιλύει τις διεθνείς εντάσεις, αλλά που καθιερώνεται ως εργαλείο, το οποίο δημιουργεί τις απαραίτητες συνθήκες για την αποφυγή αυτών. Κύριο χαρακτηριστικό της εφαρμογής της, λοιπόν, αποτελεί η εφαρμογή της σε καιρό ειρήνης και η προσωρινότητά της, μέχρι την αποκατάσταση των λόγων που οδήγησαν στην καθιέρωσή της στην εν λόγω περίπτωση. Βασικές αρχές που διασφαλίζουν τη βιωσιμότητα του θεσμού αποτελούν, άλλωστε, η αρχή της αμοιβαιότητας, η αρχή της σχετικότητας και της ελεύθερης βούλησης. Παρατηρώντας την ιστορική εξέλιξη του θεσμού, διαπιστώσαμε τη μετάβασή του χαρακτήρα του από κυρωτικό μέτρο σε συμβατικό εργαλείο για την επιδίωξη της διεθνούς ειρήνης, καθώς και την προσαρμοστικότητά του στα εκάστοτε πραγματικά δεδομένα.

Μέσα από την επισκόπηση μερικών καθεστώτων αποστρατικοποίησης, παρατηρήθηκε ότι ο θεσμός της αποστρατικοποίησης μπορεί να προσλαμβάνει ιδιαίτερα κάθε φορά χαρακτηριστικά, μέσα από την επιβολή διαφορετικών όρων και περιορισμών στο αποστρατικοποιημένο κράτος. Κατά βάση, αποδείχθηκε η προσωρινή

ισχύς των καθεστώτων αποστρατικοποίησης, ο τερματισμός των οποίων μπορεί να επέλθει και μέσα από την επανεξέτασή των λόγων διατήρησής τους όταν με την πάροδο του χρόνου διαπιστώνεται η μη αναγκαιότητα ύπαρξής τους. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε και στο καθεστώς των νησιών Ώλαντ, κυρίως όσον αφορά την συσχέτιση του εν λόγω καθεστώτος με την επίκληση από την Τουρκία του αντικειμενικού του χαρακτήρα, στα πλαίσια της πρόσφατης χρήσης του ως επιχείρημα για την ελληνοτουρκική διαφορά της αποστρατικοποίησης των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου, έναν ισχυρισμό που-όπως εκτέθηκε- είναι αβάσιμος.

Εξετάζοντας το δικαίωμα της νόμιμης άμυνας, ως αναπόσπαστο κατοχυρωμένα στοιχείο της κρατικής κυριαρχίας και υπόστασης, εκτέθηκε ότι η απλή απειλή επίθεσης δε νομιμοποιεί σε καμία περίπτωση την προσφυγή σε αυτό. Στην περίπτωση των καθεστώτων αποστρατικοποίησης, ωστόσο, ανέκυψε ότι οι επιβεβλημένοι στην κρατική κυριαρχία του αποστρατικοποιημένου κράτους περιορισμοί, ιδίως όταν εκλείπει στο εν λόγω καθεστώς η αρχή της αμοιβαιότητας, φέρουν το αποστρατικοποιημένο κράτος σε ιδιαίτερα δυσμενή θέση, ακόμη και ως προς την άσκηση του δικαιώματος νόμιμης άμυνάς του.

Το καθεστώς των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου χρησιμοποιήθηκε σκόπιμα ως μελέτη περίπτωσης για τον προβληματισμό αυτό. Μέσα από την περίπτωση των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου και την ακροθιγή ανάλυσή του, κατανοήσαμε τον θεσμό της αποστρατικοποίησης μέσα από τους περιοριστικούς όρους που θέτει, αναλύοντάς το υπό το φως του εν λόγω συμβατικού πλαισίου. Έτσι, αναλύθηκε το καθεστώς των νήσων Λήμνου και Σαμοθράκης μέσα από την Σύμβαση της Λωζάννης για τα Στενά (1923) και τη Σύμβαση του Montreux (1936), το καθεστώς των νήσων Λέσβου, Χίου, Σάμου, Ικαρίας μέσα από την Συνθήκη της Λωζάννης (1923) και το καθεστώς των Δωδεκανήσων μέσα από τη Συνθήκη των Παρισίων (1947). Από την ελληνοτουρκική επιχειρηματολογία προέκυψε σε κάθε περίπτωση η διαφορετική ερμηνεία που η κάθε πλευρά προσδίδει στους όρους κάθε συμβατικού πλαισίου και η διαφορετική τους προσέγγιση, η οποία άπτεται ενδιαφερόντων ζητημάτων, που εκθέσαμε στην αρχή της παρούσας εργασίας σε γενικό πλαίσιο για τον θεσμό της αποστρατικοποίησης, όπως η αρχή της αμοιβαιότητας, η έννοια του αντικειμενικού καθεστώτος, η αρχή *rebus sic standibus* κλπ. Ακόμη πιο σημαντικά, εκτέθηκαν τα επιχειρήματα που η κάθε πλευρά διατηρεί ως προς το δικαίωμα της νόμιμης άμυνας και την εφαρμογή που αυτό βρίσκει στην περίπτωση των νησιών του Ανατολικού

Αιγαίου, ενόψει της απειλής επίθεσης που έχει προβληθεί από την Τουρκία κατά την ελληνική επιχειρηματολογία.

Κατόπιν όλων των ανωτέρω, καθίσταται αυτονόητο ότι η αποστρατικοποίηση δεν υφίσταται ως θεσμός για να εμποδίζει την άσκηση της νόμιμης άμυνας, ενόψει του ότι η νόμιμη άμυνα υπερτερεί κάθε συμβατικού περιορισμού ή δέσμευσης. Ωστόσο, όπως ειπώθηκε, η συμβατική δέσμευση της αποστρατικοποίησης μπορεί να καθίσταται, ενόψει των ιδιαίτερων περιοριστικών όρων της, ικανή να αποδυναμώσει το αποστρατικοποιημένο κράτος αρκετά, ώστε αυτό, σε περίπτωση εκδήλωσης επίθεσης εναντίον του, να μη μπορεί να ασκήσει αποτελεσματικά το δικαίωμα νόμιμης άμυνάς του, στην προσφυγή στο οποίο νομιμοποιείται διακηρυγμένα στη συγκεκριμένη περίπτωση. Κατά αυτό τον τρόπο, αναπόφευκτα, ένα καθεστώς αποστρατικοποίησης επηρεάζει την άσκηση του δικαιώματος νόμιμης άμυνας από το αποστρατικοποιημένο κράτος, κάτι το οποίο δεν είναι θεμιτό ή ευκαίριο στη βάση του διεθνούς δικαίου. Αφενός γιατί το δικαίωμα νόμιμης άμυνας λόγω της φύσης του υπερτερεί, αφετέρου διότι ο θεσμός της αποστρατικοποίησης έχει ως σκοπό την διατήρηση της ειρήνης και της διεθνούς ασφάλειας, και όχι την απεμπόληση της κρατικής κυριαρχίας. Ως εκ τούτου, ο θεσμός της αποστρατικοποίησης δεν μπορεί να αδρανοποιεί το δικαίωμα νόμιμης άμυνας.

Ιδίως στην περίπτωση που η απειλή επίθεσης προβάλλει, το αποστρατικοποιημένο κράτος μπορεί να εμποδίζεται να προβεί στην άσκηση νόμιμης άμυνας ελλείψει -σε αυτό το στάδιο- επίθεσης, ωστόσο δεν μπορεί να εμποδίζεται να λάβει τα αναγκαία προπαρασκευαστικά της νόμιμης άμυνας μέτρα, που θα καταστήσουν αποτελεσματική τη νόμιμή άμυνά του όταν η επίθεση εκδηλωθεί. Κάτι τέτοιο μπορεί να φθάνει να συνιστά παραβίαση της συμβατικής δέσμευσης περί αποστρατικοποίησης εκ μέρους του αποστρατικοποιημένου κράτους, δικαιολογείται ωστόσο από το γεγονός ότι η κρατική κυριαρχία του αποστρατικοποιημένου κράτους απειλείται σοβαρά και από το γεγονός ότι η αποστρατικοποίηση υπάρχει για να επιβάλλεται μέσα σε ένα περιβάλλον ειρήνης, και όχι απειλής ή βίας σε βάρος του αποστρατικοποιημένου κράτους, ειδάλλως κατά τις περιστάσεις μπορεί να καθίσταται ακόμη και παράνομη. Φυσικά και τα εν λόγω προπαρασκευαστικά μέτρα εντάσσονται στα πλαίσια της νόμιμης άμυνας και παραμένουν νόμιμα εφόσον λαμβάνονται σε αναλογία με την απειλή επίθεσης.

Συναφείς είναι και οι θέσεις της Ελλάδας, που εκτίθενται στην παρούσα μελέτη περίπτωσης, ιδίως στην περίπτωση των νήσων Λέσβου, Χίου, Σάμου, Ικαρίας και Δωδεκανήσων, όπου το δικαίωμα νόμιμης άμυνας προβάλλεται ως βασικό επιχείρημα,

ενόψει της εκπεφρασμένης απειλής της Τουρκίας, η οποία εξέλιπε κατά το χρόνο επιβολής του καθεστώτος αποστρατικοποίησης, υφίσταται δε ύστερα.

Η αποστρατικοποίηση δεν υφίσταται για να καταλύει την κρατική κυριαρχία. Και από τη στιγμή που καταλήγει να αντιβαίνει στο σκοπό που τάχθηκε να εξυπηρετήσει, μέσα από τη λειτουργία της σε ένα ειρηνικό περιβάλλον με ζητούμενο τη διατήρησή του, καταλήγει να αχρηστεύεται και ως θεσμός στην ουσία του, και να αποτελεί πρόσχημα στους επίδοξους σφετεριστές του για ακώλυτη προσφυγή στην παρανομία του πολέμου.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

1. Άρθρο 5 της Συνθήκης Ειρήνης του Λονδίνου (30 Μαΐου 1913)

Η Αυτού Μεγαλειότης ο αυτοκράτωρ των Οθωμανών και αι Αυτών Μεγαλειότητες οι σύμμαχοι ηγεμόνες δηλούσιν, ότι εμπιστεύονται εις την Αυτού Μεγαλειότητα τον αυτοκράτορα της Γερμανίας, εις την Αυτού Μεγαλειότητα τον Αυτοκράτορα της Αυστρίας, βασιλέα της Βοημίας κλπ. και αποστολικόν βασιλέα της Ουγγαρίας, εις τον πρόεδρον της Γαλλικής Δημοκρατίας, εις την Αυτού Μεγαλειότητα τον βασιλέα της Μεγάλης Βρεταννίας και Ιρλανδίας και των βρεταννικών εδαφικών εκτάσεων των πέραν των θαλασσών, αυτοκράτορα των Ινδίων, εις την Αυτού Μεγαλειότητα τον βασιλέα της Ιταλίας, και εις την Αυτού Μεγαλειότητα τον αυτοκράτορα πασών των Ρωσσιών, την φροντίδα να αποφασίσωσι περί της τύχης πασών των οθωμανικών νήσων του Αιγαίου Πελάγους, εκτός της Κρήτης, και περί της Χερσονήσου του Άθωνος.

2. Απόφαση των έξι Μεγάλων Δυνάμεων (Αυστροουγγαρία, Ιταλία, Μεγάλη Βρετανία, Γαλλία, Γερμανία, Ρωσία) προς την Ελληνική Κυβέρνηση (13 Φεβρουαρίου 1914)

D'après l'article 5 du traité de Londres, en date du 17/30 Mai 1913 entre la Turquie et les Etats alliés balkaniques, ainsi qu'aux termes de l'article 15 du traité signé à Athènes entre la Grèce et la Turquie le 1er Novembre 1913, le gouvernement grec s'est engagé à laisser aux six puissances le soin de décider du sort des îles de la mer Egée. En conséquence les six puissances ont décidé de remettre à la Grèce toutes les îles de la mer Egée actuellement occupées par elle, à l'exception de Tenedos, d'Imbros et de Castellorizo, qui doivent être restituées à la Turquie. Les puissances ont décidé en outre, en ce qui concerne les îles assignées à la Grèce, que des garanties satisfaisantes devront leur être données, ainsi qu'à la Turquie, par le gouvernement grec: que ces îles ne seront ni fortifiées ni utilisées pour aucun but naval ou militaire et que des mesures effectives seront prises pour prévenir la contrebande entre les îles et le continent ottoman. Les six puissances se sont engagées à user de leur influence sur le gouvernement grec en vue d'assurer l'exécution loyale et le maintien de ces conditions. Elles demandent en outre à la Grèce de donner des garanties satisfaisantes au sujet de la protection des minorités

musulmanes dans les îles qu' elle acquiert, en vertu de la décision des six puissances mentionnées ci-dessus. L' attribution définitive à la Grèce des îles que les six puissances décident de laisser en sa possession ne deviendra effective que lorsque les troupes grecques auront évacué les territoires assignés à l' Albanie, en vertu du protocole de Florence en date du 17 décembre 1913 ci-annexé, de même que l' île de Saseno, et lorsque le gouvernement grec se sera formellement engagé à n' opposer aucune résistance et à ne soutenir ni à encourager directement ni indirectement aucune résistance d' aucun genre à l' état des choses établi par les puissances dans l' Albanie du sud. L' évacuation commencera le 1er mars (nouveau style), par le retrait des troupes grecques du Caza de Korytza et de l' île Saseno, et procédera successivement, jusqu' au 31 mars (nouveau style), date à laquelle elle devra prendre fin par le départ des troupes helléniques du Caza de Delvino. Les six puissances ont confiance que les décisions ci-dessus seront loyalement respectées par le gouvernement grec.

3. Άρθρο 12 της Συνθήκης Ειρήνης της Λωζάννης (24 Ιουλίου 1923)

Η ληφθείσα απόφασις τη 13η Φεβρουαρίου 1914 υπό της Συνδιασκέψεως του Λονδίνου εις εκτέλεσιν των άρθρων 5 της Συνθήκης του Λονδίνου της 17/30 Μαΐου 1913, και 15 της Συνθήκης των Αθηνών της 1/14 Νοεμβρίου 1913, η κοινοποιηθείσα εις την Ελληνικήν Κυβέρνησιν τη 13 Φεβρουαρίου 1914 και αφορώσα εις την κυριαρχίαν της Ελλάδος επί των νήσων της Ανατολικής Μεσογείου, εκτός της Ίμβρου, Τενέδου και των Λαγουσών νήσων (Μαυρυών), ιδία των νήσων Λήμνου, Σαμοθράκης, Μυτιλήνης, Χίου, Σάμου και Ικαρίας, επικυρούνται, υπό την επιφύλαξιν των διατάξεων της παρούσης Συνθήκης των συναφών προς τας υπό την κυριαρχίαν της Ιταλίας διατελούσας νήσους, περί ων διαλαμβάνει το άρθρον 15. Εκτός αντιθέτου διατάξεως της παρούσης Συνθήκης, αι νήσοι, αι κείμεναι εις μικροτέραν απόστασιν των τριών μιλλίων της ασιατικής ακτής, παραμένουσιν υπό την τουρκικήν κυριαρχίαν.

4. Άρθρο 13 της Συνθήκης Ειρήνης της Λωζάννης (24 Ιουλίου 1923)

Προς εξασφάλισιν της ειρήνης, η Ελληνική Κυβέρνησις υποχρεούται να τηρή εν ταις νήσοις Μυτιλήνη, Χίω, Σάμω και Ικαρία τα ακόλουθα μέτρα:

1. Αι ειρημέναι νήσοι δεν θα χρησιμοποιηθώσιν εις εγκατάστασιν ναυτικής βάσεως ή εις ανέγερσιν οχυρωματικού τίνος έργου.
2. Θα απαγορευθή εις την Ελληνικήν στρατιωτικήν αεροπλοΐαν να υπερίπταται του εδάφους της ακτής της Ανατολίας. Αντιστοίχως, η Οθωμανική Κυβέρνησις θα απαγορεύση εις την στρατιωτικήν αεροπλοΐαν αυτής να υπερίπταται των ρηθεισών νήσων.
3. Αι ελληνικαί στρατιωτικαί δυνάμεις εν ταις ειρημέναις νήσοις θα περιορισθώσι εις τον συνήθη αριθμόν των δια την στρατιωτικήν υπηρεσίαν καλουμένων, οίτινες δύνανται να εκγυμνάζωνται επί τόπου, ως και εις δύναμιν χωροφυλακής και αστυνομίας ανάλογον προς την εφ' ολοκλήρου του ελληνικού εδάφους υπάρχουσαν τοιαύτην.

5. Άρθρο 15 της Συνθήκης Ειρήνης της Λωζάννης (24 Ιουλίου 1923)

Η Τουρκία παραιτείται υπέρ της Ιταλίας παντός δικαιώματος και τίτλου επί των κάτωθι απαριθμουμένων νήσων, τουτέστι της Αστυπάλαιας, Ρόδου, Χάλκης, Καρπάθου, Κάσσου, Τήλου, Νισύρου, Καλύμνου, Λέρου, Πάτμου, Λειψούς, Σύμης και Κω, των κατεχομένων νυν υπό της Ιταλίας και των νησίδων των εξ αυτών εξαρτωμένων, ως και της νήσου Καστελλορίζου (όρα χάρτην υπ' αρ. 2).

6. Άρθρο 16 της Συνθήκης Ειρήνης της Λωζάννης (24 Ιουλίου 1923)

Η Τουρκία δηλοί ότι παραιτείται παντός τίτλου και δικαιώματος πάσης φύσεως επί των εδαφών ή εν σχέσει προς τα εδάφη, άτινα κείνται πέραν των προβλεπομένων υπό της παρούσης συνθήκης ορίων, ως και επί των νήσων, εκτός εκείνων των η κυριαρχία έχει αναγνωρισθή αυτή δια της παρούσης συνθήκης, της τύχης των εδαφών και των νήσων τούτων κανονισθείσης ή κανονισθησομένης μεταξύ των ενδιαφερομένων.

Αι διατάξεις του παρόντος άρθρου δε θίγουσι τας συνομολογηθείσας ή συνομολογηθησομένας ιδιαιτέρας συμφωνίας μεταξύ της Τουρκίας και των ομόρων χωρών, λόγω της γειτνίασεως αυτών.

**7. Άρθρο 4 Σύμβασης της Λωζάννης περί του καθεστώτος των Στενών
(24 Ιουλίου 1923)**

Ουδετεροποιούνται αι κατωτέρω οριζόμεναι ζώναι και νήσοι:

1) Αι δύο ακταί του στενού του Ελλησπόντου και του Βοσπόρου κατά την έκτασιν των κατωτέρω καθοριζομένων ζωνών (Όρα συνημμένον χάρτην):

Ελλήσποντος: Βορειοδυτικώς, χερσόνησος της Καλλιπόλεως και περιοχή νοτιοανατολικώς γραμμής, αρχομένης από σημείου του κόλπου του Ξηρού κείμενου 4 χιλιόμετρα βορειοανατολικώς του Μπακλά - Μπουρνού, καταληγούσης επί της Προποντίδος εις Κούμβαον και διερχόμενης νοτίως του Καβάκ (του χωρίου τούτου μη συμπεριλαμβανομένου).

Νοτιοανατολικώς, περιοχή περιλαμβανομένη μεταξύ της ακτής και γραμμής χαρασσομένης 20 χιλιόμετρα από της ακτής, αρχομένης από του ακρωτηρίου Εσκή-Ισταμπόλ έναντι της Τενέδου και καταληγούσης εις την Προποντίδα επί σημείου της ακτής κειμένου αμέσως βορείως του Καραμπιγά.

Βόσπορος (υπό την επιφύλαξιν του ειδικού καθεστώτος της Κωνσταντινουπόλεως, Άρθ. 8):

Ανατολικώς, ζώνη εκτεινομένη μέχρι γραμμής χαρασσομένης 15 χιλιόμετρα από της ανατολικής ακτής του Βοσπόρου-

Δυτικώς, ζώνη εκτεινομένη μέχρι γραμμής χαρασσομένης 15 χιλιόμετρα από της δυτικής ακτής του Βοσπόρου.

2) Άπασαι αι νήσοι της Προποντίδος, εκτός της νήσου Κακολίμνου.

3) Εν τω Αιγαίω, αι νήσοι Σαμοθράκη, Λήμνος, Ίμβρος, Τένεδος και αι Λαγούσαι νήσοι (Μαυρυαί).

8. Άρθρο 6 Σύμβασης της Λωζάννης περί του καθεστώτος των Στενών

Υπό την επιφύλαξιν των περί Κωνσταντινουπόλεως διατάξεων του άρθρου 8, ουδέν οχυρωματικόν έργον, ουδεμία μόνιμος εγκατάστασις πυροβολικού, ουδέν υποβρύχιον πολεμικόν μηχανήμα, εκτός των υποβρυχίων σκαφών, ως και ουδεμία εγκατάστασις στρατιωτικής αεροναυτικής, ή ναυτική βάση δύνανται να υφίστανται εν ταις ουδετεροποιουμέναις ζώναις και νήσοις.

Ουδεμία ένοπλος δύναμις δύναται να σταθμεύση εν αυταίς, εκτός των προς διατήρησιν της τάξεως αναγκαιουσών δυνάμεων αστυνομίας και χωροφυλακής, των οποίων ο οπλισμός δέον να αποτελείται μόνον εκ του περιστρόφου, της σπάθης, του όπλου και τεσσάρων οπλοπολυβόλων ανά εκατόν άνδρας, αποκλειόμενου παντός πυροβολικού.

Εντός των χωρικών υδάτων των ουδετεροποιουμένων ζωνών και νήσων, ουδέν υποβρύχιον πολεμικόν μηχανήμα δέον να υφίσταται, εκτός των υποβρυχίων σκαφών.

Παρά τα προηγούμενα εδάφια, η Τουρκία θα διατήρηση το δικαίωμα όπως διαμετακομίζει τας στρατιωτικός αυτής δυνάμεις δια των ουδετεροποιουμένων ζωνών και νήσων του τουρκικού εδάφους, ως και δια των χωρικών αυτών υδάτων, ένθα ο τουρκικός στόλος δύναται να αγκυροβολή.

Προς τούτοις, όσον αφορά τα Στενά, η Τουρκική Κυβέρνησις δικαιούται να επισκοπή, δι' αεροπλάνων ή αεροστάτων, την επιφάνειαν και τον πυθμένα της θαλάσσης. Τα τουρκικά αερόπλοια δύνανται πάντοτε να υπερίπτανται των υδάτων των Στενών και των ουδετεροποιουμένων ζωνών του τουρκικού εδάφους και να προσγειώνται ή προσθαλασσώνται πανταχού εν αυτοίς εν πλήρει ελευθερία.

Η Τουρκία και η Ελλάς δύνανται ωσαύτως, εν ταις ουδετεροποιουμέναις ζώναις και νήσοις και εν τοις χωρικοίς αυτών ύδασι, να ενεργώσι τας μετακινήσεις του προσωπικού τας αναγκαίας δια την εκπαίδευσιν, εκτός των ζωνών και νήσων τούτων, των εν αυταίς στρατολογουμένων ανδρών.

Η Τουρκία και η Ελλάς θα ώσιν ελεύθεραι να διοργανώσωσιν, εντός των ειρημίνων ζωνών και νήσων των οικείων αυτών εδαφών, παρατηρητήρια και τηλεγραφικάς, τηλεφωνικάς και οπτικάς συγκοινωνίας παντός συστήματος. Η Ελλάς δύναται να μεταφέρει τον στόλον της εντός των χωρικών υδάτων των ουδετεροποιουμένων ελληνικών νήσων, ουχί όμως και να χρησιμοποιή τα ύδατα ταύτα ως βάσιν επιχειρήσεων κατά της Τουρκίας ή δια ναυτικήν ή στρατιωτικήν συγκέντρωσιν προς τον σκοπόν τούτον.

9. Άρθρο 7 Σύμβασης της Λωζάννης περί του καθεστώτος των Στενών

Ουδέν υποβρύχιον πολεμικόν μηχανήμα, εκτός των υποβρυχίων σκαφών δύναται να τοποθετηθή εντός των υδάτων της Προποντίδος. Η Τουρκική Κυβέρνησις δεν θέλει εγκαταστήση ουδέν μόνιμον πυροβολείον, ή τορπιλλοβλητικούς σωλήνας, δυναμένους να παρακωλύσωσιν την διάβασιν των Στενών, επί της παραλιακής ευρωπαϊκής περιοχής της Προποντίδος ή επί της παραλιακής περιοχής της Ανατολίας της κειμένης ανατολικώς της ουδετεροποιουμένης ζώνης του Βοσπόρου μέχρι της Αρετσού (Ρύσιον).

10. Προοίμιο της Σύμβασης του Montreux περί του καθεστώτος των Στενών (20 Ιουλίου 1936)

Η Αυτού Μεγαλειότης ο Βασιλεύς των Βουλγάρων , ο Πρόεδρος της Γαλλικής Δημοκρατίας, η Αυτού Μεγαλειότης ο Βασιλεύς της Μεγάλης Βρετανίας, της Ιρλανδίας και των πέραν των Θαλασσών Βρετανικών κτήσεων, Αυτοκράτωρ των Ινδιών, η Αυτού Μεγαλειότης ο Βασιλεύς των Ελλήνων, η Αυτού Μεγαλειότης ο Αυτοκράτωρ της Ιαπωνίας, η Αυτού Μεγαλειότης ο Βασιλεύς της Ρουμανίας, ο Πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας, η Κεντρική Εκτελεστική Επιτροπή της Ενώσεως των Σοσιαλιστικών Σοβιετικών Δημοκρατιών, και η Αυτού Μεγαλειότηης ο Βασιλεύς της Γιουγκοσλαβίας.

Εμφορούμενοι υπό της επιθυμίας να ρυθμίσωσι τον διάπλουν και την ναυσιπλοΐαν εν τοις Στενοίς των Δαρδανελλίων, τη Θαλάσση του Μαρμαρά και τω Βοσπόρω, συμπεριλαμβανομένων εν τη γενική κατονομασία «Στενά», εις τρόπον ώστε να διαφυλαχθή, εν τω πλαισίω της ασφάλειας της Τουρκίας, και της ασφαλείας, εν τω Ευξείνω Πόντω, των παροχθίων Κρατών η αρχή η καθιερωθείσα υπό του άρθρου 23 της Συνθήκης της Ειρήνης της υπογραφείσης εν Λωζάννη τη 24^η Ιουλίου 1923.

Αποφάσισαν να υποκαταστήσωσι την παρούσαν Σύμβασιν εις την Σύμβασιν την υπογραφείσαν εν Λωζάννη τη 24^η Ιουλίου 1923 και διώρισαν ως Πληρεξουσίους Αυτών, ήτοι...

11. Πρόσθετο Πρωτόκολλο της Σύμβασης του Montreux (20 Ιουλίου 1936)

Άρθρο 1

Η Τουρκία θα δύναται να επανοπλίσει αμέσως την ζώνη των Στενών οία καθορίζεται εν τω προοιμώ της ρηθείσης Συμβάσεως.

Άρθρο 2

Από της 15^{ης} Αυγούστου 1936 η Τουρκική Κυβέρνησις θα εφαρμόση προσωρινώς το καθεστώς όπερ καθορίζει ειδικώς η ρηθείσα Σύμβασις.

Άρθρο 3

Το παρόν Πρωτόκολλον θα ισχύση από της σήμερον.

12. Άρθρο 14 της Συνθήκης Ειρήνης των Παρισίων (10 Φεβρουαρίου 1947)

1. Η Ιταλία εκχωρεί εις την Ελλάδα εν πλήρει κυριαρχία τας νήσους της Δωδεκανήσου τας κατωτέρω απαριθμουμένας, ήτοι Αστυπάλαιαν, Ρόδον, Χάλκην, Κάρπαθον, Κάσον, Τήλον, Νίσυρον, Κάλυμνον, Λέρον, Πάτμον, Λιψόν, Σύμην, Κω και Καστελλόριζον, ως και τας παρακείμενας νησίδας.
2. Αι ανωτέρω νήσοι θα αποστρατικοποιηθώσι και θα παραμείνωσι αποστρατικοποιημένα.
3. Αι διατυπώσεις και οι τεχνικοί όροι της μεταβιβάσεως των νήσων τούτων εις την Ελλάδα θέλουσι καθορισθή διά συμφωνίας μεταξύ του Ηνωμένου Βασιλείου και της Ελλάδος και διακανονισμοί θέλουσιν επέλθη ίνα η αποχώρησις των ξένων στρατευμάτων τερματισθή το βραδύτερον ενενήκοντα ημέρας μετά την έναρξιν της ισχύος της παρούσης Συνθήκης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

- Αντωνόπουλος, Κ. & Μαγκλιβέρας, Κ., «Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας: Δίκαιο της Χρήσης Βίας», Νομική Βιβλιοθήκη, 2014
- Ηρακλείδης, Α., «Άσπονδοι γείτονες- Ελλάδα-Τουρκία: Η διένεξη του Αιγαίου», εκδ. Σιδέρης Ι., 2007
- Κολιόπουλος, Ι.Σ., «Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία 1789-1945. Από τη Γαλλική Επανάσταση μέχρι τον Β Παγκόσμιο Πόλεμο», Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1995
- Κώνστας, Δ. & Τσαρδανίδης, Χ., «Σύγχρονη Ελληνική Εξωτερική Πολιτική», Τόμος Β΄: Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις και το Κυπριακό Πρόβλημα, Αντ. Ν. Σάκκουλας, 1989
- Λάσκαρις, Σ., «Διπλωματική Ιστορία της Συγχρόνου Ευρώπης (1914-1939)», Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών-Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη, 1954
- Νικολάου, Ι., «Ο διάπλους των Τουρκικών Στενών κατά τις Διεθνείς Συνθήκες και την Πρακτική: από την Συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζί στο Νέο Κανονισμό Διέλευσης», Βιβλιοθήκη Διεθνών και Ευρωπαϊκών Μελετών, εκδ. Σιδέρης Ι., 1995
- Οικονομίδης, Π. Κ., & Παζάρτζι, Χ., «Το Καθεστώς Της Αποστρατικοποίησης Των Ανατολικών Νησιών Του Αιγαίου: Το νομικό καθεστώς των ελληνικών νησιών του Αιγαίου - Απάντηση στην Τουρκική μελέτη», Γνώση, 1989
- Περράκης, Σ., «Το Αιγαίο Πέλαγος και το νέο Δίκαιο της Θάλασσας: Πρακτικά Συμποσίου Ρόδου, 4-6 Νοεμβρίου 1994», Σάκκουλας Αντ., 1996
- Περράκης, Σ., «Αιγαίο.Εξελίξεις και Προοπτικές Επίλυσης των Ελληνοτουρκικών Διενέξεων: Πρακτικά Ημερίδας 3 Ιουνίου 2002», Ελληνική Εταιρεία Διεθνούς Δικαίου και Διεθνών Σχέσεων, εκδ. Σάκκουλας Αντ., Αθήνα-Κομοτηνή, 2003
- Περράκης, Σ., «Διεθνές Δίκαιο και Διεθνής Πολιτική στο Αιγαίο και στην Ανατολική Μεσόγειο: Πρακτικά 2^{ου} Συμποσίου Ρόδου-Καστελλόριζου 27-30 Σεπτεμβρίου 2018», Ελληνική Εταιρεία Διεθνούς Δικαίου & Διεθνών Σχέσεων, εκδ. Σιδέρης Ι., 2021
- Ροζάκης, Χ. «Η αποστρατικοποίηση των ελληνοτουρκικών συνόρων», Πάντειος

Ανώτατη Σχολή Πολιτικών Επιστημών, 1977

Ρούκουνας, Ε. «Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο», 4^η εκδ., Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2021

Σαζανίδης, Χ., «Ελλάδα, Τουρκία, NATO και ο εναέριος χώρος του Αιγαίου 1974-1986», Μαϊάνδρος, Θεσσαλονίκη, 1987

Συρίγος, Α., «Ελληνοτουρκικές Σχέσεις», 6^η εκδ., εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, Σεπτέμβριος 2022

Ξενόγλωσση

Ahlström, C., «Demilitarised and Neutralised Territories in Europe», Åland Islands Peace Institute, Mariehamn, 2004

Alexandrov, S. «Self-Defense Against the Use of Force in International Law», Kluwer Law International, Hague, 1996

Bar-Yaakov, N., «The Israel-Syrian Armistice Agreement», The Magnes Press, Jerusalem, 1967

Barnes, R. «Objective Regimes Revisited», Asian Yearbook of International Law, vol. 9, Koninklijke Brill NV, printed in the Netherlands, 2004

Basset Moore, J. «A Digest of International Law», Vol. 2., United States Government Printing Office, 1906

Bowett, D., «Self-Defence in International Law», 1958, Praeger, New York, 1958

Brierly, J.L. «The Law of Nations», edit. By Andrew Clapham, Oxford University Press, 7th edit., 2012

Brownlie, I., «International Law and the use of force by states», Oxford University Press, 1963

Brownlie, I. «Principles of Public International Law», 7th edit., Oxford University Press, 2008

Davies, B., «Warfare, state and society on the Black Sea steppe, 1500-1700», Routledge, London-New York, 2007

Dinstein, Y. «War, Aggression and Self Defence», 3rd edit., Cambridge University Press, Cambridge, 2001

Dondas, D., «Greece and Turkey; The Regime of the Straits, Lemnos and Samothrace», Αθήνα, 1987

Economides, C., «Nouveaux elements concernant l'Île de Limnos: un problème totalement artificiel», Revue Hellénique de Droit International, 1984

- Erich, R. «La question des zones démilitarisées», Recueil des Cours de l' Académie de Droit International, vol. 26, 1929
- Fenwick, C., «International Law», 2nd edit., Geroge Allen & Unwin Ltd, 1924
- Goodrich, L.M., Hambro, E. & Simons, A.P., «Charter of the United Nations», 3rd edit., Columbia University Press, New York, 1969
- Gunduz, A., «Limni Adasinin Hukuki Statusu Uzerinde Turk-Yunan Uyusmazligi», Κωνσταντινούπολη, 1985
- Hannikainen, L. & Horn, F. «Autonomy and Demilitarisation in International Law: The Åland Islands in a Changing Europe», The Northern Institute for Environmental and Minority Role, University of Lapland, Rovaniemi, Finland, Kluwer Law International, Hague
- Higgins, R., «The Development of International Law Through the Political Organs of the United Nations», Oxford University Press, London, 1963
- Kaghan, C. «Jus Cogens and the Inherent Right to Self-Defense», ILS Journal of International Law & Comparative Law, vol. 3, 767, 1997
- Kelsen, H., «Collective Security and Collective Self-Defense Under the Charter of the United Nations.», vol. XLIX, Naval War College Newport-Rhode Island, Washington 1957
- Lesaffer, R.C.H., «The Westphalia peace treaties and the development of the tradition of great European peace treaties prior to 1648», Grotiana: A journal under the auspices of the Foundation Grotiana, vol. 18, 1997
- Marshall-Cornwall, J.H. «Geografic Disarmament. A Study of Regional Demilitarization», Oxford University Press, London, 1935
- McNair, L. «The Law of the Treaties», Clarendon Press, Oxford, 1961
- Oppenheim, L. «International Law», vol. 2, edit. By Lauterpacht H., 1965
- Pazarci, H., «Limni Sorunu ve Yunan Tezinin Gecerliligi», Cumhuriyet, 1984
- Ronzitti, N. «Diritto Internazionale dei Conflitti Armati», 4th edn, Giappichelli, 2011
- Sahovic, M. & Bishop, W. «The Authority of the State: Its Range with respect to Persons and Places», Manual of Public International Law, 1968
- Salerno, F. «Treaties Establishing Objective Regimes», in Enzo Cannizzaro (ed.), «The Law of Treaties Beyond the Vienna Convention», Oxford Academic, Oxford, 2011
- Salmon, J. «Dictionnaire de droit international public», Collection Universités francophones, ed. 7, Bruylant, 2001

- Vali, F. «Servitudes of International Law: A Study of Rights in Foreign Territory»,
Stevens, London, 1958
- Wicker, C. «Neutralization», Oxford University Press, London, 1911

Αρθρογραφία

- Νέδος, Β., ««Η Ελλάδα δεν έχει δικαιώματα στα νησιά» – Η «Κ» αποκαλύπτει την
επιστολή της Τουρκίας στον ΟΗΕ», Η Καθημερινή, 06.10.2021, διαθέσιμο στο
<https://www.kathimerini.gr/politics/561525679/i-ellada-den-echei-dikaionomata-sta-nisia-i-k-apokalyptei-tin-epistoli-tis-toyrkias-ston-oie/>
- Τάρκας, Α., «Το NATO “κόβει” τα AWACS από το Αιγαίο παίρνοντας ουσιαστικά θέση
υπέρ Τουρκίας!», Δημοκρατία, 25/04/2018, διαθέσιμο στο
<https://www.dimokratia.gr/apopseis/400732/oristika-ektos-aigaioy-ta-awacs-toy-nato/>
- Chillaud, M. «Territorial Disarmament in Northern Europe: The Epilogue of a Success
Story?», SIPRI Policy Paper No. 13, Stockholm International Peace Research
Institute, Sweden, August 2006
- De Visscher, F., «La nouvelle Convention des D étroits», Revue de Droit International
et de Législation Comparé, no. 4, 1936
- Hannikainen, L. «The Continued Validity of the Demilitarised and Neutralised Status
of the Åland Islands», Max-Planck-Institut für ausländisches öffentliches Recht
und Völkerrecht 54, 1994
- Jennings, R. «The Caroline and McLeod Cases», 32 AJIL 82, 1938, published online by
Cambridge University Press, 12 April 2017
- Ronzitti, N. «The Aegean Demilitarization, Greek-Turkish Relations and
Mediterranean Security», in «The Aegean Issues: Problems and
Prospects», Ankara: Foreign Policy Institute, 1989
- Ronzitti, N. «DEMILITARIZATION AND NEUTRALIZATION IN THE
MEDITERRANEAN», Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk
Bülteni, vol. 5, no. 2, Ιούλιος 2011
- Roscini, M. «On the ‘Inherent’ Character of the Right of States to Self-defence.»,
Cambridge International Law Journal, 5 September 2016
- Rotkirch, H. «The Demilitarization and Neutralization of the Åland Islands: A Regime

‘in European Interests’ Withstanding Changing Circumstances», Journal of Peace Research, vol. 23, no. 4, 1986

Ryngaert, C. «Objective Regime», Max Planck Encyclopedias of International Law, May 2023

Thompson, R. «Treaty of Utrecht 300th Anniversary», National Archives Blog, Friday 25 October 2013, διαθέσιμο στο <https://blog.nationalarchives.gov.uk/treaty-of-utrecht-300th-anniversary/>

[Εφημερίδα «Απογευματινή»](#)

[Εφημερίδα «Η Καθημερινή»](#)

[Ειδησεογραφικό Πρακτορείο «Associated Press»](#)

Λοιπές Διαδικτυακές Πηγές

Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εξωτερικών, ‘Τουρκικοί ισχυρισμοί περί αποστρατικοποίησης των νησιών του Αιγαίου’, στο <https://www.mfa.gr/zitimata-ellinotourkikon-sheseon/eidikotera-keimena/tourkikoi-ishirismoi-apostratikopoiisis-nison-aigaiou.html> , τελευταία ενημέρωση 14 Ιουνίου 2018

Republic of Turkiye, Ministry of Foreign Affairs, ‘Militarization of Eastern Aegean Islands Contrary to the Provisions of International Agreements’, στο <https://www.mfa.gov.tr/militarization-of-eastern-aegean-islands-contrary-to-the-provisions-of-international-agreements.en.mfa>

«The Åland Example and Conflict Resolution Today», Seminar at Finland’s Permanent Representation to the European Union Brussels, 15 September 2015, https://www.regeringen.ax/sites/default/files/attachments/page/the-aland-example-and-conflict-resolution-today-5-9-2015_0.pdf

A Decade of American Foreign Policy 1941-1949 Potsdam Conference: The Berlin (Potsdam) Conference, July 17-August 2, 1945 (a) Protocol of the Proceedings, August 1, 1945”, Yale Law School, https://avalon.law.yale.edu/20th_century/decade17.asp

Britannica, T. Editors of Encyclopaedia., «Rush–Bagot Agreement», Encyclopedia Britannica, January 31, 2019, <https://www.britannica.com/event/Rush-Bagot-Agreement>

Διεθνή συμβατικά κείμενα

Συνθήκη Ειρήνης του Λονδίνου, Λονδίνο, 30 Μαΐου 1913

Συνθήκη Ειρήνης Λωζάννης, 24 Ιουλίου 1923, ΝΔ 24/25 Αυγούστου 1923, ΦΕΚ Α΄ 238

Σύμβαση περί του Καθεστώτος των Στενών, 24 Ιουλίου 1923, ΝΔ 24/25 Αυγούστου 1923, ΦΕΚ Α΄ 238

Σύμβαση περί Καθορισμού των Στενών, Μοντρέ, 20 Ιουλίου 1936, Α.Ν. 2/1936, ΦΕΚ Α΄ 333

Συνθήκη Ειρήνης μετά της Ιταλίας, Παρίσι, 10 Φεβρουαρίου 1947, ΝΔ 423/1947, ΦΕΚ Α΄ 226

Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών, 26 Ιουνίου 1945, Α.Ν. 585/1945, ΦΕΚ Α΄ 24

Σύμβαση της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών, 1969, ΝΔ 402/1974, ΦΕΚ Α΄ 141

Συμπληρωματικό Πρωτόκολλο Ι των Συμβάσεων της Γενεύης του 1949 για την προστασία των θυμάτων των διεθνών ενόπλων συγκρούσεων, Γενεύη, 8 Ιουνίου 1977, Ν. 1786/1988, ΦΕΚ Α/125/1988

Treaty of Westphalia between the Holy Roman Emperor and the King of France and their respective Allies, Munster, 24 October 1648

Treaty of Westphalia between the Holy Roman Emperor and the King of Sweden and their respective Allies, Osnabruck, 24 October 1648

Treaty between Great Britain, France, Russia, and Greece, respecting the Union of the Ionian Islands to the Kingdom of Greece, signed at London, 29th March, 1864

Agreement between France, Russia, Great Britain and Italy, London April 26, 1915

Treaty of Peace at Versailles, Paris, 28 June 1919

Treaty of Sèvres between the Allied Powers and the Ottoman Empire, Sèvres, 10 August 1920

Convention relating to the non-fortification and neutralization of the Åland Islands, 1921, League of Nations Treaty Series 1922

Geneva Protocol on the Pacific Settlement of International Disputes, adopted by the Fifth Assembly on October, 1924

Locarno Treaty of Mutual Guarantee, London, December 1925

Treaty between Finland and the Union of Socialist Soviet Republics concerning the Åland Islands, 11 October 1940

Treaty of Peace between the Allied and Associated Powers and Finland, Paris, 10 February 1947

Θεσμικές Πράξεις

UN Doc. S/RES/98/ 23 December 1952

UN Doc. A/RES/1001(ES-I)/ 7 November 1956

UN Doc. S/RES/186/ 4 March 1964

UN Doc. S/RES/242/ 22 November 1967

UN Doc. S/RES/350/ 31 May 1974

UN Doc. A/RES/3314(XXIX)/ 14 December 1974

UN Doc. S/RES/779/ 6 October 1992

UN Doc. S/RES/1490/ 3 July 2003

«Documents Diplomatiques; Conférence de Lausanne», Tome Premier; 21 novembre 1922-1er février 1923, Ministère des Affaires Etrangères, Imprimerie Nationale, Paris, 1923

Εφημερίδα των Πρακτικών της Τουρκικής Εθνοσυνέλευσης, τεύχος 12, Ιούλιος 31/1936

Β.Δ. «περί καθορισμού απαγορευμένων ζωνών κατά ξηράν και κατά θάλασσαν», 3^η Απριλίου 1937

Νομολογία

Wimbledon Case; Great Britain, France, Italy and Japan v. Germany, PCIJ Rep. Series A No 1, Permanent Court of International Justice, 1923

Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Merits), Judgment, I. C.J. Reports, 1986

Εκθέσεις

Yearbook of the International Law Commission 1964, vol. II, A / CN.4 / SER.A / 1964/ ADD.1 , New York, 1965

«An agenda for peace : preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping», Report of the Secretary-General pursuant to the statement adopted by the Summit Meeting of the Security Council on 31 January 1992 / Boutros Boutros-Ghali